

ภาพ 3.11 น้ำที่เหลือใช้จากนาไหลกลับลงลำเหมือง ส่งต่อให้นาอยู่ไกลหรือลงน้ำแม่ยาวตามเดิม

ประเภทแด	วัตถุประสงค์
แดหลวง	แบ่งน้ำจากเหมืองหลวงเข้าเหมืองซอย
แดซอย	แบ่งน้ำจากเหมืองซอยเข้าเหมืองขึ้น
แดขึ้น	แบ่งน้ำจากเหมืองขึ้นเข้าแปลงนา
แดชุม	แบ่งน้ำเข้าแปลงนาที่อยู่ติดแดหลวง หรือแดซอย

ตาราง 3.3 จำแนกประเภทของแด

ชาวนาไหลหินใช้แดประเภทต่างๆ ทำหน้าที่แบ่งน้ำจากเหมืองหลวง เหมืองซอย และเหมืองขึ้น เพื่อส่งน้ำเข้าถึงที่นา (ตาราง 3.3) แต่มีลักษณะคล้ายช่องประตูมากกว่า 1 ช่อง แคบบ้างกว้างบ้าง เพราะเป็นเครื่องมือวัดปริมาณน้ำสำหรับผืนนาแต่ละผืน ชาวนาไหลหินเรียกหน่วยวัดปริมาณน้ำผ่านช่องประตูนี้ว่า “บั้น” (1 บั้น มีขนาดกว้าง×ลึก = 10×5 เซนติเมตร) โดยบั้นเกิดจากระบบภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น ซึ่งคำนวณปริมาณน้ำจากความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อที่ของผืนนากับความกว้างของช่องประตูของแด ปกติแล้วเนื้อที่นา 1 ไร่ จะต้องกินน้ำ 1 บั้น ดังนั้นหากผืนนาหลุ่มนั้นมีเนื้อที่รวมกัน 5 ไร่ ชาวนาก็แบ่งน้ำที่แด 5 บั้น หรือเท่ากับเปิดช่องประตูแดให้กว้าง 50 เซนติเมตร เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีสูตรคำนวณในการดันน้ำขึ้นยังที่นาบางแปลงที่อยู่สูงกว่าระดับน้ำในลำเหมือง โดยอาศัยประโยชน์จากแรงดันของน้ำ คือ “100 วา ขึ้นศอก” หรือทำลำเหมืองยาว 100 วา เพื่อให้ น้ำมีแรงดันขึ้นไปบนที่นาซึ่งมีระดับความสูงขึ้น 1 ศอก วิธีการของเหมืองฝายเหล่านี้แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไหลหินที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเรียนรู้สภาพธรรมชาติของพื้นที่และการไหลน้ำ จนเป็นรากฐานของความเป็นชุมชนชาวนาของคนไหลหิน

3.4 กลุ่มเหมืองฝาย

กลุ่มเหมืองฝาย คือกลุ่มทางสังคมของชาวนา ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการใช้ทรัพยากรน้ำจากฝายร่วมกัน จึงเป็นความสัมพันธ์ที่ข้ามเขตการปกครองของราชการ หัวหน้ากลุ่มเรียกว่า “นายฝาย” หรือ “นายเหมือง” เป็นคนควบคุมดูแลการใช้น้ำแม่ยาวของชาวนาในกลุ่ม ให้เป็นไปตามกฎระเบียบข้อตกลงของกลุ่ม เมื่อก่อนจะถึงฤดูทำนา หลังจากนายฝายเดินตรวจตราสภาพฝายและลำเหมืองแล้ว นายฝายจะเรียกสมาชิกมาประชุมเพื่อแจ้งให้ทราบถึงสภาพลำเหมืองในปีนี้ สมัยก่อนนายฝายอาจแจ้งด้วยระบบบอกต่อ แต่ในปัจจุบันนายฝายจะแจ้งให้ทางหมู่บ้านประกาศออกเสียงตามสาย ในที่ประชุมนายฝายจะกำหนดวันและแผนงานขุดลอกลำเหมือง และขอมติเห็นชอบจากสมาชิก พร้อมกับย่ำให้สมาชิกทราบถึงกฎระเบียบต่างๆ ซึ่งบางปีอาจมีการปรับปรุงและแก้ไขเพิ่มเติมได้ ครั้นเมื่อถึงวันนัดหมายทำงาน นายฝายจะตรวจดูว่าสมาชิกคนใดขาดงานก็จะมีการปรับ หรือมาตรการลงโทษอื่นๆ

ก่อนที่จะฝายจะถูกกรมชลประทานสร้างเป็นฝายคอนกรีต นายฝายต้องเป็นผู้ควบคุมงานดีหลักตอกฝายทุกปี แต่ปัจจุบันนายฝายจะเป็นคนควบคุมการทำงานของสมาชิก ในการขุดลอกเอาเศษไม้และตะกอนทรายที่ทับถมอยู่เหนือตัวฝายออก กำหนดจำนวนคนในการขุดลอกลำเหมืองหลวงแต่ละช่วง หน้าที่ของนายฝายจะหยุดเมื่อถึงแต่หลวงเพราะต่อจากนั้นจะเป็นหน้าที่รับผิดชอบของกลุ่มเจ้าของที่นาแต่ละกลุ่มจัดการขุดลอกเหมืองซอยของพวกเขาเอง

การเลือกตั้งนายฝาย สมาชิกกลุ่มจะพิจารณาคุณสมบัติของนายฝายจากหลายองค์ประกอบ ทั้งบุคลิก เป็นผู้นำ เป็นบุคคลที่คนนับถือ มีบารมี เป็นคนเอาการเอางาน มีความรับผิดชอบ รวมถึงพิจารณาจากที่นาประกอบ กล่าวคือ เป็นคนมีที่นามากกว่าคนอื่น หรือมีที่นาอยู่ท้ายสุดที่จะได้รับน้ำจากเหมือง ในแต่ละปีสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายจะปรึกษากันเกี่ยวกับตำแหน่งของนายฝาย หากนายฝายลาออก เจ็บป่วย หรือเสียชีวิตไปก่อน สมาชิกก็จะเสนอชื่อนายฝายคนใหม่ขึ้นมาแทน หลายครั้งที่นายฝายคนเก่ามักได้รับความไว้วางใจจากลูกฝาย ก็จำเป็นต้องรับตำแหน่งนายฝายต่อไป ดังนั้นการดำรงตำแหน่งของนายฝายจึงอาจไม่สามารถถือได้ว่ามีวาระการดำรงตำแหน่งที่แน่นอน แต่ขึ้นอยู่กับบารมีและความไว้วางใจที่ลูกฝายมีต่อนายฝาย

กรณีของพ่อเรือง สิงห์ทอง เป็นนายฝายที่มีที่นาอยู่สุดท้ายสุดของลำเหมือง และลูกฝายเชื่อถือเป็นผู้มีความรับผิดชอบดี จนได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งนี้แล้ว 3 ปี (สัมภาษณ์พ่อเรือง สิงห์ทอง, 25 เม.ย. 2549) หรือกรณีของพ่อหลวงหมั่น ศรีคำ เป็นนายฝายทุ่งหัวขัวเพราะสมาชิกรับรู้ร่วมกันว่าพ่อหลวงหมั่นเป็นคนซื่อสัตย์ตรงไปตรงมา รับผิดชอบผลประโยชน์ของส่วนรวม เพราะก่อนหน้ารับตำแหน่งนายฝายนั้น พ่อหลวงหมั่นก็เคยตรวจตราตักเตือนพวกลักปิดตาของเพื่อนเพื่อลักน้ำจากเหมือง และแจ้งให้นายฝายจัดการเป็นประจำอยู่แล้ว (สัมภาษณ์พ่อหลวงหมั่น ศรีคำ, 5 มี.ค. 2550)

ตำแหน่งนายฝายที่ไหลหินยังเลือกตั้งโดยแยกตามบ้าน เช่น ชาวนาทุ่งเตียมส่วนใหญ่เป็นคนบ้านไหลหิน นายฝายทุ่งเตียมจึงประกอบด้วย พ่อปรีชา เมธา พ่อจินดา จะรียา และพ่อเรือง สิงห์ทอง จากบ้านไหลหิน พ่อเร็ว จินา จากบ้านเข้าซ้อน หรือนายฝายทุ่งหัวขัวซึ่งประกอบด้วยพ่อหมั่น ศรีคำ บ้านไหลหิน พ่อนวล วะระ บ้านแม่ฮวก และพ่อศรี คำฟู บ้านหนองหล่าย เป็นต้น

ปัจจุบันกลุ่มเหมืองฝายจะมีวิธีคิดค่าตอบแทนสำหรับผู้ทำหน้าที่นายฝาย โดยคำนวณจากปริมาณน้ำที่สมาชิกแต่ละคนใช้ในการทำนา คือ ใครใช้น้ำ 1 บัน ต้องให้เงินตอบแทนนายฝาย 50 บาท ใครมีที่นามากก็ต้อง

ให้ค่าตอบแทนนายฝายมากขึ้น ส่วนการมอบค่าตอบแทนให้นายฝายนั้น ใช้หลักว่าใครอยู่บ้านไหนก็มอบให้นายฝายบ้านนั้น เช่น คนบ้านแม่ฮวกให้ค่าตอบแทนนายฝายที่อยู่บ้านแม่ฮวก คนบ้านไหล่หินให้นายฝายบ้านไหล่หิน เป็นต้น (สัมภาษณ์พ่อหลวงหมั่น ศรีคำ, 5 มี.ค. 2550)

ภาพ 3.12 นายฝายทุ่งเตียม

นอกจากนายฝายแล้ว กลุ่มเหมืองฝายประกอบจากสมาชิก หรือ “ลูกฝาย” หรือ “ลูกเหมือง” ก่อนยุคฝายคอนกรีต ลูกฝายมีหน้าที่ตีฝายซ่อมแซมฝาย ลูกฝายคนไหนต้องใช้น้ำ 1 บิน ต้องเอาไม้หลักและไม้คร่าวไปตีฝายอย่างละ 100 เล่ม หรือออกเงิน 50 บาทให้นายฝายรวบรวมเป็นค่ารักษาฝาย ปัจจุบันงานส่วนใหญ่ของลูกฝายคือขุดลอกลำเหมืองเพื่อให้น้ำไหลผ่านสะดวก

“ทุ่งเตียมเป็นนากว้างที่สุด ถึงเวลาตีฝาย นา 1 บิน ต้องเอาไม้หลักเอาไม้คร่าวให้นายฝาย 100 เล่ม ตีฝายไม้ตั้งแต่อายุ 15 ลูกฝาย 250 คน ไม้หลักตีฝายนี้เป็นหมื่นหลักเลย”
(สัมภาษณ์พ่อหลวงสีมา นารุส, 25 เม.ย. 2549)

ภาพ 3.13 ลูกฝายช่วยกันขุดลอกลำเหมืองหลวง

ส่วนระบบการจัดการแรงงาน คนโหลหินสมัยก่อนมีคำเรียกการไปทำงานที่ฝ่ายนอกเหมือนว่า “ไปขวาย” ปัจจุบันเรียก “ไปฝ่าย” การไปฝ่ายนี้กลุ่มเหมืองฝ่ายจะเกณฑ์แรงงานโดยคิดจากปริมาณน้ำที่เจ้าของนาต้องการ ใครเอาน้ำ 1 บั้น ต้องการทำงาน 1 คน ต่อ 1 วัน (ตัวอย่างดังตาราง 3.4) ซึ่งสมัยยังเป็นฝ่ายไม้และลำเหมืองเป็นดินโคลนนั้น ภาระงานของกลุ่มเหมืองฝ่ายจะมีมาก ต้องทำงานที่ 3-4 วัน งานถึงจะแล้วเสร็จ

แต่กรณีคนในครอบครัวไม่อยู่ ไปเมืองนอก หรือทำงานในเมือง ลูกฝ่ายจะใช้ระบบ “เอามือเอารวัน” หรือผลัดเปลี่ยนวันทำงานกับลูกฝ่ายของฝ่ายอื่น สมมติว่าพ่อหลวงสีมาเป็นลูกฝ่ายทุ่งเตียม แต่ไม่สามารถมาทำงานในวันตีฝ่ายนอกเหมือนทุ่งเตียมได้ พ่อหลวงสีมาต้องไปขอให้พ่อหลวงเกษมซึ่งเป็นลูกฝ่ายทุ่งหัวขัวมาทำงานแทน เมื่อถึงวันที่กลุ่มเหมืองฝ่ายทุ่งหัวขัวนัดกันทำงาน พ่อหลวงสีมาก็ต้องไปทำงานแทนพ่อหลวงเกษม เป็นต้น

ชานา	ปริมาณน้ำที่ต้องการ	จำนวนแรงงาน	จำนวนวันทำงาน
นาย ก	4 บั้น	1 คน	4 วัน
นาย ข	4 บั้น	4 คน	1 วัน

ตาราง 3.4 ตัวอย่างการใช้แรงงานของกลุ่มเหมืองฝ่าย

กรณีบ้านพ่อหลวงกุ่ม วรรณมณี มีนาอยู่ทั้งที่ทุ่งเตียมและทุ่งหัวขัว เมื่อถึงวันต้องไปร่วมแรงนอกเหมืองกับกลุ่มเหมืองฝ่าย ก็ต้องไปร่วมทั้งกลุ่มเหมืองฝ่ายทุ่งเตียมและกลุ่มเหมืองฝ่ายทุ่งหัวขัว ถ้าปีไหนทั้งสองกลุ่มเกิดวันตีนอกเหมืองตรงกันเข้า พ่อหลวงกุ่มต้องจ้างเพื่อนบ้านให้ไปลอกเหมืองกับอีกกลุ่มแทน หรือถ้าหาคนแทนไม่ได้ก็ต้องเสียเงินให้นายฝ่ายเป็นการทดแทน สมัยก่อนคิดกันบั้นละ 25 บาท ปัจจุบันคิดตามค่าจ้างรายวัน คือ 120-150 บาท (สัมภาษณ์พ่อหลวงกุ่ม วรรณมณี, 27 พ.ค. 2549)

กฎระเบียบในการช่วยกันทำงานของกลุ่มเหมืองฝ่าย หากใครไม่ไปเอาแรงทำงาน ไม่ให้ความร่วมมือกับกลุ่มไปซ่อมแซมฝ่ายและลอกลำเหมือง จะถูกปรับ หรือเรียก “ไหม” เมื่อสามสิบปีก่อน ปรับ 20-30 บาท แต่ปัจจุบันค่าปรับจะคิดอัตราตามค่าจ้างรายวันขั้นต่ำ คือ 120 – 150 บาทต่อวัน (สัมภาษณ์อ้ายศรีรินทร์ อินทะ, 13 เม.ย. 2550)

ส่วนการลงโทษอื่นๆ เช่น ไม่เข้าร่วมประชุม ลักษณะน้ำ ปัจจุบันจะต้องถูกปรับ 100 บาท ความผิดที่ถือว่าร้ายแรงที่สุด คือกรณีทุบแต่ เพื่อลั่นน้ำให้ไหลเข้าที่นาของตนได้มากๆ กรณีนี้แสดงว่าผู้นั้นเห็นแก่ตัวอย่างที่สุด บทลงโทษคือบุคคลนั้นต้องซ่อมแต่ให้เหมือนเดิมและเสียไหมอีก 500 บาท หรือขึ้นอยู่กับกฎระเบียบของกลุ่มเหมืองฝ่ายแต่ละกลุ่ม (สัมภาษณ์พ่อหลวงแสน อุดตโม, 25 เม.ย. 2549)

ปัจจุบัน เนื่องจากตัวฝ่ายถูกสร้างเป็นฝ่ายคอนกรีต กลุ่มเหมืองฝ่ายจึงไม่ต้องเอาไม้หลักไปตีและซ่อมแซมฝ่าย งานหน้าฝ่ายเหลือเอาเศษไม้ที่ทับถมอยู่หน้าฝ่ายออกเท่านั้น งานส่วนใหญ่คืองานลอกลำเหมือง วันทำงานของกลุ่มเหมืองฝ่ายจึงสามารถทำให้เสร็จภายในวันเดียวได้ โดยก่อนทำงานสมาชิกกลุ่มเหมืองฝ่ายจะประชุมร่วมกันบริเวณหน้าเหมืองว่าจะจัดแบ่งงานกันทำอย่างไร จำนวนเท่าไร นายฝ่ายแบ่งกลุ่มแบ่งงานให้สมาชิกทำ นายฝ่ายจะใช้ไม้วัดยาวประมาณ 10 เมตร หรือที่เรียกว่า “ตา” ตาหนึ่งจะใช้คนทำงานลอกลำเหมืองบริเวณนั้นประมาณ 10-20 คน ขึ้นอยู่กับสภาพความยากง่ายของงานลอกเหมืองในบริเวณนั้น หากช่วงไหนมีดินหรือหญ้าขึ้นรกจัด นายฝ่ายก็จะจัดให้ชุดทำงานชุดนั้นมีจำนวนมากกว่าชุดอื่นๆ สมาชิกแต่ละชุดหรือแต่ละตา

จะต้องรับผิดชอบลอกดิน หรือหญ้า ขึ้นจากลำเหมือง เมื่อแต่ละชุดทำงานของตนเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะเดินต่อไปข้างหน้าเพื่อรับงานมอบหมายจากนายฝ่ายในระยะต่อไป ตลอดความยาวของลำเหมืองหลวง จนกระทั่งถึงแต่หลวงจึงหมดหน้าที่ของนายฝ่าย

ส่วนลำเหมืองซอยและเหมืองขึ้น เจ้าของนาจะรับผิดชอบการทำงานภายในกลุ่มของตนเอง จนถึงแต่ขึ้นซึ่งเจ้าของนาแต่ละผืนต้องลอกเหมืองขึ้นให้น้ำเข้าถึงนาของตนแต่ละคนไป (สัมภาษณ์พ่อเรือง สิงห์ทอง, 25 เม.ย. 2549) ขณะที่พวกชาวนา “กินน้ำเปอะเลอะ” แม้ไม่มีลำเหมืองขึ้นเข้านาตัวเอง แต่ก็ต้องไปช่วยลอกเหมืองอยู่เช่นเดียวกัน (สัมภาษณ์พ่อหลวงหมั่น ศรีคำ, 5 มี.ค. 2550)

3.5 ชีวิตตามประสาชาวนา

“เดือน 6 (พฤษภาคม) ปีไหนแล้ง แห่พระเจ้าแก้ว แห่พญาคันคาก พิธีกรรมปลาร้อน เลือกว่านดีทำพิธี ตรงดอนทรายน้ำแม่ยาว ศุภะสวดคาถา ตั้งพระเจ้าแก้ว ต้นอ้อยต้นกล้วยเป็นเขตราววัด”
(สัมภาษณ์พ่อหลวงเกษม ภัตรา, 30 เม.ย. 2549)

“เดือน 6 (มีนาคม) เตรียมที่ป่าแพะทำสวนอ้อย เดือน 7 (เมษายน) ปลูกอ้อย เข้าเดือน 8 (พฤษภาคม) ซ่อมฝ่ายเอาขี้เหมือง ไถนา หว่านข้าว เตรียมต้นกล้า ปลูกเอาตอนเดือน 10 (กรกฎาคม) เดือน 12 (กันยายน) ต้องขึ้นไปตัดอ้อย พอเดือน 3 (ธันวาคม) ข้าวออก ได้เกี่ยว... เอาเงินอ้อยซื้อเสื้อผ้าซื้อรถถีบ ยี่ห้อฮัมเบอร์กับลาเลย์เหล็กจะดี คันละ 1,000 บาท มีถีบคันหนึ่งอ้อย...ผู้หญิงก็มองตาม”
(สัมภาษณ์พ่อหลวงเลิศ กุลโล, 4 มี.ค. 2550)

“เดือน 8 เอาขี้เหมือง เดือน 9 ลงผี เดือน 6 แห่พระเจ้าแก้ว แห่คันคาก แห่นางแมว แห่क्रमอง แม่มา่ย”
(สัมภาษณ์พ่อหลวงปิ่น ปะละ, 28 เม.ย. 2550)

“เดือน 8 (พฤษภาคม) เริ่มพันเชือกแอก ล่ามวัวล่ามควาย หาปอเจียนต้องไปป่าแพะ หาไม้ไผ่ ไม้สีสุก ไม้บงกาย แปก้วย (ตะกร้า) บุง (กระบุง) เอาไม้ฮวกดำไม้ฮวกแดงแปงสุมไก่อ”
(สัมภาษณ์พ่อหลวงแสน อุดโม, 25 เม.ย. 2549)

“เดือน 10 (กรกฎาคม) ปลูกข้าว ตอนนี้อยู่ปลูกพันธุ์ กข. 6 แต่ก่อนปลูกข้าวเหนียว ข้าวขิว ข้าวมะตาล ข้าวปิ่นน้อย ข้าวอีลู่ ข้าวตาลผึ้ง”
(สัมภาษณ์พ่อหลวงสีมา นารุส, 25 เม.ย. 2549)

“เดือน 10 (กรกฎาคม) หวานข้าว ปักตาแหลวแม่ม่าย พ่อแม่เล่าให้ฟัง แต่ก่อนเม็ดข้าวใหญ่เท่า ลูกมะพร้าว แม่ม่ายหอบข้าวกลับบ้าน แต่แบ่งหลงข้าวยุ่งข้าวไม่ทัน เลยทุบเม็ดข้าวกลายเป็น ข้าวเม็ดเล็กๆ จนถึงเดี๋ยวนี้”

(สัมภาษณ์พ่อหลวงเป็ง อินตะ, 26 เม.ย. 2550)

“เดือน 10 (กรกฎาคม) วันฤกษ์ดีจะหวานข้าว ยกมือไหว้สา เอาหมากคำ ใบพลู วางให้แม่ธรณี บอกแม่ธรณีให้ข้าวออกเม็ดออกรวงดี เดือน 3 (ธันวาคม) จะเกี่ยวข้าว ยกมือไหว้สาบอกแม่ธรณีให้เก็บข้าวได้มากๆ”

(สัมภาษณ์พ่อหลวงเหมย วรรณมณี, 28 เม.ย. 2549)

“(สมัยเป็นสาว) มะต๋อง มะตึง มะแตง คนทุ่งขามเอามาขาย บ้านมะกอกหอบมะม่วง มะขาม ขนุน เมี่ยง ยา คนไหล่หินเอามะเขือ หน่อไม้จากป่าแม่ฮวกแม่เถา หอบไปขายลำปางหลวง ขา มาบ้านซื้อจิ้นอ่อม ลาบลู่ หอมดองมากิน”

(สัมภาษณ์แม่หลวงคำมา อินตะ, 26 เม.ย. 2550)

“แต่ก่อนพ่ออายุ 35 แบ่งล้อเกวียนขาย ไปเอาไม้สักไม้ประดู่ในป่า แบ่งล้อขายในบ้าน ขาย พะเยาเชียงคำ กับพ่อเอ การุณ ล้อละ 100 ถ้าทั้งคัน 800 ลากข้าวลากอ้อย แต่ก่อนคนน้ำลุ่ม บ้านศิลา ทำขายเหมือนกัน”

(สัมภาษณ์พ่อหลวงเป็ง อินตะ, 28 พ.ค. 2549)

“ถ้าทำนาผ่ากิ่ง เจ้าของนาต้องช่วยออกค่าปุ๋ยค่าไถ ถ้าทำนาแบ่งสาม เจ้าของไม่ต้องช่วยอะไร แต่ได้ข้าว 1 ใน 3 ส่วน คนทำนาจะลงทุนเองหมด คนบ้านไหล่หินส่วนใหญ่จะเอาแบ่งสามซะ มาก เพราะเจ้าของนาชอบไม่ต้องรับผิดชอบด้วย ยิ่งเดี๋ยวนี้หาคนทำน่ายาก ปล่อยให้คนอื่นทำ แล้วแบ่งสาม ดีกว่าปล่อยให้ร้าง”

(สัมภาษณ์อ้ายศรีรินทร์ อินตะ, 13 เม.ย. 2550)

“แต่ก่อนปลูกข้าวกินก็มีหลายพันธุ์ เดี่ยวนี้ปลูก กข. 6 ถ้าเก็บเชื้อไว้ปลูกเอง โรงสีจะไม่ค่อยรับซื้อ ก็เลยตัดปัญหา ซื้อเชื้อ (เมล็ดพันธุ์) จากโรงสีนั้นเลย”

(สัมภาษณ์อ้ายศรีรินทร์ อินตะ, 13 เม.ย. 2550)

“ฤดูแล้ง พวกอยู่ใกล้น้ำยาวจะปลูกผักก็ได้ ก็ใช้เครื่องสูบน้ำจากน้ำแม่ยาวขึ้นมา ไม่ต้องขวนายฝ่าย เพราะมันไม่ใช่ฤดูทำนา นายฝ่ายจะดูแลเฉพาะฤดูทำนา”

(สัมภาษณ์อ้ายศรีรินทร์ อินตะ, 13 เม.ย. 2550)

“สมัยก่อน นุ่งเตี๋ยสะดอไปเรียนหนังสือ มี 10 – 20 สดางค์ติดตัว พอจบป.4 ก็เข้าป่าเอาไม้
เอาซ้างรับงานไม้ อ.อ.ป. เอาออกจากป่าแม่ทาน (อำเภอ) สบปราบ เอาซ้างลากอ้อย ลากไม้
หน้าเขื่อนสิริกิติ์ให้บริษัท ส.พัฒนาการขนส่ง เวลาเอาซ้างออก ไม่อยู่บ้าน ต้องจ้างคนไปเอา
เหมือนแทน หลังขายซ้างตัวหนึ่ง ได้ออกรถ 6 ล้อ ไว้ลากอ้อยส่งโรงน้ำตาล แล้วขายอีกตัวให้
พ่อเลี้ยงเมืองเกิน 62,000 บาท ได้เงินไปนอก อยู่เจดาคี อยู่คูเวต จอร์แดน”
(สัมภาษณ์พ่อหลวงหลง คำฟู, 31 พ.ค. 2550)

3.6 สรุป

ความเป็นคนไหลหินเติบโตบนฐานของระบบภูมิศาสตร์ลุ่มน้ำแม่ยาวและภูมิศาสตร์ความสัมพันธ์ทาง
สังคมและวัฒนธรรม ทั้งระดับคนไหลหินน้ำแม่ยาวและระดับเมืองลำปาง รวมถึงความสัมพันธ์ระดับอาณาจักร
ล้านนาและชาติ ความสัมพันธ์ทุกระดับของคนไหลหินต่างตั้งบนหลักของการใช้ประโยชน์จากน้ำแม่ยาว ใน
ระดับท้องถิ่นคนไหลหินและคนไหลหินน้ำแม่ยาวถือผิอารักษ์น้ำแม่ยาวร่วมกัน คือผีเจ้าพ่อตนหลวง ซึ่งมีเจ้าพ่อ
ขุนตานเป็นใหญ่บนเทือกเขาผีปันน้ำ ระดับเมืองถือผีเจ้าประตูผา ระดับอาณาจักรล้านนาบูชาพระธาตุ และ
ระดับชาติผ่านระบบการจัดการน้ำของกรมชลประทาน

ในอดีตตัวตนของคนไหลหิน คือกลุ่มคนที่มีวิถีการผลิตรายฐานของน้ำแม่ยาวเป็นหลัก กล่าวคือ
ภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำแม่ยาวและภูมิศาสตร์ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมถูกใช้เป็นแผนที่เพื่อสร้างความ
เป็นคนไหลหิน ในลักษณะสังคมกลุ่มที่เรียกว่า “กลุ่มเหมืองฝาย” ซึ่งร่องรอยความทรงจำของสมาชิกกลุ่มรุ่นพ่อ
หลวงแม่หลวง บันทึกว่าความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อตนหลวงเป็นสิ่งผูกโยงชุมชนต่างๆ บนลุ่มน้ำแม่ยาว ส่วนความ
เชื่อเรื่องผีฝายเคยดึงดูดใจคนใช้น้ำจากฝายเดียวกันไว้อย่างเหนียวแน่น สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายใน
อดีตจึงให้ความสำคัญกับการร่วมพิธีเลี้ยงผีน้ำและผีฝายมากกว่าในปัจจุบัน

หลังจากความรู้เรื่องการจัดการน้ำสมัยใหม่กับความทันสมัยแบบสังคมเมืองขยายตัวปกคลุมค่านิยม
แบบเดิม คนไหลหินก็แยกตัวเองออกจากธรรมชาติของน้ำแม่ยาวมากขึ้น มองน้ำเป็นน้ำ ไม่ถืออำนาจของผีเจ้า
พ่อตนหลวงและผีฝายเป็นเรื่องสาระสำคัญ พิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อตนหลวงถูกยกเลิก จำนวนลูกฝายที่เข้าร่วมพิธีเลี้ยง
ผีฝายลดน้อยลงเรื่อยๆ ชาวนาเหมืองฝายรุ่นใหม่เลือกประกอบอาชีพใหม่ ค่านิยมใหม่ และความสุขแบบใหม่ที่
อยู่กับวัตถุสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ

พลังของความทันสมัยเปลี่ยนให้อำนาจของผีเป็นเรื่องตกค้างจากอดีต ชาวนาเหมืองฝายยกเลิก
ประเพณีไหว้ผีน้ำแม่ยาว คนไหลหินน้ำแม่ยาวบางชุมชนต้องเปลี่ยนผีฝายให้เป็นผีอ่างเก็บน้ำ ความตกต่ำทาง
อำนาจของผีน้ำและผีฝายทำให้ชาวนาเหมืองฝายเหินห่างจากอำนาจเหนือธรรมชาติมากขึ้นเรื่อยๆ สภาพสังคม
เช่นนี้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาวนาเหมืองฝายที่กำลังเปลี่ยนผ่านจากชาวนาพึ่งพาธรรมชาติมาสู่ชาวนาพึ่งพา
เทคโนโลยีจากภายนอกและสังคมสมัยใหม่

แม้เรายอมรับว่าความทันสมัยที่เข้ามานี้ สามารถช่วยผ่อนภาระของกลุ่มเหมืองฝายจากงานหนักให้
เป็นเบาได้ แต่เราปฏิเสธไม่ได้ว่าสิ่งนี้แสดงถึงตัวตนของคนไหลหิน ซึ่งถูก “พัฒนา” ให้พึ่งพาระบบการจัดการน้ำ
จากภายนอกมากขึ้น เพราะทั้งตัวฝายที่มีประวัติศาสตร์จากความร่วมมือร่วมใจของชาวนาเหมืองฝายทุกคน ก็
ถูกแทนที่ด้วยฝายคอนกรีตโดยกรมชลประทาน หรือปัจจุบันถ้าเหมืองแบบเดิมที่ช่วยให้ดินอุ้มน้ำ ก็มีแนวโน้มว่า

จะถูกแทนที่ด้วยลำเหมืองคอนกรีตโดยงบประมาณสนับสนุนขององค์กรบริหารส่วนตำบล ปรากฏการณ์เหล่านี้มีแนวโน้มทำให้ชาวนาเหมืองฝายเปลี่ยนค่านิยมของตน จากการพึ่งศักยภาพของกลุ่มไปสู่การพึ่งหน่วยงานเหล่านี้มากขึ้น

ประวัติศาสตร์ของกลุ่มเหมืองฝายก่อร่างสร้างตัวตนขึ้นมาจากระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติของน้ำแม่ยาว กับอำนาจเหนือธรรมชาติของผีน้ำและผีฝาย รวมถึงระบบความช่วยเหลือซึ่งกันและกันผ่านความเป็นเครือญาติ ศรัทธาวัดและครูบา รวมถึงความสัมพันธ์ของชุมชนนับถือผีระดับเมืองและชุมชนทางพระพุทธศาสนา ผ่านประเพณีบูชาพระธาตุ ระบบเหมืองฝายจึงเป็นรูปธรรมของการแสดงออกซึ่งคุณภาพของสัมพันธ์มิติต่างๆ เหล่านี้ เพราะเป็นระบบที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากลูกฝายทุกคนจริงๆ ทว่า คุณค่าเหล่านี้กำลังถูกเปลี่ยนแปลงไป

ระบบเหมืองฝาย คือระบบการจัดการน้ำที่จำเป็นต้องตั้งอยู่บนหลักความเป็นธรรมต่อสมาชิกแต่ละคน จึงจะทำให้ระบบเหมืองฝายและชีวิตของตนอยู่ได้ เราจึงกล่าวได้ว่า ตัวตนจากเหมืองฝายของคนไหหลิน คือคนที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ชีวิตของแต่ละคนจะตัดขาดจากกลุ่มไม่ได้ ขณะเดียวกันความอยู่รอดของกลุ่มก็ขึ้นอยู่กับความเอื้อเพื่อแบ่งปันระหว่างสมาชิกแต่ละคน ตัวตนดังกล่าวนี้ก่อเป็นกลุ่มเหมืองฝายที่ทำหน้าที่ดูแลระบบเหมืองฝาย ซึ่งเท่ากับการรักษาชีวิตทำมาหากินของคนไหหลิน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างนายฝายกับลูกฝายจึงไม่เน้นการใช้อำนาจบังคับอย่างเป็นทางการ แต่อาศัยความเป็นเครือญาติ ความเป็นคนชุมชนเดียวกัน เป็นกลไกควบคุมไม่ให้แต่ละคนละเมิดกฎระเบียบของกลุ่ม หรือละเมิดสิทธิการใช้น้ำของกลุ่มเหมืองฝายกลุ่มอื่น ลูกฝายแต่ละคนรู้ว่าการเอาน้ำเข้านาของตนมีความสำคัญเท่าๆ กับนาของเพื่อนบ้าน เพราะฉะนั้นลูกฝายจึงรู้หน้าที่ว่าตนต้องไปช่วยทำงานของกลุ่มเหมืองฝายอย่างจริงจังเป็นธรรมต่อลูกฝายคนอื่นๆ

ภายใต้ภูมิศาสตร์ของกลุ่มน้ำแม่ยาวและภูมิศาสตร์ความสัมพันธ์ข้างต้น ชีวิตของชาวนาเหมืองฝายจึงเต็มไปด้วยสีสันของการเรียนรู้วิถีชีวิตจากประโยชน์ของธรรมชาติลุ่มน้ำแม่ยาว ต้นไม้ สมุนไพร สัตว์ตัวเล็กตัวน้อย และพันธุ์ข้าวพื้นเมือง พร้อมๆ กับเรียนรู้เพื่อแลกเปลี่ยนอาหารและแบ่งปันผลผลิต จนกลายเป็นตัวสร้างความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน นอกจากนี้ความเชื่อต่อแผ่นดิน ท้องนา แม่ธรณี แม่โพสพ บุญคุณของธรรมชาติเหล่านี้ต่างแสดงผ่านพิธีกรรม การถ่ายทอดในนิทาน เรื่องเล่า และบันทึกในความทรงจำของพ่อหลวงแม่หลวง ทว่าก่อนที่จะล้มหายไปจากไหหลินจะก้าวเข้าสู่ความทันสมัยอย่างสุดไม่อยู่ คนไหหลินเองจะลืมเรื่องราวและตัวตนเหล่านี้ไปทั้งหมดหรือไม่ เราไม่สามารถตอบได้เหมือนกัน

4. ประเพณี สิ่งของ สะท้อนคน

ระบบภูมิปัญญาเหมืองฝายเกิดขึ้นได้เพราะบรรพบุรุษคนไหหลินรู้จักเรียนรู้ภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำแม่ยาว ทั้งสภาพพื้นที่ต่ำพื้นที่สูงและการไหลของน้ำ ระบบเหมืองฝายจึงแสดงความเป็นคนไหหลินในฐานะกลุ่มคนซึ่งดำรงชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติเป็นสำคัญ ประกอบกันบรรพบุรุษของคนไหหลินยังสร้างภูมิศาสตร์ความสัมพันธ์ของชุมชนในลักษณะเป็นเครือข่าย ทั้งระบบเครือญาติ ระบบศรัทธาวัด และศรัทธาครูบามหาปา ระบบความสัมพันธ์ระดับคนไหหลินกับน้ำแม่ยาว ระดับเมืองลำปาง เป็นต้น ภูมิศาสตร์ทั้งสองส่วนนี้คือเงื่อนไข

สำคัญในการดำรงชีวิตของคนไหล่หิน ซึ่งมีวิธีการทำมาหากินตั้งอยู่บนฐานของทรัพยากรน้ำแม่ยาวและเป็นลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำแม่วัง

ระบบความสัมพันธ์ที่กล่าวมา แสดงออกทางประเพณีต่างๆ บางประเพณีได้รับการสืบสานต่อ ขณะที่บางประเพณีถูกยกเลิก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพของคนไหล่หินที่จะเลือกปรับตัว หรือต้านทาน ต่อกระแสความทันสมัยอย่างไร อาทิ คนไหล่หินยกเลิกประเพณีเลี้ยงผีน้ำแม่ยาว เพราะไม่เห็นความสำคัญของอำนาจผีเจ้าพ่อตนหลวงร่วมกับชุมชนในโฮ่งกินน้ำแม่ยาวเดียวกันอีกต่อไป ความคิดนี้เกิดขึ้นหลังจากอำนาจรัฐและเทคโนโลยีด้านการจัดการน้ำของกรมชลประทานเข้ามาดูแลน้ำแทนผีเจ้าพ่อตนหลวง ขณะที่ประเพณีเลี้ยงผีฝ่ายยังคงมีการสืบสานต่อ (แม้ความสำคัญของประเพณีจะลดลงไปมากก็ตาม) แสดงให้เห็นว่าชาวนาเหมืองฝ่ายยังพึ่งพาอำนาจผีฝ่ายให้เป็นขวัญแก่น้ำในลำเหมือง เมื่อตนยังคาดเดาไม่ได้ว่าน้ำที่จะมาเลี้ยงต้นข้าวของตนจริงๆ นั้นจะสมบูรณ์ปกติเพียงใด

ประเพณีจึงเสมือนกระจกสะท้อนตัวตนของคนไหล่หิน แสดงถึงกลไกทางศีลธรรมต่อระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนไหล่หินกับธรรมชาติ และเครือข่ายชุมชน ขณะที่สิ่งของเครื่องใช้ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ยังบ่งบอกถึงภูมิปัญญาสิ่งประดิษฐ์ของคนไหล่หิน เพราะเป็นเครื่องมือแสดงออกต่อระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ดังกล่าวเช่นกัน ซึ่งสังคมล้านนาจะมีประเพณีปฏิบัติในแต่ละเดือน เรียก “ประเพณี 12 เดือน” แต่การนับเดือนทางจันทรคติของล้านนาจะนับเร็วกว่าของคนไทยภาคกลางไปสองเดือน คือ เริ่มตั้งแต่เดือนเกียง (ตุลาคม) นับเป็นเดือนแรกของปฏิทินล้านนา แล้วลำดับไปจนถึงเดือน 12 (สพร., 2548: 21) เราจึงใช้วิธีเรียงลำดับประเพณีตามรอบ 1 ปี เพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี สิ่งของ และตัวตนของคนไหล่หิน

4.1 ประเพณีเดือน 8

เราเริ่มต้นจากประเพณีเดือน 8 (พฤษภาคม) เพราะถือว่าเป็นเดือนแห่งการเริ่มต้นของวิถีชีวิตของชาวนาไหล่หิน หรือชาวนาเหมืองฝ่ายที่นี่ ซึ่งมีรอบวงชีวิตสัมพันธ์กับการทำนา ตั้งแต่ตอกดีซอมแซมฝาย ลอกเหมือง เตรียมเอาน้ำเข้านาในเดือน 8 เหนือ จากนั้นชาวนาจะรอข้าวเติบโตจนกระทั่งเดือน 4 เหนือ (มกราคม) จึงเก็บเกี่ยวข้าวและขนข้าวเข้ายุ้ง

ในช่วงเดือนนี้มีประเพณี 8 เป็ง หรือ “ป่าเวณีแปดเป็ง” ตรงกับวันวิสาขบูชา คนไหล่หินพร้อมใจกันทำบุญไหว้พระ เตรียมสวดดอกไม้ธูปเทียนใส่ขัน เตรียมน้ำส้มป่อยสงฆ์พระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์ ถวายสังฆทาน ในอดีตคนไหล่หินจะจุดบั้งไฟ หรือ “จิบอกไฟ” คนล้านนาเชื่อว่าเป็นบุญกุศลที่ตั้งใจสักการะพระเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ขณะเดียวกันก็เพื่อความสนุกสนานในหมู่พวกศรัทธาวัดเดียวกัน

ปัจจุบันประเพณีจิบอกไฟถูกยกเลิกไป เนื่องจากชุมชนหนาแน่นมากขึ้น มีบ้านเรือนตั้งอยู่ใกล้วัด ด้วยความเกรงว่าจะเกิดอันตรายต่อบ้านเรือนและผู้คน ประเพณีจิบอกไฟจึงถูกยกเลิกไป แต่ยังมีวัตถุสิ่งของซึ่งเป็นหลักฐานที่ระลึกของประเพณีนี้ คือ บั้งไฟแสน

ภาพ 4.1 ป้าเวณีแปดเป็ง ถวายสังฆทาน เอาสวยดอกไม้ใส่ขันบูชาพระ

ส่วนประเพณีเกี่ยวกับการเกษตร กลุ่มเหมืองฝายจะร่วมประชุมหารือกัน เพื่อกำหนดวันเอาขี้เหมือง และซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดเสียหาย เมื่อถึงวันกำหนดนัดหมายนายฝายและลูกฝายเตรียมอุปกรณ์พวกจอบ มีด คาด ไปตากพื้นวัชพืช ลอกโคลนหรือตะกอนทรายออกจากลำเหมือง เตรียมอาหารเที่ยง นั่งรอบวงกินด้วยกัน

วัตถุสิ่งของที่ใช้กับประเพณีเดือน 8 สามารถจำแนกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกคือวัตถุที่ใช้กับประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น ขันใส่ดอกไม้ น้ำตั้นใส่น้ำส้มป่อย สวยดอกไม้ และน้ำส้มป่อย ส่วนกลุ่มที่สองคือวัตถุที่ใช้กับประเพณีการเกษตร เช่น มีด พร้า จอบ คาด ซึ่งลูกฝายทุกคนต้องติดตัวไปทำงานกับกลุ่มเหมืองฝาย ไม่ให้บกพร่อง

วัตถุที่ใช้กับประเพณีทางพระพุทธศาสนาสื่อถึงความเป็นคนโหล่หิน คือกลุ่มคนล้าหน้าที่เรียนรู้การหยิบใช้ธรรมชาติเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์

วัตถุที่ใช้กับประเพณีการเกษตร แสดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและความพร้อมเพรียงกันในการทำงานของชาวนาเหมืองฝาย แสดงถึงการเคารพกฎระเบียบของกลุ่ม เคารพความเป็นธรรมและสิทธิของคนกินน้ำจากฝายเดียวกัน

4.2 ประเพณีเดือน 9

หลังงานซ่อมฝายลอกลำเหมืองเสร็จ กลุ่มเหมืองฝายจะทำพิธีเลี้ยงผีฝาย หรือ “ฮี้ฝาย” ในอดีตนายฝายและลูกฝายเกือบทุกคนจะร่วมพิธี แต่ละคนจะออกเงิน เอาไก่ (ครบ 3 ปี เอาหมู) เป็นเครื่องเซ่นผีฝาย จำนวนไก่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนลูกฝายที่ใช้น้ำจากฝายเดียวกัน ลูกฝายจะเอาไก่มาประกอบเป็นอาหารร่วมกันที่บริเวณที่ตั้งฝาย ส่วนใหญ่จะนิยมนำมายำ เช่น ยำไก่ (สำหรับหมูนิยมทำแกง) นอกจากนี้เตรียมกรวยดอกไม้ ธูป เทียน พลุ เหล้า วางปั้นข้าวหนึ่งไว้หัวผีฝาย นายฝายหรือผู้อาวุโสจะบอกเชิญผีฝายมากิน รอจนผีฝายกินเครื่องไหว้เสร็จ นายฝายหรือผู้อาวุโสเข้าไปบอกผีฝายให้ดูแลน้ำในลำเหมือง ให้น้ำทำอุตสาหกรรมพอดีๆ ไม่ขาดไม่เกิน จากนั้นลูกฝายจึงเอาอาหารที่เหลือมาแจกจ่ายร่วมกันกิน ส่วนชาวนาบ้านแม่ฮวกที่ใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำแม่เถาจะมีพิธีเลี้ยงผีอ่าง

“แต่ก่อนไปเลี้ยงกันแต่ ช่วยกันเยช่วยกันทำ หลายฝ่าย เดียวนี้ไปบ้างไม่ไปบ้าง จ่ายเงินให้นาย
ฝ่ายไปเสียก็จบ”

(สัมภาษณ์พ่อหลวงเลี้ยง เกษณา, 11 ก.ย. 2550)

หลังจากเลี้ยงผีฝ่ายแล้ว ชาวนาบางคนเริ่มไถนา หว่านกล้า พ่อหลวงจะสานไม้ไผ่เป็นตาแหลว นำไป
ปักไว้ทั้ง 4 มุมของที่นา เป็นสัญลักษณ์เครื่องรางสำหรับป้องกันอันตรายแก่เมล็ดข้าวที่หว่าน สำหรับกรณีที่นา
บุกเบิกใหม่ ตาแหลวยังเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นเจ้าของที่นาด้วย (สัมภาษณ์พ่อแสน อุดม, 25 พ.ค.
2549) พ่อหลวงปักตาแหลว นำหมากคำ ใบพลู วางไว้ตรงคันนา แล้วกล่าวบอกแม่ธรณีซึ่งเป็นจิตวิญญาณที่
ดูแลแผ่นดินบริเวณนั้น ให้แม่ธรณีช่วยดูแลและปกป้องเมล็ดข้าวที่หว่าน ไม่ให้นกหนูเข้ามากินจนเสียหาย ให้
ข้าวออกเป็นต้นกล้าที่สมบูรณ์ แข็งแรง ให้ผลผลิตเต็มที่ (สัมภาษณ์พ่อหลวงเบ้ง อินตะ, 26 เม.ย. 2550)

ภาพ 4.2 เดือน 9 ไถนา หว่านข้าว ปักตาแหลวบอกแม่ธรณี

กล่าวได้ว่าประเพณีเดือน 9 เป็นเดือนของประเพณีทางการเกษตร ชาวนาใช้วัดฤดูกาลจากธรรมชาติ คือ ไม้
ดอกไม้ หมายพลู เพื่อสื่อสารถึงอำนาจเหนือธรรมชาติ ขออำนาจนั้นกลับมาควบคุมธรรมชาติ คือ น้ำ ให้น้ำทำ
อุดมสมบูรณ์เป็นปกติ ทั้งสำหรับชีวิตข้าวและชีวิตคน ใช้ไม้ไผ่สานเป็นตาแหลว ขอให้แม่ธรณีคุ้มครองเมล็ดข้าว
ที่หว่าน ในที่นี้ความเป็นคนไหล่หินหมายถึงกลุ่มคนซึ่งมีระบบภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ และมีวิถีการทำ
มาหากินแบบพึ่งพาธรรมชาติ ดังนั้นรากเหง้าของคนไหล่หินจึงเป็นคนที่รู้จักเคารพธรรมชาติ และทำให้รากเหง้า
ทางจิตใจของคนไหล่หินจึงไม่ใช่คนหยาบกระด้าง หรือคนที่คิดเอาแต่จะชนะ คิดละเมิดและเอาเปรียบผู้อื่น

4.3 ประเพณีเดือน 10

เข้าฤดูฝน เดือน 10 เหนือ (กรกฎาคม) ตรงกับช่วงทำนา ชาวนาบางคนยังหว่านข้าวก็เอาใบพลู หมาก
คำ วางให้แม่ธรณี อธิฐานให้รักษาข้าวเปลือกให้เติบโตแข็งแรง แต่ส่วนใหญ่เริ่มถอนกล้าไปปลูก ส่วนประเพณี

ทางพระพุทธศาสนามีประเพณีเข้าพรรษา วันขึ้น 15 ค่ำ พระสงฆ์สวดมนต์บูชาพระประธาน พระธาตุเจดีย์ ให้อุโบสถสถานของวัด

ตอนเช้าคนไหล่หินไป “ตานขันข้าว” ที่วัด แม่หลวงแม่บ้านต้องเตรียมเครื่องประกอบใส่ขันข้าว ได้แก่ ห่อข้าวหนึ่ง ห่อหนึ่ง (หมู ไก่ เนื้อ หรือปลา) ขนมจ็อกหรือข้าวต้ม ห่อเมี่ยง บุหรี่ อาหารคาวหวานตามแต่ศรัทธา และ น้ำ จำนวนขันข้าวจะมากน้อยขึ้นอยู่กับว่าจะถวายทานอุทิศกุศลให้ญาติที่ล่วงลับไปสักกี่คน เช่น ใครต้องการอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้อง 8 คน ก็เตรียมของใส่ขันข้าวอย่างละ 8 ชิ้น

ช่วงกลางวันชาวบ้านจะนำข้าวตอกดอกไม้มาใส่ขันแก้วทั้งสามที่ศาลาการเปรียญของวัด เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ นำข้าวตอกดอกไม้ใส่ขันดอกหรือขันศีล นำถวายพระสงฆ์ จากนั้นฟังเทศน์ ฟังธรรมกัน

ภาพ 4.3 ประเพณีเดือน 10 : ข้าว สวยดอกไม้ทานให้พระพุทธเจ้า

ภาพ 4.4 ประเพณีเดือน 10 : ห่อข้าวหนึ่ง ขนมจ็อก ทานให้วิญญาณญาติพี่น้อง

ประเพณีตานข้าวแสดงถึงความเป็นคนโหล่หินที่รู้จักกตัญญู ระลึกถึงบุญคุณของพ่อแม่พี่น้อง หรือกล่าวโดยรวม คือคนโหล่หินให้ความสำคัญกับความเป็นเครือญาติ วัตถุประสงค์ของซึ่งนำมาถวายทาน พวกห่อข้าวหนึ่งและขนมจ็อกถูกใช้เป็นทั้งสื่อกลางของความกตัญญูรู้คุณ และเป็นสัญลักษณ์ต่อย้ำความผูกพันของเครือญาติ แม้พวกเขาเหล่านั้นจะอยู่ในอีกโลกหนึ่งก็ตาม

4.4 ประเพณีเดือน 11

เดือน 11 เหนือ (สิงหาคม) ยังอยู่ในช่วงเข้าพรรษา ต้นข้าวกำลังเจริญเติบโต ผู้คนไม่ต้องตรากตรำในงานทำนามากนัก พ่อหลวงแม่หลวงต่างพากันเข้าวัดสวดมนต์ ฟังธรรม และนุ่งขาวห่มขาวนอนวัดทุกวันศีล (วันพระ)

ภาพ 4.5 ทุกวันพระ พ่อหลวงแม่หลวงนุ่งขาวถือศีล นอนที่วัด

วัตถุประสงค์ของและเสื้อผ้าสีขาวของคนนุ่งขาวถือศีล เป็นเครื่องมือแสดงความสละกิเลสของพ่อหลวงแม่หลวง แสดงถึงความมุ่งมั่นจะปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้วัตถุประสงค์ของดังกล่าวนี้ยังเป็นเครื่องมือสำหรับการขัดเกลาร่างกายและจิตใจของคนถือศีลให้บริสุทธิ์ตลอดช่วงเข้าพรรษาด้วย

4.5 ประเพณีเดือน 12

เดือน 12 เหนือ (กันยายน) ยังเป็นช่วงเข้าพรรษา พระสงฆ์จำพรรษาอยู่วัด มีงานบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย นั่นคือ ประเพณี “ตานก๋วยสลาก” หรือ “ตานข้าวสลาก” จัดขึ้นในแรม 8 ค่ำ เดือน 12 เหนือ เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่คนโหล่หินปฏิบัติสืบต่อกันมา ประเพณีตานก๋วยสลากนี้มีเรื่องราวความเชื่อว่า ตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำถึงแรม 15 ค่ำเดือน 12 เหนือ พญายมจะปล่อยวิญญาณที่ทั้งหลายมาบนโลกมนุษย์ ชาวบ้านจึงได้จัดเตรียมสิ่งของที่จะนำมาถวายให้กับบรรดาญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว

ประเพณีตานก๋วยสลาก หรือ กินข้าวสลาก หรือ กินก๋วยสลาก หรือกินสลาก เป็นการถวายอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ผู้ทำทานสลากจะไม่เจาะจงว่าต้องถวายทานกับพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง ถือว่าเป็นการถวายทานด้วยใจบริสุทธิ์จริงๆ คนไทลื้อหินต่างถือการถวายทานแบบนี้เป็นบุญที่ได้านิสงส์มากที่สุดวิธีหนึ่ง ยิ่งช่วงเดือน 12 เป็นเวลาที่ชาวนาปลูกข้าวเสร็จแล้ว ต้นข้าวในนาเริ่มเขียว เหลือเพียงรอเก็บเกี่ยว แต่ชาวนาฐานะยากจนก็เริ่มขัดสน เพราะข้าวจากปีที่แล้วที่เก็บไว้กำลังจะหมดอยู่ ดังนั้นประเพณีตานก๋วยสลากจึงเท่ากับได้สงเคราะห์คนยากคนจนไปด้วย

ประเพณี “ตานก๋วยสลาก” ของชาวล้านนาจะปฏิบัติกันตั้งแต่มกราคมเข้าเดือน 12 ถึงเดือนยี่เพือน (ตุลาคม) โดยแต่ละวัดจะกำหนดวันตานก๋วยสลากไม่พร้อมกัน สำหรับวัดไทลื้อหินกำหนดโดยใช้หลักวัดเต็งกัน โดยวัดไทลื้อหินเริ่มเป็นวัดแรก คือวัน แรม 8 ค่ำ เดือน 12

ก่อนจะถึงวันตานก๋วยสลาก เรียก “วันดา” หรือ “วันสุกดิบ” เป็นวันที่ทุกบ้านได้จัดเตรียมข้าวของอาหารแห้งและอุปกรณ์ของใช้ต่างๆ นำมาจัดแต่งใส่ก๋วยสลาก ในวันนี้ญาติสนิทมิตรสหายแม้อยู่อยู่ต่างบ้านมาร่วมกันจัดเตรียมก๋วยสลาก เพราะถือเป็นประเพณีที่ญาติจะได้ทำบุญร่วมกัน ผู้ชายจะเป็นคนสานก๋วยสลาก หรือที่เรียกว่า “ก๋วยจุก” เพื่อสำหรับที่จะบรรจุใส่ของกินของใช้ต่างๆ ก๋วยจะบรรจุด้วยใบตอง หรือตองจี่กุก เมื่อรวบปากก๋วยมัดเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะใส่ไม้ไผ่เหลาเป็นก้านเล็กๆ สำหรับเสียบสตางค์ กล้องไม้ขีดไฟ บุหรี่ เพื่อทำเป็นยอดก๋วยสลาก สตางค์และสิ่งของจะมากน้อยบ้างตามกำลังศรัทธา ดังนั้นฐานะหน้าตาของก๋วยสลากจะมีอยู่ 3 ลักษณะ ซึ่งสะท้อนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของคนทำทานสลากนั้นด้วย

1. ก๋วยน้อย เป็นก๋วยสลากขนาดเล็ก สำหรับที่จะถวายทานไปให้กับผู้ที่ล่วงลับ
2. ก๋วยใหญ่ เป็นก๋วยที่จัดทำขึ้นใหญ่เป็นพิเศษ ซึ่งจะบรรจุข้าวของได้มากขึ้น ถวายเป็นมหากุศลสำหรับคนที่กำลังศรัทธาและฐานะดี เป็นปัจจัยนับว่าได้กุศลแรง
3. ก๋วยโชค มักทำเป็นต้นสลากที่สูงใหญ่ สำหรับที่จะนำเอาวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ผูกมัดติดกับต้นสลาก เช่น ผ้าไหม ฟันหอม หมอน หม้อหนึ่ง ไหข้าว หม้อแกง ถ้วย ชาม ช้อน ร่ม เครื่องนุ่งห่ม อาหารแห้งต่างๆ และเงินที่เป็นธนบัตรชนิดต่างๆ ต้นสลากจะมีการประดับตกแต่งให้สวยงามกว่าสลากธรรมดา

“กินสลากแรม 8 ค่ำ เดือน 12 ต้องเตรียมแปงสังข์ข้าว แปงหงส์ ก๋วยโชค ก๋วยจุก ตานหงส์ ตานปราสาท หาวพ่อแม่ที่ตายไป นิมนต์ตุ้เจ้าหัววัดเต็งกันที่กินตานหากันหมด ให้มารับตานที่นี้”
(สัมภาษณ์พ่อหลวงเลียง เกษณา, 11 ก.ย. 2550)

องค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของประเพณีตานก๋วยสลากคือ เส้นสลาก โดยเส้นสลากนี้จะทำมาจากใบตาลหรือใบลาน นำมาตัดทำเป็นเส้นยาวประมาณ 1 เมตร กว้างประมาณ 1 นิ้ว ผู้ชายของแต่ละบ้านเป็นคนทำหน้าที่เขียนชื่อของญาติ หรือผู้ล่วงลับที่ต้องการอุทิศกุศลไปให้ แนบใส่ก๋วยพร้อมกับเขียนบ้านเลขที่ของตน และระบุสถานที่นัดหมาย ว่าตนจะรอพระสงฆ์มารับทานก๋วยสลาก อยู่ที่บริเวณใด ดังตัวอย่าง

หมายมีศรัทธานายทรงศักดิ์ แก้วมูล จักตานไปหาพ่อหลวงสม แก้วมูล ขอให้อ่าน
บุญนี้โปรด ไปเถิงจิมเต๋อ
(บ้านเลขที่ 143 อยู่ใต้ต้นศรี)

ภาพ 4.6 พ่อหลวงช่วยกันนับเส้นสลาก แล้วแบ่งเป็นมัดๆ

จำนวนของเส้นสลากนั้นจะต้องมีเท่ากับจำนวนก้วยสลากที่เตรียมไว้ ห้ามขาดหรือเกิน เนื่องจากว่าจะมีผลต่อการตามหาเจ้าของของพระภิกษุสงฆ์ ทำให้บางรูปได้เส้นแต่ตามหาเจ้าของพบแล้วกลับไม่มีก้วยให้ และเมื่อจัดก้วยและเส้นสลากจากบ้านเรียบร้อยแล้ว คนไหล่หินก็นำก้วยสลากและเส้นสลากมาที่วัดกันในตอนเช้า แต่ละครอบครัวจับจองที่นั่งของตนเอง พร้อมเขียนป้ายบอกบ้านเลขที่ของตนเองไว้ให้เห็นได้ชัดเจน ผู้ชายนำเส้นสลากที่เขียนไว้ไปกองรวมกันหน้าพระประธานในวิหาร หรือศาลาวัด

ผู้ชายของแต่ละครอบครัวจะเข้าไปปรอยเส้นสลาก ให้เส้นสลากของตนกระจายตัวออกไป เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์เสร็จแล้ว คณะกรรมการวัดจะประกาศจำนวนเส้นสลากทั้งหมดให้คณะศรัทธารับทราบ จากนั้นจะทำการแบ่งเส้นสลากเป็นมัดๆ เพื่อแบ่งสันปันส่วนกันให้พระสงฆ์และสามเณรรูปละ 10 – 20 เส้น พระจะได้จำนวนเส้นมากกว่าสามเณร คณะพระสงฆ์สามเณรที่นิมนต์มาก็มาจากจากหัววัดเดียวกัน เส้นสลากส่วนหนึ่งจะถูกแบ่งให้วัดไหล่หินซึ่งเป็นวัดเจ้าภาพ เรียกว่า “เส้นพระเจ้า”

หลังจากพระสงฆ์และสามเณรได้เส้นสลากแล้ว ท่านจะนำเส้นสลากออกตามหาเจ้าของเส้นสลาก ซึ่งแสดงบ้านเลขที่และสถานที่นัดหมายไว้ที่สลากโบลานแล้ว ช่วงนี้จะเป็นช่วงที่สนุกสนาน เสียงตะโกนร้องหาบ้านเลขที่อึกทักทั่ววัด เมื่อพบบ้านเลขที่ที่ตรงกับในโบลานจะมีการหยาดน้ำ อุทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้ล่วงลับ เจ้าของก้วยสลากจะต้องนั่งรอให้เส้นสลากของตนได้รับการสวดอุทิศบุญกุศลจนครบตามจำนวนที่เตรียมมา จึงเป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีตานก้วยสลากเดือน 12 เป็นอีกประเพณีที่ยังคงเน้นความสำคัญของเครือญาติ แม้ยุคกันคนละโลกแล้วก็ตาม ทว่าประเพณีตานก้วยสลากได้ย้ำถึงการทำบุญที่ไม่หวังสิ่งตอบแทน ยิ่งถือเป็นการทำบุญที่แท้จริงยิ่งขึ้น เพราะคนตานก้วยสลากไม่เจาะจงจะถวายทานผ่านพระสงฆ์สามเณรรูปใด อีกทั้งคนตานก้วยสลากก็จะไม่รู้ว่าคนยากจนคนใดเป็นผู้ได้รับข้าวของที่ตนทำทานไปนี้ ก้วยสลากในประเพณีเดือน 12 ถือเป็นตัวกุศลสิ่งของที่ช่วยฝึกฝนให้คนไหล่หินมีจิตใจริยสุจริตในการทำทาน และเป็นเครื่องมือที่กลมเกลียวคนไหล่หินให้อยู่ร่วมกันอย่างมีน้ำใจเผื่อแผ่ต่อกันและกัน

ภาพ 4.7 จัดข้าวของ แล้วยั่งรอพระมาสวดอุทิศบุญกุศล

นอกจากนี้ ภายในเครือข่ายหัววัดเดียวกัน วัตถุประสงค์ของอย่างก้วยสลากยังสื่อถึงความผูกพันระหว่างคนหัววัดเดียวกัน และแม้ว่าขนาดหรือลักษณะของก้วยสลากซึ่งจำแนกเป็นก้วยน้อย ก้วยใหญ่ และก้วยโชค จะเป็นสิ่งของที่บ่งบอกอัตลักษณ์และฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของเจ้าของก้วยสลาก แต่เส้นสลากที่กองคละปนกัน ก็เป็นวิธีการคลี่คลายความแตกต่างทางฐานะของคนในชุมชน ให้เห็นความเสมอภาคในความเป็นชุมชนร่วมกันมากขึ้น ดังนั้นความเป็นคนไหล่หินในประเพณีตานก้วยสลาก จึงแสดงถึงความเป็นกลุ่มคนซึ่งเคารพความเสมอภาคระหว่างกัน

4.6 ประเพณีเดือนเกี๋ยง

ช่วงเดือนเกี๋ยง หรือเดือนอ้าย ตรงกับเดือนตุลาคม ชาวกำลังติดรวงสีเขียวยสด ชาวนายังรอคอยเก็บเกี่ยว งานทำนามีไม่มากนัก คอยแต่ระวังนกมาจิกกินข้าวในนา ชาวนาสมัยก่อนเอาฟางมามัดทำหุ่นไล่กา ปัจจุบันอาจใช้แค่พลาสติกสีขาวแขวนกับไม้หลัก เพื่อหลอกนกไม่ให้มาจิกข้าวที่กำลังออกรวง

เดือนเกี๋ยงนี้จะมีประเพณีทำบุญออกพรรษา อุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับไป มีประเพณีทอดกฐิน เมื่อมีเจ้าภาพแจ้งความประสงค์ว่าจะมาทอดกฐินที่วัดไหล่หิน คณะศรัทธาวัดแบ่งตามหมวดหมู่จะมาช่วยกันทำงานจัดเตรียมสถานที่ ตกแต่งองค์กฐินที่วัด สมัยก่อนกลุ่มสาวในหมู่บ้านเตรียมตัวซ่อมฟ่อนเล็บ ฟ่อนเทียน เพื่อต้อนรับคณะกฐิน ส่วนหนุ่มน้อยใหญ่เป็นฝ่ายตีกลองเล่นดนตรี ทำให้บรรยากาศสนุกสนานรื่นเริงยิ่งขึ้น โดยเฉพาะสมัยที่อาชีพทำสวนอ้อยเฟื่องฟู เพราะคนไหล่หินส่วนใหญ่ปลูกอ้อยส่งโรงงานน้ำตาลเกาะคา (ปัจจุบันเป็นโรงงานน้ำตาลแม่วัง) ชาวสวนอ้อยและเจ้าของไร่ต่างช่วยกันนำองค์กฐินมาทอดที่วัดไหล่หินให้คึกคักกันเป็นประจำ ปัจจุบันประเพณีทอดกฐินไม่มีกลุ่มสาวในหมู่บ้านออกมาพอรับรององค์กฐินอย่างคึกคักเหมือนเก่า แต่คนไหล่หินยังปฏิบัติประเพณีทอดกฐินของวัดตลอดมา

ช่วงเดือนเกี๋ยงที่ไหล่หินอาจพิเศษกว่าที่อื่นๆ ตรงที่คนไหล่หินนิยมจัดงานแต่งงานกันมากในเดือนนี้อาจเป็นเพราะเริ่มเข้าสู่ฤดูหนาวซึ่งอากาศเย็นลงนั่นเอง หรืออาจเป็นเพราะเป็นช่วงว่างจากงานทำนา ชาวนาจ้างมีเวลาเตรียมตัวสำหรับงานมงคลง่ายขึ้น

สิ่งของที่ใช้สำหรับประเพณีในเดือนเกี๋ยง จึงแสดงถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคน และความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับ กล่าวคือชาวนาจ้างหุ่นไล่กา พลาสติกสีขาว ต่อสู้กับธรรมชาติ พวกนกกินเมล็ดข้าว ชาวบ้านใช้เครื่องมือกลในพิธีแต่งงานเพื่อสร้างความผูกพันของสองเครือญาติ ทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาวให้รวมเป็นเครือญาติเดียวกัน ชาวบ้านทอดกฐินเพื่อสื่อสารกับผู้ล่วงลับ ให้พวกเขาได้รับบุญกุศลจากคนที่อยู่ในโลกนี้อยู่เสมอ

4.7 ประเพณีเดือนยี่

เดือนยี่ (พฤศจิกายน) ชาวนาจ้างเริ่มเห็นข้าวออกรวงเต็มท้องนา เป็นช่วงแห่งความรื่นเริงอีกช่วงหนึ่งของคนไหล่หิน ช่วงเดือนนี้มีประเพณีสำคัญ คือ ประเพณียี่เป็ง จัดในวันขึ้น 15 ค่ำ ตอนกลางวันพ้อหลวงแม่หลวงมาทำความสะอาดวัด เตรียมต้นดอก ต้นผึ้ง(เทียน) และบายศรี ถวายพระประธาน บางบ้านจัดต้นกฐินสามัคคี ถวายวัด ปลอยโคม หรือ “ว่าวลม” ขึ้นบนฟ้า แต่ละวัดต่างคนต่างปลอย เมื่อวัดใดเห็นว่าวลมของวัดอื่นก็จะปลอยประชันกันอยู่ในที่ แต่ก็เป็นไปได้ด้วยความสนุกสนานและคิดถึงกันระหว่างศรัทธาวัดไหล่หินกับวัดเต็งกัน

ส่วนกลางคืนมีการปลอยโคมไฟ หรือ “ว่าวไฟ” ทั้งว่าวปากกว้างและว่าวปากแคบ โดยเฉพาะมีประเพณีสวดเบิก พระสงฆ์สวดเป็นทำนองถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับการตรัสรู้ในทางธรรมของพระพุทธเจ้า สวดเพื่อสมโภชพระพุทธรูปในกรณีที่มีการจัดสร้างพระพุทธรูปใหม่หรือชาวบ้านนำมาถวาย สมัยก่อนคนล้านนามักถวายพระพุทธรูปไม้ให้วัดในวันยี่เป็ง¹

ภาพ 4.8 ประเพณีเดือนยี่ ปลอยว่าวไฟวันยี่เป็ง

¹ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. http://www.sri.cmu.ac.th/elanna47/elanna47/public_html/festival/fes1_2.html, 18 เม.ย. 2550

การสวดเบิกในประเพณีี่เป็งต้องใช้คณะพระสงฆ์สามเณรที่มีระดับเสียงสวดที่ไม่เหมือนกัน เสียงทุ้ม เสียงสูง เสียงต่ำ เสียงแหลม นับการสวดแต่ละครั้งเป็นวาร ทั้งหมด 4 วาร วาร 1 ชื่อว่า เอโส (เอ-โส) วาร 2 ชื่อว่า ตัสสะเย (ตัสสะ-เย) วาร 3 ชื่อว่า อะละโข (อะ-ละ-โข) และวาร 4 ชื่อว่า โสปฐมา (โส-ปะ-ละ-มา) เมื่อพระสงฆ์สามเณรสวดในแต่ละวารจบ คณะศรัทธาจะตีฆ้องตีกลองเป็นสัญญาณและเป็นการกระตุ้นให้คนฟังสวดเบิกตื่นตัวขึ้นมา เพื่อเตรียมตัวฟังสวดกันต่อ

ชาวบ้านจะนำดอกไม้มาช่วยกันตกแต่งอาสนะ นำทางมะพร้าวมาทำซุ้มสวดเบิกในพระวิหาร บางครอบครัวมีรถยนต์ รถเก๋ง จะใหม่หรือเก่าก็แล้วแต่ หากต้องการปิดเคราะห์ เสริมชะตาบารมีของรถและครอบครัว ให้มีความอยู่ดีมีสุข เป็นสิริมงคลต่ออาชีพ ก็จะนำสายสิญจน์มาผูกโยงจากซุ้มสวดเบิกไปยังรถของตน ส่วนใครมีพระพุทธรูปใหม่ หรือต้องการเสริมบารมีพระพุทธรูปที่มีอยู่ ก็นำมาร่วมพิธี หรือมีเครื่องรางของขลังประจำตัว ประจำบ้าน ประจำตระกูล ก็นำมาเข้าพิธีสวดเบิกปะพรมน้ำมนต์เหมือนกัน เพราะเชื่อกัน หากนำเครื่องรางของขลังมาเข้าพิธีแล้วจะทำให้รอบปีนั้นตนจะประสบกับความร่มเย็นเป็นสุข จะเดินทางไกลก็ปลอดภัยเสมอ นอกจากนี้ชาวบ้านยังนำทรายและสายสิญจน์ใส่ถังหรือขันมาเข้าพิธี จุดประทัดบูชาพระธาตุเจดีย์บูชาวัด พอหลังจากพิธีสวดเบิกเสร็จสิ้นก็จะนำทรายไปโปรยทั่วลานบ้านของตนเอง และนำสายสิญจน์มาผูกมัดตรงประตูบ้านทางเข้าเพื่อปัดเป่าผีร้าย หรือความทุกข์ความโชคร้ายออกจากบ้าน

ภาพ 4.9 ประเพณีี่เป็งกลางคืนมีพิธีสวดเบิก

ประเพณีการสวดเบิกในอดีต พระสงฆ์จะใช้ วิ หรือตาลปัตรสวดเบิก ซึ่งรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ แต่ปัจจุบันพระสงฆ์เลิกใช้ดังกล่าวแล้ว ทรงศักดิ์ แก้วมูล สัมภาษณ์พ่ออาจารย์หนานตา อูรา อดีตเจ้าอาวาสวัดไหล่หินท่านหนึ่ง ท่านเล่าให้ฟังว่า สมัยท่านบวชเป็นสามเณรยังใช้วิธีสวดเบิกอยู่ ประเพณีสวดเบิกก็คึกคัก ชาวบ้านให้ความสำคัญสนใจมานั่งฟังสวดเบิก หอบลูกหอบหลานมานั่งฟังสวดเบิกกันมาก แต่ช่วง 50 ปีมานี้ การนำวิธีมาสวดเบิกลดน้อยลง น้อยลงไป เนื่องจากไม่มีสลา (ช่าง) ทำวี ส่วนที่เหลืออยู่ที่ชำรุดพังไปเรื่อยๆ

ภาพ 4.10 วีสวดเบิก

ประกอบกันกลุ่มคนที่ให้ความสำคัญฟังสวดเบิก นับวันก็ซราภาพขึ้น ไม่สามารถนั่งฟังสวดเบิกได้นาน เป็นคืนๆ หรือมาไม่ไหว ขณะที่คนไหล่หินรุ่นใหม่ๆ ต้องมุงท่ามาหากินในอาชีพใหม่ๆ นอกภาคเกษตรกรรม บ้างให้เหตุผลว่าค่าใช้จ่ายในการสวดเบิกแต่ละครั้งนั้นค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่างๆ เหล่านี้ ส่งผลให้คนไหล่หินเห็นความสำคัญต่อประเพณีสวดเบิกลดลง (ทรงศักดิ์ แก้วมุล, 2549: 27-29)

สิ่งของในประเพณีเป็ง สิ่งแรกคือ ว่าว เป็นสัญลักษณ์ของการปล่อยเคราะห์ให้พ้นหลุดพ้นจากความทุกข์ที่เผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน กลางคืนฟังธรรมสวดเบิก จุดประทีปบูชาพระธาตุเจดีย์บูชาวัด ทำจิตใจให้สงบ มีสมาธิฟังธรรมคำสอนดีๆ ให้ชีวิต เอาทราย สายสิญจน์ พระพุทธรูป รวมถึงอุปกรณ์ทำมาหากิน รถยนต์ รถไถ มาเสริมสิริมงคล บัดเป่าผีร้ายให้ออกจากชีวิตและครอบครัว เรากล่าวได้ว่า คนไหล่หินมีวิธีคิดกับ**สิ่งของในฐานะมีมนต์คุ้มครอง** ซึ่งทำให้ตนในฐานะผู้ใช้ได้รับสิ่งดีดีจากพลังแห่งมนต์นั้นไปด้วย

สิ่งของสำหรับพระสงฆ์ ในอดีตวิ หรือตาลปัตรสวดเบิก ใช้เฉพาะในพิธีสวดเบิก แสดงให้เห็นว่าพิธีสวดเบิกมีบทบาทสำคัญในชุมชนไหล่หิน เพราะเป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและการทำมาหากินของคนที่มีชีวิตอยู่

ทว่าประเพณีสวดเบิกในปัจจุบันเลิกใช้ไปแล้ว เราจึงเห็นรูปแบบการใช้สิ่งของในพิธีสวดเบิกที่ลดความสำคัญของวีล่ง ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากชุมชนไหล่หินได้เข้าสู่ภาวะความทันสมัย ประกอบกับความหมายของประเพณีที่ตอบสนองเรื่องการทำมาหากินและความสุขในชีวิตประจำวันของชาวรามวงษ์มากขึ้น ดังนั้น วิ จึงเหลือความหมายในฐานะวัตถุโบราณ เป็นสัญลักษณ์ของภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่หลงเหลืออยู่ในพิพิธภัณฑ์ แต่ไม่มีความสำคัญต่อความเป็นคนไหล่หินในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เราเชื่อว่าความหมายของวีสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคนไหล่หินเองว่าจะใช้ หรือให้บทบาทต่อวีต่อไปอย่างไร

4.8 ประเพณีเดือน 3

เดือน 3 เหนือ (ธันวาคม) พระสงฆ์จะบำเพ็ญกรรมอยู่ในป่าช้า 7 วัน เรียก “เข้ากรรม” ฝ่ายฆราวาส ชาวนาอยู่กับการเก็บเกี่ยวข้าว ชาวนาไหลหินใช้การเอามือเอววันเป็นประเพณีช่วยเหลือกันและกัน ช่วยกันตีข้าว ใสคุ ซึ่งเป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ใส่ข้าวเปลือกจากนา เสร็จแล้วล้อมวงกินข้าวกลางวันด้วยกัน เจ้าของนาจะ ถือตนเป็นเจ้าภาพ ต้องจัดหาอาหารที่ดีไม่ให้บกพร่อง เพื่อตอบแทนผู้มาเอามือเอววันกับตน

เมื่อชนข้าวมาเก็บไว้ในหลองข้าว หรือตุ้ข้าว (ยุ้งข้าว) ชาวนามีประเพณีเรียกขวัญข้าว เพื่อให้ข้าวอยู่ เป็นสุขในหลองข้าว เลือคนเกิดปีงู (มะโรง มะเส็ง หรือปีนักษัตรอื่นที่เป็นสัตว์ไม่กินข้าว) เป็นคนนำใบแก้ว ใบขนุน ใบก้อยอย่างละ 9 ใบ มัดรวมเป็นกำ ใส่หมาก 1 คำ ใบพลู วางไว้ที่หลองข้าว

ท่าความสะอาดปิดใบแมงมุม ซ่อมแซมอุดรูรั่วของหลองข้าวให้อยู่ในสภาพที่ดี ป้องกันแมลง หนูมากิน ข้าวที่อยู่ในหลองข้าว

ภาพ 4.11 ประเพณีเดือน 3 เอามือเอววันเกี่ยวข้าว

ประเพณีเอามือเอววัน แสดงความเป็นชาวนาที่เอื้อเฟื้อพึ่งพากันและกัน ข้าวปลาอาหารที่เจ้านานา เตรียมไว้ จึงไม่ใช่มีความหมายเป็นเพียงอาหารเลี้ยงท้อง แต่อาหารแสดงถึงน้ำใจ ฉะนั้นเจ้าของนาจะตอบแทน น้ำใจของคนมาเอามือเอววันด้วยอาหารมือที่ดีและเหมาะสมที่สุด

เมื่อชนข้าวขึ้นหลองข้าว ชาวนาหยิบใบแก้วใบขนุน หมากพลู บอกให้ข้าวอยู่ในหลองอย่างมีความสุข วัตถุประสงค์จากธรรมชาติเหล่านี้แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาไหลหินกับข้าวอย่างแยกไม่ออก เพราะถือว่าข้าวมีชีวิต เช่นเดียวกับตน ชาวนาจึงตั้งใจดูแลข้าวเป็นอย่างดี

4.9 ประเพณีเดือน 4

เดือน 4 เหนือ (มกราคม) เป็นเดือนที่มีอากาศหนาว ชาวบ้านเก็บข้าวขึ้นตุ้ข้าวเสร็จแล้ว วันเพ็ญ เดือน 4 มีประเพณีทางพระพุทธศาสนามีประเพณี “ตานหวัหิงไฟพระเจ้า” หรือถวายไม้พินจุดไฟให้ความอบอุ่นแก่

พระพุทธรูป ใช้ไม้จันทน์ที่มีลักษณะตรง ยาวประมาณ 1.50 เมตร จำนวน 30-40 เล่ม นำมาลอกเปลือก แล้วทาสี
เหลือง นำไปวัดในตอนเช้ามีด ทำบุญพระสงฆ์และนำหัวมาตั้งสูงไฟหน้าวิหาร ซึ่งมีพระฐานประดิษฐานอยู่

ในวันเดียวกันมีประเพณี “ตานข้าวคอก” “ตานข้าวใหม่” “ตานข้าวจีข้าวหลาม” แล้วแต่ชาวบ้านจะ
เรียกกัน ตามคติความเชื่อของชาวบ้านว่าหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จกันแล้ว ต้องนำข้าวที่เกี่ยวมาใหม่นั้นไปถวาย
ให้กับพระ ก่อนที่ตนจะนำข้าวมากินหรือขายต่อไป ประเพณีตานข้าวใหม่ยังมีวัตถุประสงค์เพื่ออุทิศบุญกุศลให้
บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงความกตัญญูต่อปู่ตาบายที่ตากวางไร่ไว้ให้ลูกหลานได้มีที่ทำกินกัน
จนถึงปัจจุบัน

เช้าของวันนั้น ชาวบ้านจะไปบูชาวัดบูชาพระธาตุเจดีย์ นำข้าวตอกดอกไม้ น้ำส้มป่อย และข้าวปลา
อาหารมาถวายพระสงฆ์ ประกอบด้วยข้าวหลามตัดเป็นท่อนเล็กๆ หรือข้าวจีใส่ลงไปในลำนับอาหาร นำ
ข้าวเปลือกที่เก็บเกี่ยวมาใหม่มากองรวมกันบริเวณลานกลางวัด เป็นกองสูงมีลักษณะคล้ายคอกหรือภูเขา จึง
เรียกว่า “ตานข้าวคอก” ตรงยอดข้าวคอกจะปักด้วยสวดยดอกไม้เพื่อเป็นพุทธบูชา

คนไหลหินนำไม้จันทน์ หรือฟืน เป็นการนำตัวแทนของธรรมชาติมาแสดงความห่วงใยต่อพระพุทธรูป
อันเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา ส่วนข้าวเป็นผลผลิตจากการพึ่งพาธรรมชาติ คนไหลหินนำมาถวายพระสงฆ์
เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน และอุทิศบุญกุศลให้ญาติที่ล่วงลับ กล่าวได้ว่าไม้จันทน์และข้าวเป็นสัญลักษณ์ของธรรมชาติ
ซึ่งคนไหลหินใช้เป็นสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างโลกทั้งสามมิติ คือโลกของธรรมชาติ โลกมนุษย์ที่ตนใช้ชีวิตอยู่ และ
โลกแห่งธรรมะของพระพุทธศาสนา

4.10 ประเพณีเดือน 5

ช่วงเดือน 5 (กุมภาพันธ์) ถือเป็นช่วงที่ชาวบ้านจะได้พักผ่อน หลังจากยุ่งกับงานทำนามาเป็นเวลาหลาย
เดือน บางวัดอาจจัดงานบุญใหญ่ หรือประเพณีปอยหลวง เป็นการฉลองศาสนสถานที่ยังสร้างกันเสร็จ มีการบอก
บุญกันไปตามหัววัดเดียวกัน ให้มาร่วมทำบุญร่วมกัน

หากมีงานปอยหลวงปีไหนก็จะมีประเพณีแห่พระอุปคุตไปรอบๆ หมู่บ้าน ถือเป็นสัญญาณเริ่มต้นของ
งานปอยหลวง ทั้งพวกรักๆ พวกผู้ใหญ่ทั้งผู้ชายหญิงจะช่วยกันตั้งขบวน ผู้ชายนำกลองเอว กลองปด ฉาบ
สังข์ และแตร (ปี่) บรรเลงในขบวน ผู้หญิงช่างฟ้อนรับขบวนแห่พระอุปคุต เคลื่อนขบวนไปที่ทำน้ำแม่ยาว แล้ว
นั้นอาจารย์วัดหรือผู้อาวุโส พวกน้อยหนานหรือคนเคยบวชเป็นพระมาแล้ว ทำหน้าที่เป็นคนถือขันรับพระอุปคุต

เมื่อไปถึงทำ น้ำอาจารย์วัดนำชาวบ้านบอกกล่าวต่อพระอุปคุตว่ามารับครั้งนี้เพื่ออะไร หลังจากนั้นให้
ผู้ชายดำน้ำแม่ยาวลงไปเอาก่อนหินขึ้นมาก่อนหนึ่ง ตามคติความเชื่อของคนไหลหิน การงมเอาก่อนหินขึ้นจาก
น้ำแม่ยาวนี้ สมมติว่าเป็นการงมเอาพระอุปคุตขึ้นมา เพราะเชื่อว่าพระอุปคุตอยู่ในแม่น้ำ โดยระหว่างที่งมเอาหิน
อยู่นั้น พวกปี่กลองก็บรรเลงดนตรีให้สนุกสนาน ยิ่งเมื่อคนงมได้ขึ้นมามากกว่าจะได้ก่อนหินแล้ว เสียงปี่กลองยิ่ง
บรรเลงเชียร์ให้คึกคักยิ่งขึ้น

หลังจากได้ก่อนหินแล้ว จะนำมาวางในขันดอกไม้ที่เตรียมไว้ ซึ่งบรรจุด้วยข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน
อาจารย์วัดนำขบวนแห่พระอุปคุตไปทั่วหมู่บ้าน ระหว่างทางชาวบ้านพากันเอาน้ำส้มป่อยสรงน้ำพระอุปคุตเพื่อ
เป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัว ให้ตนเองแคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ หลังจากนั้นขบวนแห่จึงเชิญ
พระอุปคุตไปไว้ยังหอพระอุปคุตซึ่งตั้งอยู่ที่วัด

หอยพระอุปคุตมีลักษณะเป็นศาลขนาดเล็ก สูงประมาณ 1.20 เมตร มีเสา 4 เสา หลังคารูปโค้งทำจากกระดาศ หรือผ้า ประดับด้วยดอกไม้และตุ้มต่างๆ ภายในมีเครื่องสักการะพระอุปคุต ประกอบด้วย หมอน เสื้อ น้ำตั้น แก้วน้ำ ใส่ข้าวตอก ดอกไม้ และก้อนหินจากน้ำแม่ยาวลงในขันดอก

ประเพณีปอยหลวงแสดงคุณภาพความสัมพันธ์ระหว่างหัววัดเดียวกัน ประเพณีแห่พระอุปคุตซึ่งเชื่อว่าพระอุปคุตอยู่ในแม่น้ำ เป็นสิ่งต่อยอดความคิดของคนไทลื้อเห็นว่าธรรมชาติกับพระพุทธศาสนา คือเนื้อเดียวกันในวิถีชีวิตของคนไทลื้อจะแยกสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ องค์พระอุปคุตกับก้อนหินในน้ำแม่ยาวจึงสมมติเป็นสิ่งเดียวกัน มิติของความสัมพันธ์ดังกล่าวสนับสนุนว่า คนไทลื้อมีระบบความคิดน้อมเคารพในพระพุทธศาสนาและเคารพธรรมชาติ อันแสดงให้เห็นถึงตัวตนที่ถูกหล่อหลอมจากธรรมชาติ

ส่วนเครื่องดนตรีพื้นบ้าน หากมองให้มากกว่าเพียงเพื่อบรรเลงให้สนุกสนานสำหรับคน เราจะเห็นว่าเครื่องดนตรีพื้นบ้านเป็นเครื่องมือสื่อกลางในการเชื่อมพลังศักดิ์สิทธิ์บนโลกให้เข้ามาร่วมในพิธี ขณะที่หน้าที่ของเครื่องสักการะต่างๆ แสดงถึงการต้อนรับและความเคารพต่อพลังศักดิ์สิทธิ์นั้น ในการนี้เรากล่าวได้ว่าคนไทลื้อ คือคนที่สร้างความเป็นคน ทั้งจากโลกทางธรรมชาติ โลกของมนุษย์ว่าด้วยต้องทำมาหากิน และโลกของพลังศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น ทว่าสัมผัสได้

4.11 ประเพณีเดือน 6

ประเพณีเดือน 6 (มีนาคม) ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของชาวนา แต่ปัจจุบันถูกยกเลิกไป คือประเพณีเทศน์ธรรมพญาคันคาก และธรรมปลาช่อน ประเพณีนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อขอฟ้าฝนจากเทวดา ซึ่งเชื่อว่าเป็นพญาคางคก โดยจัดขึ้นที่ดอนทรายของน้ำแม่ยาว มีการสร้างคันรั้วราชวัตร กำหญ้าคาพันเป็นมัด ทำเป็นรูปพญานาค ขุดสระน้ำเล็กๆ แล้วเอาคางคกเอาปลาช่อนปล่อยใส่ ถึงเวลาดีทำพิธีสวดธรรม หลังจากนั้นแห่พญาคางคกไปรอบหมู่บ้าน โดยเอาคนแต่งเป็นคางคก หรือปั้นหุ่นคางคก หรือวาดรูปเป็นคางคก ซึ่งคนที่จะแต่งเป็นพญาคางคกได้ต้องเป็นหนาน เพราะถือว่าเป็นคนเคยบวชเรียนมาแล้ว ระหว่างแห่นั้นก็ยิงปืนขึ้นฟ้าบอกพญาคันคากไปด้วย ให้เอาชนะพญาแถนซึ่งควบคุมน้ำฝนอยู่บนฟ้าให้ได้ เพื่อพญาแถนจะยอมปล่อยน้ำฝนลงมา ชาวนาจะได้เริ่มต้นทำนาขึ้นเสียที (สัมภาษณ์พ่อหลวงเกษม ภัตรา, 30 เม.ย. 2549)

นอกจากประเพณีเทศน์ธรรมพญาคันคากและธรรมปลาช่อน แห่พญาคางคก คนไทลื้อเคยมีประเพณีขอฝนแบบอื่นๆ อีก คือ แห่ครกมองแม่มา่ย พวกผู้ชายต้องแอบไปขโมยครกตำข้าวของแม่มา่ยในหมู่บ้านเอามาแห่รอบหมู่บ้าน หรือบางปีจัดแห่นางแมว ซึ่งคนร่วมประเพณีต่างรวมใจกันแต่งตัวประหลาดๆ ชายแต่งเป็นหญิง เอาขึ้นมาใส่ เอาปลัดขิกออกมาแห่เล่น หรือห้อยตามประตูบ้าน โดยถือว่าการกระทำทั้งหมดนี้ทำเพื่อให้ขี้ดหรือทำให้ประหลาดผิดแปลก เมื่อเทวดาบนฟ้ามองเห็นมนุษย์ทำผิดปกติเล่นพิเรนทร์ ก็จะได้ปล่อยฝนลงมา (สัมภาษณ์พระชัยพร อดตสาโร, 15 มิ.ย. 2550)

ในฤดูแล้งกลางเดือน 6 คนไทลื้อในอดีตเคยประดิษฐ์สิ่งของขึ้นมาเป็นเครื่องมือเพื่อต่อรองกับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ หุ่นคางคก ครกมองแม่มา่ย ปลัดขิก ปรากฏการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าคนไทลื้อ คือ คนที่มีวิถีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก แม้ปัจจุบันสิ่งของเหล่านี้จะถูกกลืนอย่างไม่มี ความหมายใดๆ เพราะคนไทลื้อมีทางเลือกจะทำมาหากินโดยพึ่งพาธรรมชาติน้อยลงๆ

4.12 ประเพณีเดือน 7

เดือน 7 เหนือ (เมษายน) เป็นวาระขึ้นปีใหม่ของคนเมือง หรือ “ประเพณีปีใหม่เมือง” ตรงกับช่วงวันสงกรานต์ คนไทลื้อถือเป็นวันประเพณีให้ผู้ใหญ่พ่อบุญแม่หลวงที่นับถือ อีกวันสำคัญคือวันสงกราน้ำครุบา มหาปาและครุบากาวิ เพื่อเป็นสิริมงคลและกำลังใจสู้ชีวิตต่อไปหน้า พร้อมทั้งสงกราน้ำพระเจ้าแก้วที่วัด

วันที่ 13 เมษายน ถือเป็นวันจั้งขานล่อง หรือวันสังขารล่อง คนในครอบครัวอยู่บ้านพร้อมหน้าพร้อมตากัน ช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือน ห้ามทะเลาะเบาะแว้งกัน

วันที่ 14 เมษายน เรียก “วันเนา” หรือ “วันเนา” คณะศรัทธาวัดไทลื้อ พวงหนุ่มสาววัยรุ่นวัยละอ่อน เข้าวัด ช่วยกันขนทรายก่อเจดีย์ทราย นำตุ๊กกระดาศ์ ตุ๊กไส้หมู ตุ๊กปีกัดไปปักบนเจดีย์ทราย พวงผู้หญิงในบ้าน จะช่วยกันห่อข้าวต้ม ขนมจ๊อค เตรียมของกินของใช้ ไข่ไปตานข้าวพระเจ้าให้กับผู้ที่ล่องลับในวันรุ่งขึ้น ส่วนผู้ชาย จะช่วยกันเอาเปลือกไม้ดอกและเหลาไม้ที่นำมา ทาด้วยขมิ้นให้เหลือง เตรียมเป็นไม้ค้ำศรี

ภาพ 4.12 ก่อเจดีย์ทราย ปักตุ๊กไส้หมูตุ๊กปีกัด

วันที่ 15 เมษายน เรียก “วันพญาวัน” ตั้งแต่เช้าตรู่ วันนี้ทุกบ้านจะไปทำบุญ “ตานข้าวพระเจ้า” และ “ตานขันข้าว” อุทิศแด่บรรพบุรุษญาติพี่น้องที่ล่วงลับ หลังจากนั้นลูกหลานจะนำข้าวตอกดอกไม้ ข้าวต้ม ขนม ไปดำหัวรดน้ำพ่อบุญแม่หลวง ตระเวนดำหัวญาติผู้ใหญ่ของตนไปตามบ้านแต่ละหลังจนครบ ขอคำพรจากพ่อบุญแม่หลวงเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ระหว่างที่พ่อบุญแม่หลวงอยู่บ้านนั้นก็ทำพิธีสืบชะตา สงเคราะห์ เสริมชะตาให้บ้าน

ในตอนสายจะมีพิธีถวายไม้ค้ำศรีที่วัด นำไม้หลักไปค้ำยันต้นศรีหรือต้นโพธิ์ ถือเป็นพิธีเพื่อเสริมชะตาบารมีของตน เปรียบเป็นการค้ายันชีวิตให้เจริญรุ่งเรือง หลังกินข้าวเที่ยง รวมตัวกันนำน้ำส้มป่อยร่วมกันสงกราน้ำพระเจ้าแก้ว สงกราน้ำครุบา มหาปา ครุบากาวิ ครุบาปวงคำ และโบราณสถานศักดิ์สิทธิ์ทุกแห่งภายในวัด

ภาพ 4.13 ลูกหลานดำหัวแม่หลวง ใส่ข้าวต้มขนมสอยดอกไม้ในขันดำหัว

ภาพ 4.14 สรงน้ำปู่ครูบามหาป่าเจ้า

ภาพ 4.15 สรงน้ำพระเจ้าแก้ว

ภาพ 4.16 ถวายไม้ค้ำศรี

วันที่ 16 เมษายน “วันปากปี” เป็นวันเที่ยว คนไหล่หินส่วนใหญ่จะพากันไปเที่ยวทำบุญสงกรานต์ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งถือเป็นวัดพี่วัดน้องกัน ส่วนใครดวงชะตาเกิดตกวันเคราะห์ก็จะหาน้ำ 7 บ่อมาสรองน้ำพระเพื่อสะเดาะเคราะห์ให้กับตนเอง ขณะเดียวกันคนไหล่หินอีกส่วนหนึ่งจะต้องช่วยกันเตรียมสถานที่ ประดับตกแต่งบริเวณวัดเพื่อรอต้อนรับแขกจากวัดอื่นๆ ที่จะมาเที่ยวเทศกาลสงกรานต์ประจำปีของตำบลไหล่หิน ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 17 เมษายน

วันที่ 17 เมษายน เป็นวันงานเทศกาลสงกรานต์ประจำปี หมู่บ้านระแวกใกล้เคียงกันร่วมจัดขบวนแห่ครวทาน ขบวนตกแต่งประดับประดาที่สวยงาม เป็นการร่วมกันทำบุญถวายทาน สรงน้ำพระธาตุเจดีย์ สรงน้ำพระ ไปพร้อมๆ กับการประกวดประชันความงามของขบวนแห่ครวทานของแต่ละวัดกันไปในที่

ภาพ 4.17 ขบวนแห่ครวทานในงานเทศกาลประเพณีปีใหม่เมือง

ประเพณีสงกรานต์ในวันนี้เป็นประเพณีที่ประดิษฐ์ขึ้นในยุคใหม่ โดยรูปแบบการเดินขบวนแห่จะถูกจัดตั้ง
อย่างเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นมาก ขบวนแต่ละขบวนจึงจัดตั้งโดยหน่วยการปกครองแบบหมู่บ้านและโรงเรียน
มากกว่าจัดตั้งโดยกลุ่มศรัทธาวัดเหมือนงานประเพณีของหัววัดเดียวกัน ขบวนแห่ในเทศกาลสงกรานต์จึงแสดงถึง
ตัวตนของคนในท้องถิ่น ซึ่งจำแนกตัวเองตามระบบการปกครองของราชการ

4.13 ลักษณะร่วมของ 12 ประเพณี 12 เดือน

จาก 12 ประเพณี ใน 12 เดือน ของคนไทลื้อในแถบทุกประเพณี น้ำ คือองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้
เราเริ่มต้นจากประเพณีเดือน 8 ชาวไทลื้อเริ่มตอกตีฝาย ลอกลำเหมือง เตรียมเอาน้ำเข้านา ประเพณีแปด
เป็ง ทำบุญไหว้พระ เอาน้ำสัปปะรดสรงน้ำพระพุทธรูป และธาตุเจดีย์ คุรุบา

ประเพณีเดือน 9 เลี้ยงผีน้ำและผีฝาย ขออำนาจรักษาปริมาณน้ำให้ต้นข้าวได้กิน ชาวไทลื้อเอาน้ำเข้านา
บอกแม่ธรณีดูแลเมล็ดข้าวให้กินน้ำอ้ม เต็บโตโดยปลอดภัยจากนกหนูและภัยธรรมชาติต่างๆ

ประเพณีเดือน 10 ถูฝุ่น ชาวไทลื้อได้พึ่งพาน้ำจากธรรมชาติได้เต็มที่ ทำบุญตานขันข้าว เตรียมน้ำ
สัปปะรดหยาดน้ำอุทิศบุญกุศลให้ญาติที่ล่วงลับ

ประเพณีเดือน 11 พ่อหลวงแม่หลวง นุ่งขาวถือศีล ชำระร่างกายและจิต

ประเพณีเดือน 12 ตานก่วยสลาก หยาดน้ำสัปปะรด เป็นสื่อกลางบอกถึงคนตายให้ได้รับข้าวของและ
บุญกุศลที่ทำให้

ประเพณีเดือนเกียง ตันข้าวกินน้ำอ้ม ออกเมืงออกวงสี่เหลี่ยม มีประเพณีออกฐิน พระสงฆ์รดน้ำมนต์
ปัดเป่าทุกข์ เจ้าของภูมิก่อนหยาดน้ำอุทิศบุญกุศล

ประเพณีเดือนยี่ ฟังสวดเบิก พระสงฆ์รดน้ำมนต์คณะศรัทธา เครื่องมือทำมาหากิน พาหนะต่างๆ

ประเพณีเดือน 3 เอามื้อเอววันเกี่ยวข้าว เอาแรงงานและน้ำใจตอบแทนซึ่งกันและกัน

ประเพณีเดือน 4 ตานหลวงหิงไฟพระเจ้า ตานข้าวดอย ตานข้าวใหม่ เอาน้ำสัปปะรดพระธาตุเจดีย์
พระพุทธรูป คุรุบา และพุทธสถานอื่นๆ

ประเพณีเดือน 5 แห่พระอุปคุตขึ้นจากน้ำแม่ยาว

ประเพณีเดือน 6 ขอฝน ฟังธรรมพญาคันคาก ธรรมปลาช่อน แห่क्रमองแม่มาย แห่นางแมว

ประเพณีเดือน 7 ปีใหม่เมือง สรงน้ำพระธาตุเจดีย์ สรงน้ำพระเจ้าแก้ว พระพุทธรูป คุรุบา รดน้ำดำหัว
พ่อหลวงแม่หลวง

ดังนั้น “น้ำ คือชีวิต” และ “น้ำ คือจิตวิญญาณของคนไทลื้อ” คำกล่าวนี้ไม่ได้ผิดจากความเป็นจริงแต่
ประการใด น้ำยังเป็นสื่อกลางระหว่างคนกับพลังด้านอื่นๆ ทั้งคนกับโลกของธรรมชาติ และคนกับโลกทาง
พระพุทธศาสนา

ในพิพิธภัณฑ์วัดไทลื้อ มีน้ำตัน ซึ่งเลิกใช้ไปแล้ว ในอดีตน้ำตันของวัดไทลื้อมีจำนวนมาก โดยส่วน
ใหญ่ผลิตจากบ้านวังหม้อ อำเภอเมืองลำปาง ชาวบ้านต้องนำดินไปบรรจุสำหรับประกอบในพิธีกรรม
ประเพณีต่างๆ ถึงเวลาบ้านหลังไหนจัดงานปอยงานบุญ ก็จะมาขอยืมน้ำตันของวัด ผู้ร่วมวิจัยของเราจึงจดจำ
ภาพที่พี่น้องเพื่อนบ้านพากันหาน้ำตันใส่ไม้คาน เดินเป็นแถวจากวัดลงมาในตัวหมู่บ้านได้ดี ปัจจุบันคุณค่าของ
น้ำตันหดหายไปมาก หลักจากวัสดุที่ทำจากพลาสติกบรรจุน้ำเข้ามาแทนที่น้ำตันทั้งหมด

4.14 สรุป

ประเพณีปฏิบัติในแต่ละเดือนแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี สิ่งของ และตัวตนของคนไหล่หิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับของ 2 สิ่งที่สำคัญ คือ น้ำและข้าว โดยเฉพาะคนไหล่หินมีฐานของชีวิตเป็นชาวนาเมืองฝาย

ประเพณีทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวข้องกับงานบำรุงศาสนาและบำรุงจิตของตนให้เข้มแข็ง ได้แก่

1. ประเพณีแปดเป็ง หรือป่าเวณีแปดเป็ง
2. ประเพณีเข้าพรรษา
3. ประเพณีตานก๋วยสลาก
4. ประเพณีทำบุญออกพรรษา
5. ประเพณีสวดเบิก
6. ประเพณีตานหลวงหิงไฟพระเจ้า
7. ประเพณีตานข้าวค้อย ตาข้าวใหม่ ตานข้าวจีข้าวหลาม
8. ประเพณีงานปอย
9. ประเพณีเทศน์ธรรมพญาคันคาก ธรรมปลาซ่อน
10. ประเพณีสงกรานต์ธาตุเจดีย์ วันปีใหม่มือง

สิ่งของวัตถุที่ใช้กับประเพณีทางพระพุทธศาสนา สื่อถึงความเป็นคนไหล่หินที่รู้จักหยิบใช้ธรรมชาติเพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ โดยนำขันใส่ดอกไม้สวยดอกธูปเทียน น้ำน้ำ ต้มบรจุน้ำส้มป่อยไว้หยาดพรมพระธาตุ พระพุทธรูป หยาดน้ำอุทิศบุญกุศลให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับ

ประเพณีทางการเกษตร เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วิธีการทำมาหากิน และการทำชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัยจากวิกฤตในชีวิตประจำวัน ได้แก่

1. ประเพณีเอาแรงตอกตีฝาย ลอกเหมือง
2. ประเพณีเลี้ยงผีน้ำและเลี้ยงผีฝาย
3. ประเพณีไหว้แม่ธรณีน้า
4. ประเพณีปล่อยวัวว่สะเดาะเคราะห์
5. ประเพณีเอามือเอววันเกี่ยวข้าว
6. ประเพณีขอฝน แห่พระอุปคุต แห่นางแมว แห่क्रमองแม่ม้าย
7. ประเพณีรดน้ำดำหัว ปีใหม่มือง

สิ่งของวัตถุที่ใช้กับประเพณีทางการเกษตร อย่างสวยดอกไม้ ตาแหลว แสดงตัวตนที่คนไหล่หินเคารพธรรมชาติ เมื่อชาวนาเมืองฝานพากันนำเครื่องมือเครื่องมือ ไถ มีด พร้า ไปขุดลอกลำเหมือง และนำไปเลี้ยงผีน้ำฝาย สิ่งของเหล่านี้แสดงถึงตัวตนของคนไหล่หินว่าเคารพกฎระเบียบของกลุ่ม เคารพสิทธิและความเป็นธรรมของคนในชุมชนเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ผลจากความเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ทันสมัย ทำให้ประเพณีบางประเพณีถูกละทิ้ง ตัวอย่างคือ ประเพณี 9 แรม 9 ค่ำ ซึ่งแสดงสภาวะหดหายไปของระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ อันเนื่องมาจากชาวนาไหลหิ้นได้เปลี่ยนวิถีชีวิตต่อพลังอำนาจซึ่งสามารถบันดาลน้ำ ให้แก่ข้าวและตน จากเดิมถืออำนาจแห่งผี มาสู่การเชื่ออำนาจของเทคโนโลยีการจัดการน้ำสมัยใหม่ และเชื่อ อำนาจภูมิปัญญาของหน่วยงานรัฐ ที่จะอำนวยความสะดวกให้ตนแทนผีได้

5. บทสรุป

5.1 นานาตัวตน

ตัวตนจากเมืองฝ่ายของคนไหลหิ้น คือตัวตนที่สร้างขึ้นจากการมีน้ำเป็นพื้นฐานของชีวิต ของการทำ มาหากิน “น้ำ” ในชีวิตของคนไหลหิ้นจึงมีพลังที่ยึดโยงคนไหลหิ้นให้เป็นคนพวกเดียวกัน เป็นบ้าน เป็นชุมชน เป็นเครือข่ายไหลหิ้นน้ำแม่ยาว ร่วมกัน ขณะที่ประเพณีพิธีกรรม คือส่วนของการนำความเชื่อมาปฏิบัติเพื่อ กล่อมเกลาคิดของตน พร้อมๆ กับสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา

เราปฏิเสธไม่ได้ว่ารัฐนั้นแผ่อำนาจการปกครองคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ยาวนี้ ทั้งกำหนดตัวตนของคนไหลหิ้น จากขอบเขตการปกครองของรัฐ การจำแนกแยกชุมชนเป็นหน่วยหมู่บ้านและตำบล ซึ่งเป็นตัวตนอันใหม่ที่เกิด จากการใช้อำนาจเข้ามามีการจัดการของรัฐส่วนกลาง เป็นตัวตนใหม่ที่เข้ามาแทนระบบเครือข่ายไหลหิ้นน้ำแม่ยาว

ระบบภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการน้ำของชาวนาเมืองฝ่าย คือ ความรู้ของคนไหลหิ้นอันเกิดจากการ เรียนรู้ลักษณะภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำแม่ยาว ทั้งความรู้ในการเลือกทำเลตั้งชุมชนอยู่ใกล้ลำน้ำ การคิดค้นวิธีนำน้ำ มาเพาะปลูก รวมถึงความรู้ในการสร้างระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่ายของชุมชนร่วมลุ่มน้ำแม่ยาว และ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนระดับเมืองลำปาง ระบบภูมิปัญญาเมืองฝ่ายจึงเป็นความรู้ที่สอนให้คนไหลหิ้นรู้จัก การพึ่งพา ช่วยเหลือ แบ่งปันระหว่างกันและกัน ภายใต้ภูมิศาสตร์ความสัมพันธ์ของชุมชนต่างๆ ดังนั้น ภูมิ ปัญญาเมืองฝ่ายจึงบ่งบอกตัวตนทางการผลิตของคนไหลหิ้น ในฐานะคนพึ่งพาน้ำแม่ยาวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ เครือข่ายคนไหลหิ้นน้ำแม่ยาว

ชาวนาเมืองฝ่ายจึงดำรงอยู่ด้วยระบบความเชื่อต่างๆ ต่อพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำแม่ยาว การ สร้างความหมายต่อธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติของคนไหลหิ้น ทำให้พื้นที่กายภาพหลายๆ แห่งถือเป็น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทั้ง้วยอำนาจผี และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา คนไหลหิ้นใช้ระบบความเชื่อจากเรื่องเล่า ตำนาน และประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ในการเชื่อมร้อยคน ซึ่งเป็นรากฐานของการสร้างชุมชนและสังคมขึ้นมา เพราะความหมายเหล่านี้ถูกนำไปควบคุมพฤติกรรมของบุคคล โดยเฉพาะพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จาก ธรรมชาติของลุ่มน้ำแม่ยาวร่วมกัน อีกทั้งความหมายของสถานที่ยังแสดงถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน อาทิ ความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อตนหลวงยึดโยงคนไหลหิ้นน้ำแม่ยาวร่วมกัน หรือตำนานท้องถิ่นและประวัติของครู บามหาปา ซึ่งผูกคนไหลหิ้นและลำปางหลวง ให้เป็นคนพวกเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ตัวตนของคนไหลหิ้นน้ำแม่ยาว ได้ปรับเปลี่ยนสู่ความเป็นตัวตนแบบใหม่ๆ คือ เป็นชาวสวน อ้อย เป็นแรงงานชาอู๋ เป็นคนงานโรงงานเซรามิก และอื่นๆ ตัวตนเหล่านี้เป็นผลมาจากแรงผลักดันทาง เศรษฐกิจและสังคมของชาติ ซึ่งโอบเข้าใส่ชุมชนไหลหิ้นตลอด 50 ปีที่ผ่านมา

5.2 นานาความสัมพันธ์

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของคนไหล่หินพัฒนาการเคียงคู่กับเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ กล่าวคือ ชาวลัวะในประวัติศาสตร์ตำนานคอยฮาง ชาวไทใหญ่ในประวัติครุบามหาปา ซึ่งแสดงให้เห็นมิติความร่วมมือทางวัฒนธรรม และสะท้อนว่าตัวตนของคนไหล่หินคือชุมชนที่มีเครือข่ายของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ทั้งภายในเครือข่ายคนกินน้ำแม่ยาว และภายนอกเครือข่าย

ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน คนไหล่หินถือบารมีครุบามหาปาเจ้าเกษตรปัญญา ครูบาภาวี่ และครูบาปวงคำ เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางสังคม เพื่อให้ตนดำเนินชีวิตอยู่ได้ แม้เมื่อยามต้องเผชิญกับวิกฤตต่างๆ คนไหล่หินจึงถือบารมีครุบาเป็นยาในการต่อสู้กับ “โรคความทันสมัย” ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กรณีโรงแรมแมนดาริน โอเรียลเต็ล ดาราเทวี หรือการต่อสู้เรื่องเข้าสอบแข่งขัน เลื่อนตำแหน่ง สมัครงาน กระทั่งให้เอาชนะการเกณฑ์ทหารให้ได้ เป็นต้น

ส่วนระบบความสัมพันธ์ผ่านการถือผีเสื้อบ้าน หรือผีบรรพบุรุษ เป็นชุดความเชื่อที่ร้อยความสัมพันธ์ของสายตระกูล ทั้งยังผูกชุมชนไหล่หินเข้าเป็นเครือข่ายกับชุมชนระดับเมือง ชุมชนไหล่หินยังสร้างระบบความสัมพันธ์ผ่านหมวดบ้านและหมวดมือ เพื่อทำหน้าที่ดูแลพัฒนาสมบัติส่วนรวมหรือพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน และทำนุบำรุงกิจการทางพระพุทธศาสนาในชุมชน ตามลำดับ

ชุมชนไหล่หินเชื่อมร้อยตนเข้าเป็นชุมชนบูชาพระธาตุลำปางหลวง โดยใช้ตำนานพระธาตุเจดีย์วัดไหล่หินและตำนานพระธาตุ เป็นกลไกสร้างความความสัมพันธ์แบบวัดพี่วัดน้อง ในขณะที่ระบบวัดเดียวกันเป็นกลไกสืบทอดความเป็นชุมชนและประเพณีทางพระพุทธศาสนาร่วมกัน

เรากล่าวได้ว่า เครือข่ายของความสัมพันธ์ของชุมชนลุ่มน้ำแม่ยาว มีน้ำแม่ยาวเป็นทุนทางธรรมชาติเพื่อใช้ทำมาหากิน มีระบบความสัมพันธ์ผ่านอำนาจผีต่างๆ และระบบวัดเดียวกันเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อใช้เป็นกลไกของการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำแม่ยาว

นอกจากนี้ ความเป็นคนไหล่หินซึ่งเติบโตบนฐานของระบบภูมิศาสตร์ลุ่มน้ำแม่ยาว และภูมิศาสตร์ความสัมพันธ์ระดับคนไหล่กินน้ำแม่ยาว ระดับเมืองลำปาง และระดับชาติ ซึ่งเรื่องราวจากอดีตทำให้เราทราบถึงตัวตนของคนไหล่หินที่อยู่ในเครือข่ายการปกครองด้วยระบบจารีตของผีเสื้อบ้าน ถือผีระดับเมืองลำปาง คือเจ้าพ่อประตูมาเป็นใหญ่ ขณะที่ตัวตนภายในเครือข่ายการทำมาหากินจากน้ำแม่ยาวของผีเจ้าพ่อตนหลวง ถือผีเจ้าพ่อขุนตานเป็นใหญ่ ซึ่งแสดงถึงอาณาเขตของอำนาจการปกครองของสังคมผี ซึ่งแผ่คลุมไปอีกหลายชุมชน อาณาเขตการปกครองนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนไหล่หิน ขณะที่เรื่องราวในปัจจุบัน ชุมชนไหล่หินตั้งอยู่ในอาณาเขตการปกครองของประเทศไทย ซึ่งอาศัยกฎหมายและนโยบายการพัฒนาประเทศเป็นกลไกผนวกรวมชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เข้าด้วยกัน

ฉะนั้น ตัวตนของคนไหล่หิน จึงหมายถึงชุมชนที่มีเครือข่ายของสังคมอันซับซ้อน หลากหลายมิติ

5.3 นานาภูมิปัญญา

วิถีการทำมาหากินของคนไหล่หิน คือชุมชนที่มีน้ำแม่ยาวเป็นพื้นฐานของการผลิต ในการสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนบนลุ่มน้ำแม่ยาว เราทราบว่าคนสมัยก่อนใช้ความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อตนหลวงเป็นสิ่งที่ผูกโยงเครือข่าย ส่วนการสร้างกลุ่มความสัมพันธ์เพื่อการใช้น้ำแม่ยาวภายในชุมชนไหล่หินเอง เราทราบว่าคน

ไหล่หินสร้างตัวตนเป็น “กลุ่มเหมืองฝาย” โดยใช้ความเชื่อเรื่องผีฝายดึงดูดใจสำนึกร่วมของคน ดังนั้นในฐานะของ
คนกินน้ำแม่ยาว สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายในอดีตถึงยังถือความสำคัญของพิธีเลี้ยงผีน้ำแม่ยาวและผีฝาย

ตัวตนจากเหมืองฝายของคนไหล่หินข้างต้นนี้เปลี่ยนไปพร้อมๆ กับชุมชนก้าวไปสู่ความทันสมัย ผนวก
กับความรู้ในการจัดการน้ำของกรมชลประทานก็เข้ามามีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ สิ่งเหล่านี้ทำให้คนไหล่หินมี
ค่านิยมแยกตัวเองออกจากธรรมชาติของน้ำแม่ยาวมากขึ้น อำนาจของผีเจ้าพ่อตนหลวงและผีฝายถูกลด
ความสำคัญลงเรื่อยๆ จนพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อตนหลวงถูกยกเลิกไป

แม้เรายอมรับว่าความรู้การจัดการน้ำสมัยใหม่ช่วยผ่อนภาระงานตอกตีฝายล่อล่อเหมืองของกลุ่ม
เหมืองฝายได้ แต่เราปฏิเสธไม่ได้ว่าตัวตนของคนไหล่หินกำลังถูก “พัฒนา” ให้พึ่งพาภายนอกมากขึ้น ตัวฝายที่มี
ประวัติศาสตร์จากความร่วมมือร่วมใจของชาวนาเหมืองฝายทุกคน ปัจจุบันถูกแทนที่ด้วยฝายคอนกรีตโดยกรม
ชลประทาน หรือปัจจุบันลำเหมืองก็มีแนวโน้มว่าจะถูกแทนที่ด้วยลำเหมืองคอนกรีตโดยงบประมาณสนับสนุน
ขององค์กรบริหารส่วนตำบล

อย่างไรก็ตาม จุดแข็งของตัวตนจากเหมืองฝายนั้น คือ เป็นตัวตนที่ตั้งอยู่บนหลักความเป็นธรรมต่อ
สมาชิกแต่ละคน ถือเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน ความเอื้อเฟื้อแบ่งปันระหว่างกัน ตัวตนดังกล่าวนี้ก่อรูปเป็น
กลุ่มเหมืองฝาย องค์การที่ทำหน้าที่ดูแลระบบเหมืองฝาย เพื่อรักษาชีวิตการทำมาหากินของคนไหล่หิน

ชีวิตของชาวนาเหมืองฝายจึงเต็มไปด้วยสีสันของระบบภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จาก
ธรรมชาติในลุ่มน้ำแม่ยาว สมุนไพร สัตว์ตัวเล็กตัวน้อย และพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ก่อเกิดภูมิปัญญาด้านอาหาร
ท้องถิ่น ซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดของการเคารพธรรมชาติและเคารพสิทธิส่วนรวมของชุมชน คุณค่าแห่งภูมิปัญญา
เหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม นิทาน เรื่องเล่า และบันทึกในความทรงจำของพ่อหลวงแม่หลวง ซึ่งเวลา
มีอาจบอกได้ว่าคุณค่าเหล่านี้จะอยู่กับคนไหล่หินไปอีกนานเท่าไร

5.4 นานาประเพณี

ประเพณีของคนไหล่หินเกี่ยวข้องกับน้ำและข้าว แสดงถึงความเป็นชุมชนอันมีรากฐานจากความเป็น
ชาวนาเหมืองฝาย ประเพณีทางพระพุทธศาสนาฝึกให้คนไหล่หินรู้จักบำรุงศาสนาและจิตของตนให้เข้มแข็ง รู้จัก
แบ่งปันทำบุญให้ทาน ส่วนประเพณีทางการเกษตรบรรเทาปัญหาความเป็นอยู่และการทำมาหากินใน
ชีวิตประจำวัน

สิ่งของวัตถุที่ใช้กับประเพณีทางพระพุทธศาสนา สื่อถึงความเป็นคนไหล่หินที่รู้จักยับยั้งใช้ธรรมชาติ
ได้แก่ ดอกไม้ ข้าว และน้ำ เพื่อเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงตนเองเข้ากับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

เช่นเดียวกับสิ่งของที่ใช้กับประเพณีทางการเกษตร เช่น ดอกไม้ ตาแหลว และไก่ ถูกใช้เป็นสื่อกลาง
แสดงความสัมพันธ์แบบเคารพต่อธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้เครื่องมือที่ชาวนา
พกพาไปทำงานร่วมกัน ยังสะท้อนถึงความเป็นชุมชนไหล่หิน ซึ่งสร้างขึ้นจากกลุ่มคนที่ต่างเคารพต่อกฎระเบียบ
สิทธิ และความเป็นธรรมของคนในชุมชน

ทว่า สภาวะของระบบความสัมพันธ์อันสะท้อนจากประเพณีดังที่กล่าวมานี้ กำลังถูกท้าทายจากกระแส
ความทันสมัย จนทำให้บางประเพณีถูกละทิ้งไป ขณะที่บางประเพณีถูกลดความสำคัญลงเรื่อยๆ

มีเพียงคนไหล่หินเท่านั้น ที่จะเป็นผู้คลี่คลายความกังวลนี้ได้

บรรณานุกรม

- กรมชลประทาน, สำนักชลประทานที่ 2. 2547. รายงานเบื้องต้น โครงการพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ยาว จังหวัดลำปาง.
- ชุติมา เวทการ และคณะ. 2545. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน” เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ทรงศักดิ์ แก้วมูล. 2549. การดำเนินการศึกษารวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์องค์ความรู้จากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นกรณีศึกษา “พิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง” รายงานฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.).
- ธิดา สาระยา. 2539. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- พรพิไล เลิศวิชา และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2526. ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำขาน. นนทบุรี: ธารปัญญาเฝ้าดูแล.
- พระอริการทอง อนามโย และคณะ. มปป. ท้องถิ่นไหล่หิน. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และบริษัทจัดการและพัฒนาทรัพยากรภาคตะวันออกจำกัด(มหาชน).
- ไพรินทร์ ศรีวรรณ. 2545. “ประวัติพระเจดีย์วัดไหล่หิน (ฉบับโบราณ)” ใน ชุติมา เวทการ และคณะ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน” เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- มณี พะยอมยงค์. 2538. เครื่องสักการะในล้านนาไทย. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์.
- วันเพ็ญ สุรฤกษ์. 2528. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการจัดการเกี่ยวกับระบบการชลประทานในภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่: ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.). 2548. ชีวิต วัฒนธรรม ธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: สพร.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2545. “คำนำเสนอ ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ ศรีศักร วัลลิโภดม” ใน ศรีศักร วัลลิโภดม. ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สุดา แผ่นคำ. 2545. “วัดไหล่หินในอดีตจากคำบอกเล่า” ใน ชุติมา เวทการ และคณะ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน” เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- อภิรักษ์ บัวหนักดี. 2547. “รำเปิง ลำปาง”. อนุสาร อสท. ปีที่ 45 ฉบับที่ 5 (ธันวาคม 2547).

สัมภาษณ์:

- ตุ๋อาวทอง อนามโย, 11 กันยายน 2550.
- พระชัยพร อดตสาโร, 15 มิถุนายน 2550.
- พ่อตวย คำมูลเมือง, 29 พฤษภาคม 2549.
- พ่อประเสริฐ สุทธศรี, 6 มกราคม 2548.
- พ่อเรือง สิงห์ทอง, 25 เม.ย. 2549)
- พ่อเรือง สิงห์ทอง, 25 เมษายน 2549.
- พ่อสมนึก จินะการ, 7 มกราคม 2548.

พ่อสุทิน ศรีวิชัย, 25 พฤษภาคม 2549.
พ่อหลวงกุ่ม วรรณมณี, 27 พฤษภาคม 2549.
พ่อหลวงกุ่ม วรรณมณี, 27 พฤษภาคม 2549.
พ่อหลวงเกษม ภัตรา, 30 เมษายน 2549.
พ่อหลวงคำสุข ตะวะกะ, 9 มิถุนายน 2550.
พ่อหลวงปัน ปะละ, 28 เมษายน 2550.
พ่อหลวงเป็ง อินต๊ะ, 14 เมษายน 2550.
พ่อหลวงเป็ง อินต๊ะ, 26 เมษายน 2550.
พ่อหลวงฝ่าย ใจจิต, 9 มกราคม 2548.
พ่อหลวงเลิศ กุลโล, 4 มีนาคม 2550.
พ่อหลวงเลียง เกษณา, 11 กันยายน 2550.
พ่อหลวงสีมา นารุส, 25 เมษายน 2549.
พ่อหลวงสีมา นารุส, 25 เมษายน 2549.
พ่อหลวงแสน อุดโม, 25 พฤษภาคม 2549.
พ่อหลวงหมั่น ศรีคำ, 5 มีนาคม 2550.
พ่อหลวงหมั่น ศรีคำ, 5 มีนาคม 2550.
พ่อหลวงหลง คำฟู, 31 พฤษภาคม 2550.
พ่อหลวงหลง คำฟู, 31 พฤษภาคม 2550.
พ่อหลวงเหมย วรรณมณี, 28 เมษายน 2549.
แม่ตุ่น วรรณมณี, 28 เมษายน 2549.
แม่สาย แก้วมูล, 5 มีนาคม 2550.
แม่หลวงคำมา อินต๊ะ, 26 เมษายน 2550.
แม่หลวงสาย แก้วมูล, 9 มิถุนายน 2550.
อ้ายทรงศักดิ์ แก้วมูล, 14 เมษายน 2550.
อ้ายศรีรินทร์ อินต๊ะ, 13 เมษายน 2550.
อ้ายศรีรินทร์ อินต๊ะ, 13 เมษายน 2550.
อ้ายสมจิตร ดวงไชย, 7 มกราคม 2548.

เอกสารออนไลน์:

www.gisthai.org, 23 เมษายน 2549.
<http://pcoc.moc.go.th/pcocsys/uploadfile/52/doc>, 27 สิงหาคม 2550.
http://plantpro.doae.go.th/lac_cricket_web/Lac1.htm, 27 สิงหาคม 2550.
www.pantip.com/cafe/blueplanet/topic/E5485048/E5485048.html, 21 มิถุนายน 2550.
www.muangboranjournal.com/modules.php?name=Se, 1 กันยายน 2550.

บทที่ 5

สรุปสถานการณ์ของงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ส่วนงานออกแบบและจัดแสดง

ชาญวิทย์ ตีรประเสริฐ

1. การเสนอความคืบหน้าให้กับชุมชน (ภายหลังการทำงานของนักวิจัยสนาม) เพื่อเน้นประเด็นการจัดแสดง (โครงการระยะที่ 2 ปีที่ 2)

การเสนอแบบร่างของโครงการจัดแสดง

จากจุดเริ่มต้นของการทำงานสองปีที่ผ่านมา โครงการวิจัยฯ ได้เสนอแนวคิด “กระบวนการทำงานพิพิธภัณฑ์” ไปสู่ชาวบ้าน โดยแนวคิดดังกล่าวเน้นความสำคัญของการวางรากฐานงานพิพิธภัณฑ์ 3 ส่วน ได้แก่ งานวิจัย งานอนุรักษ์ และงานจัดแสดง

- (1) งานวิจัย – โครงการวิจัยฯ ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านสามารถ “วิจัย” ได้ด้วยตนเอง โดยนักวิจัยสนามได้สร้างปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านในพื้นที่วิจัยและสนับสนุนให้ชาวบ้านเก็บข้อมูลและความรู้ท้องถิ่นต่างๆ ด้วยตัวเอง
- (2) งานอนุรักษ์ – โครงการวิจัยฯ ได้ให้คำแนะนำชาวบ้านในการอนุรักษ์วัตถุภายในพิพิธภัณฑ์ โดยการทำทะเบียนวัตถุและคลังเก็บวัตถุแสดง
- (3) งานจัดแสดง – โครงการวิจัยฯ ได้เสนอแนะแนวทางการจัดแสดงเบื้องต้นแก่ชาวบ้านผ่านเวทีสัมมนา และสร้างปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านในพื้นที่วิจัย เพื่อปูพื้นฐานในการสร้างความร่วมมือในการปรับปรุงห้องจัดแสดงในอนาคต

ภายใต้การผลักดันแนวคิดและกระบวนการทำงานพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนหลายประการ เช่น ชาวบ้านเกิดความตระหนักในการทำทะเบียนวัตถุ นักเรียนจากโรงเรียนภายในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์ ฯลฯ แต่อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเหล่านี้ยังคงเกิดในวงจำกัด เฉพาะกลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์และผู้เกี่ยวข้องบางส่วนเท่านั้น เป็นเหตุผลให้ชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ ที่ไม่เข้ามามีส่วนร่วมจะรู้สึกว่าการพิพิธภัณฑ์ไม่มีความคืบหน้าอย่างเป็นรูปธรรมเท่าใดนัก เพราะไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในเชิงรูปธรรม แบบที่คนทั่วไปมักยึดติดว่าภาพการพัฒนาพิพิธภัณฑ์คือการปรับปรุง/เปลี่ยนแปลงอาคารหรือห้องจัดแสดง

เสียงสะท้อนซึ่งมาจากคนทำงานพิพิธภัณฑ์มองว่า การทำงานพิพิธภัณฑ์แล้วไม่ปรากฏเป็นผลงาน ส่งผลให้ผู้เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าอาวาส หรือ ข้าราชการผู้เกี่ยวข้องเกิดความอึดอัด เพราะการทำงานพิพิธภัณฑ์ที่ต้องใช้

งบประมาณของทางวัด หรือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ หากไม่ปรากฏเป็นผลงานให้ประจักษ์จะมีผลต่อการทำงานพิพิธภัณฑ์ต่อไป ดังนั้นผู้เขียนจึงได้รับมอบหมายให้ดำเนินการออกแบบห้องจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่ง โดยผู้เขียนได้ตั้งแนวทางการทำงานไว้อย่างกว้างๆว่า

- (1) เพื่อให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถนำเสนอข้อมูลจากชาวบ้าน ภายใต้แนวคิดของ “ชาวบ้านก็เป็นนักวิจัยได้” เช่น กรณี การเกิดแผนที่วัดท่าพุด(กิจกรรมระหว่างผู้เขียนกับเด็กๆ จนนักศึกษามหิดลมานำแผนที่ไปเขียนต่อ) การบันทึกเรื่องราวของพระเครื่อง (ชาวบ้านทำสรุปเรื่องราวของพระเครื่องออกมาเป็นแฟ้ม) หรือการทำผังของคุณมานะ (คุณมานะร่างผังการจัดแสดงในหอไตร อาคาร 1 มาให้ผู้เขียน เพราะเห็นว่าผู้เขียนเน้นที่อาคาร 3 มากกว่าอาคาร 1) ร่วมกับการสนับสนุนเชิงการวิจัยวิเคราะห์และตีความ จากนักวิจัยสนาม
- (2) เกิดงานออกแบบพิพิธภัณฑ์ที่น่าสนใจ ดึงดูดชาวบ้านและนักท่องเที่ยวให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
- (3) ชาวบ้านสามารถเข้ามามีส่วนร่วมทำห้องจัดแสดงได้ทั้งในช่วงการก่อสร้างและภายหลังการสร้างเสร็จแล้ว

2. กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์วัดท่าพุด

เดิมพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุดมีการจัดแสดงอยู่แล้ว คือ ในบริเวณอาคารสองชั้น หอไตร โดยชั้นล่างมีการนำวัตถุสิ่งของต่างๆมาวางให้เป็นกลุ่มๆ เช่น กลุ่มวัตถุข้าวของเครื่องใช้ขนาดใหญ่ เช่น จานชามกระเบื้องเคลือบ ชุดกาน้ำชา อุปกรณ์ทำพระพิมพ์ และเครื่องรางของขลังต่างๆ ฯลฯ จะถูกเก็บไว้ในตู้ไม้ มีบานเปิดเป็นกระจกใส คล้ายกับตู้แสดงวัตถุ ส่วนวัตถุที่มีขนาดใหญ่เกินกว่าจะเก็บไว้ในตู้ จะถูกนำมาจัดวางอยู่ในบริเวณส่วนต่างๆของหอไตร โดยจุดเด่นของการจัดแสดงในห้องนี้ คือ พระยานมาศและคานหาม ซึ่งถูกจัดแสดงอยู่กลางห้อง โดยมีกระโถน หัวเรือกัญญาเป็นส่วนประกอบรองที่อยู่ข้างเคียง

ชั้นบนของหอไตรถูกแบ่งเป็นสองส่วนอย่างชัดเจน คือ ส่วนห้องตรงกลาง และส่วนระเบียงทางเดินรอบนอก ห้องตรงกลางเป็นบริเวณที่ชาวบ้านใช้เก็บสิ่งของมีค่า เช่น พระพุทธรูป พระเครื่องต่างๆ ซึ่งส่วนนี้จะถูกปิดกุญแจอยู่เสมอ และจะถูกเปิดเมื่อผู้ชมไปแจ้งกับผู้ดูแลเท่านั้น ส่วนโถงทางเดินรอบนอกเป็นพื้นที่แสดงข้าวของเครื่องใช้ที่ชาวบ้านนำมาถวายให้วัด เช่น ตะเกียง หม้อน้ำ บางส่วนของระเบียงทางเดินถูกใช้เก็บส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมที่พบในวัด เช่น เสาหงส์ ซ้อฟ้า ใบระกา ฯลฯ และบนผนังได้แขวนรูปเขียนสมุดข่อยลายปรุของหลวงพ่อก้าวโดยรอบทางเดิน จากลักษณะการจัดแสดงเดิมดังกล่าวนี้ ผู้เขียนจึงได้เสนอประเด็นตั้งต้นวิธีคิดเกี่ยวกับการจัดโครงสร้างการจัดแสดงเป็นสองส่วนหลักๆ คือ

1. การคงสภาพอาคารจัดแสดงเดิม ในอาคาร หอไตร ไว้ในฐานะของ “พื้นที่การจัดแสดงแบบชาวบ้าน”

5.1 ภาพการจัดแสดงเดิมภายใน “หอไตร”

2. การจัดทำพื้นที่จัดแสดงใหม่ในอาคารที่ว่าง คือ ได้ถุนอาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรม ให้พื้นที่จัดแสดงนี้จะเป็นผลของการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่าง ชาวบ้าน นักวิจัยสนาม และผู้เขียน

5.2 สภาพเดิมของใต้ถุนอาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรม

การเกิดโครงร่างเนื้อหาและการเขียนบทนิทรรศการ

การเกิดแกนเรื่อง/ธีม (Theme) “น้ำ” การจัดแสดงในอาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรม

เดิม เมื่อชาวบ้านมีความคิดที่จะมีการจัดแสดงใหม่ ชาวบ้านได้ออกความต้องการกับนักวิจัยสนามว่า อยากจะจัดแสดงเรื่อง “วิถีชีวิตชาวนา” โดยมองหาพื้นที่ว่างที่เหมาะสมกับการจัดแสดง และได้เสนอให้ทำการจัดแสดงในบริเวณชั้นล่างของโรงเรียนพระปริยัติธรรม

ปัญหาประการหนึ่งของการจัดแสดง คือ การมีเรื่องราวหลายประเด็นที่ต้องการนำเสนอ แต่มีพื้นที่จำกัด ซึ่งในกรณีนี้ พื้นที่จัดแสดงของชั้นล่างอาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรมมีขนาด 90 ตารางเมตร และมีพื้นที่รอบนอกอาคารขนาด 120 ตารางเมตร ลักษณะของพื้นที่เป็นได้ถุนเปิดโล่งทุกด้าน และมีวัตถุเดิมเก็บอยู่ ได้แก่ เครื่องยนต์ซึ่งเป็นส่วนประกอบของปั้มน้ำเก่าจำนวน 14 เครื่อง เครื่องสีข้าว 4 เครื่อง ถังไม้เก่า 1 ถัง เป็นต้น ซึ่งวัตถุเหล่านี้จำเป็นต้องถูกจัดแสดงอยู่ในพื้นที่แสดงนี้ด้วย ดังนั้นในการดำเนินการจัดแสดงตามความต้องการของชาวบ้าน จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงข้อจำกัดและคิดเรื่องราวที่สามารถร้อยเรียงเข้ากับวัตถุแสดงที่มีอยู่เดิมได้ด้วย ผู้เขียนได้ร่างแบบปรับปรุงการจัดแสดงภายใต้ธีม “วิถีชีวิตชาวนา” ไปให้ชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาระหว่างการพัฒนาแบบดังกล่าว ได้เกิดจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้แนวทางการทำงานของผู้เขียนต้องเปลี่ยนแปลงไป

จุดเปลี่ยนของการจัดแสดง ครั้งที่ 1

การค้นพบหม้อไหจากกันแม่น้ำนครชัยศรี บริเวณหน้าวัดท่าพูด

ในช่วงเดือนกันยายน พ.ศ. 2548 ได้มีกลุ่มนักมหายาของได้นำเดินทางล่องเรือมของเก่ามาตามลำน้ำนครชัยศรี¹ และได้มาจอดเรือมของเก่าจากกันแม่น้ำบริเวณหน้าวัดท่าพูดและบริเวณใกล้เคียง โดยในการมของเก่าครั้งนี้ ได้มีการพบวัตถุโบราณจำนวนมาก และได้เก็บรวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด

การเพิ่มเติมเข้ามาของวัตถุที่ได้จากกันแม่น้ำ เป็นการเพิ่มจำนวนและภาระการจัดเก็บวัตถุเป็นอย่างมากแก่พิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด ส่งผลให้เกิดการทำทะเบียนวัตถุต่อเนื่องจากการทำทะเบียนวัตถุเดิมที่ยังไม่แล้วเสร็จ นอกจากนี้กลุ่มวัตถุดังกล่าวได้ถูกกระจายไปจัดวางเก็บในส่วนต่างๆของพิพิธภัณฑ์

¹ ๒ กันยายน - ผู้สื่อข่าวได้รับแจ้งจากชาวบ้านใน อ.สามพราน จ.นครปฐม ว่ามีผู้พบสิ่งของเครื่องใช้โบราณในแม่น้ำนครชัยศรีจำนวนมาก จึงไปตรวจสอบ พบชาวบ้านกำลังมุงดูสิ่งของที่ผู้มุงขึ้นมาจากแม่น้ำนครชัยศรี อาทิ ถ้วยชามลวดลายอักษรภาษาจีนไหสังหรี หม้อดิน พระซรรค์ เขากวาง ซากกระดูก รวมแล้วกว่า ๕๐๐ ชิ้น พร้อมกับซากเรือพายโบราณอีกสองลำครึ่ง โดยนายช่วยแก้วประเสริฐ อายุ ๗๒ ปี ชาวบ้าน จ.พระนครศรีอยุธยา ผู้พบวัตถุโบราณดังกล่าวเปิดเผยว่าพวกตนมีอาชีพมหายาของได้นำ ขณะล่องเรือมาถึงหน้าวัดท่าพูด ได้แวงมของได้นำก็พบสิ่งของดังกล่าว จึงแจ้งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบ

ทางด้านนายปรัชญา จินตจันทวงศ์ นายอำเภอสามพราน จ.นครปฐม ได้สั่งการให้เก็บรวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัดท่าพูด และจะได้ติดต่อผู้เชี่ยวชาญจากกรมศิลปากรเข้ามาตรวจสอบอีกครั้งในวันที่ ๕ ก.ย.นี้ ต่อมานายประสพ พงษ์ศิริวัณย์ ผวจ.นครปฐม เดินทางไปตรวจ สอบอีกครั้ง โดยให้ความสนใจกับสิ่งของที่พบ และพูดคุยกับประชาชนที่มามุงดูว่า หากเป็นของสูง หรือของพระมหากษัตริย์ ก็น่าจะเก็บไว้เป็นของแผ่นดิน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป แต่ถ้าตรวจสอบแล้วไม่ใช่ จะได้คืนให้ผู้พบต่อไป (เดลินิวส์ ๓ กันยายน ๒๕๔๘)

วัตถุบางส่วนที่ถูกชาวบ้านให้คุณค่าว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ คือ ซากเรือพายโบราณสองลำครึ่ง ได้ถูกทางวัดนำมาตั้งในเต็นท์อยู่บริเวณหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์เพื่อให้ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวได้มาบูชา และนำถั่วยวามหม้อดิน ซากสัตว์ส่วนหนึ่งมาวางประกอบในพื้นที่ เกิดเป็นบริเวณกึ่งพิธีกรรม กึ่งพิพิธภัณฑ์ขึ้นหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์เดิม แม้ว่าการตั้งวัตถุเหล่านี้ในเต็นท์ก็ถาวรเหล่านี้ก็เป็นปัญหาเชิงการอนุรักษ์ คือ เป็นบริเวณที่มีฝนสาดและแดดส่องถึงวัตถุ นอกจากนั้นการดำรงความหมายของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้มีชาวบ้านมาถวายเรือโบราณเพื่อขอเลขอีกด้วย

นอกจากประเด็นเชิงการจัดการวัตถุในพิพิธภัณฑ์แล้ว การค้นพบซากวัตถุโบราณจากแม่น้ำนครชัยศรี ยังส่งผลต่อเรื่องราวการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุทอีกด้วย โดยความหลากหลายของวัตถุที่ค้นพบได้สะท้อนวัฒนธรรมหลายอย่างในชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี ส่งผลให้กลุ่มนักวิจัยของโครงการเสนอประเด็นหรือ “ธีม (Theme) ลุ่มน้ำนครชัยศรี” หรือเรียกสั้นๆว่า “ธำน้ำ” มาเป็นแกนหลักในการจัดแสดงแทนประเด็นเรื่อง “วิถีชีวิตชาวนา”

ในจังหวัดนครปฐมมีพิพิธภัณฑ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นจำนวน 12 แห่ง ในจำนวนนี้มีพิพิธภัณฑ์ที่มีเนื้อหาหลักเกี่ยวกับ วิถีชีวิตชาวนา จำนวน 3 แห่ง ดังนั้นในแง่หนึ่งการเสนอ “ธำน้ำ” นี้ จึงเป็นความต้องการที่จะสร้างอัตลักษณ์ของการจัดแสดงที่แตกต่างไปจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่อยู่ในละแวกใกล้เคียง

5.3 แบบร่างผังการเสนอประเด็นการจัดแสดง ธำน้ำ

จุดเปลี่ยนของการจัดแสดง ครั้งที่ 2

ปัญหาฝนตกน้ำรั่วในหอไตร และอาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรม (เดือน 4-6)

แม้ว่าประเด็นเรื่องการปรับปรุงสถาปัตยกรรมจะได้รับการพูดถึงเป็นหัวข้อต้นๆเมื่อผู้เขียนได้เข้ามาทำงานในโครงการวิจัยฯ ทว่าความตั้งใจที่จะปรับปรุงอย่างจริงจังยังคงไม่ปรากฏออกมาเด่นชัดนัก จนกระทั่งเมื่อผ่านฤดูฝนของปี 2549 ปัญหาฝนรั่วลงสู่วัตถุในพิพิธภัณฑ์ได้ส่งผลให้กลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์มองเห็นความสำคัญของการปรับปรุงสถาปัตยกรรมมากขึ้น ในช่วงเดือน กันยายน-ตุลาคม พ.ศ. 2549 โครงการวิจัยฯจึงได้เสนอแบบปรับปรุงอาคารภายนอกของหอไตรและโรงเรียนพระปริยัติธรรมให้กับชุมชน

แบบการปรับปรุงสถาปัตยกรรม สามารถแบ่งแยกได้เป็นสองส่วน คือ การต่อเติมกันสาดและผนังรอบระเบียงทางเดินของหอไตร และการต่อเติมกันสาดชั้นล่างของอาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อให้พื้นที่ชั้นล่างบริเวณใต้ถุนมีความเหมาะสมในการจัดแสดงในอนาคต

ในขั้นต้น เมื่อมีการพูดคุยและสรุปแบบการปรับปรุงทั้งสองอาคาร กลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้วางแผนงานการปรับปรุงทั้งสองอาคาร โดยเริ่มต้นที่หอไตรก่อน เนื่องจากปัญหาน้ำรั่วลงสู่วัดฤๅษะเป็นปัญหาที่ต้องรีบแก้ไขก่อน ซึ่งกระบวนการทำงานในระยะนี้เกิดขึ้นอย่างเข้มข้น โดยชาวบ้านเป็นผู้ติดต่อและดูแลการก่อสร้าง โดยมีกลุ่มนักวิจัยของโครงการคอยให้คำปรึกษา

อย่างไรก็ตาม เมื่อการต่อเติมกันสาดหอไตรแล้วเสร็จ ชาวบ้านพบว่าการทำงานในขั้นตอนนี้ได้ใช้งบประมาณจำนวนมาก ส่งผลให้กลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์เลือกที่จะยังไม่ต่อเติมกันสาดของอาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรม ส่งผลให้แนวโน้มการทำงานปรับปรุงการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุดเปลี่ยนแปลงมาให้ความสำคัญกับการปรับปรุงการจัดแสดงให้หอไตรเป็นหลัก และให้การจัดแสดงในอาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นเรื่องรองที่รอดำเนินการภายหลังการจัดแสดงในหอไตรแล้วเสร็จเสียก่อน

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่ง นอกจากการใช้จ่ายงบประมาณที่มากแล้ว ภาพพจน์การทำงานพิพิธภัณฑ์ที่กลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ต้องแสดงต่อชุมชนก็เป็นเรื่องสำคัญอีกประการหนึ่ง กล่าวคือ แม้ว่าการต่อเติมกันสาดจะเป็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านภายนอกอาคารที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑ์มองเห็นได้เด่นชัด หากแต่คนทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ไม่ทราบความแตกต่าง อีกทั้งในขั้นตอนการทำงานต่อเติมต้องมีการโยกย้ายวัตถุส่วนใหญ่ไปเก็บไว้ในคลัง ทำให้สภาพของห้องแสดงดูไม่เรียบร้อย ส่งผลให้มีคนมาคอยสอบถามผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์อยู่เสมอว่า “เมื่อไรจึงจะจัดพิพิธภัณฑ์เสร็จ”

5.4 แบบเสนอการต่อเติมแนวกันสาดหอไตร

5.5 แบบเสนอการต่อเติมแนวกันสาด
อาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรม

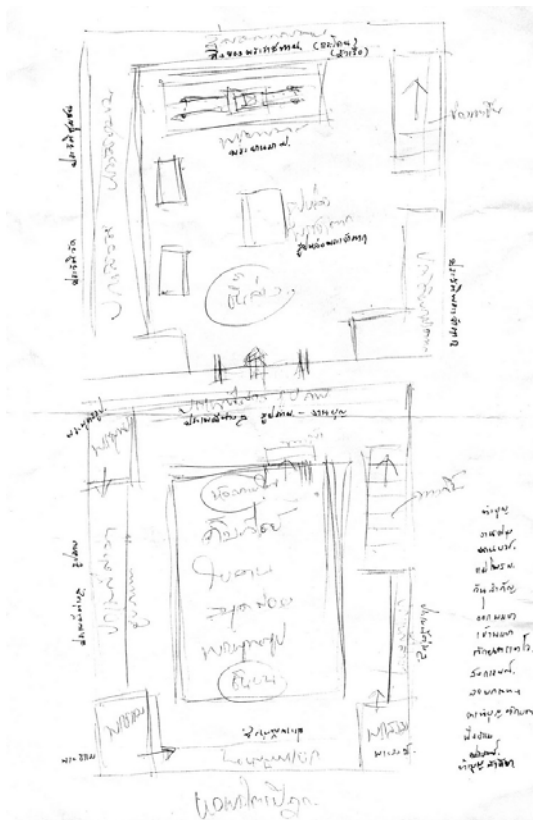
จุดเปลี่ยนของการจัดแสดง ครั้งที่ 3

การเสนอแบบร่างผังการจัดแสดงโดยผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์

ความต้องการที่เปลี่ยนแปลงมาสู่การจัดแสดงในหอไตรเป็นหลัก ได้สะท้อนมาสู่นักวิจัยในโครงการวิจัยฯ โดยมีแผนผังที่คุ้นมาเนซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้ร่างให้นักวิจัยสนาม โดยแบบร่างดังกล่าวแบ่งเป็นผังของหอไตร 2 ชั้น มีรายละเอียด คือ

1. หอไตรชั้นล่าง ประกอบด้วย ส่วนประวัติชุมชน ประวัติวัด พระยานมาศ เรือกัญญา พระเจ้าตากสิน
2. หอไตรชั้นบน ประกอบด้วย ส่วนพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์

ความสำคัญของการร่างแบบผังการจัดแสดงของคุณมานะครั้งนี้เป็นประเด็นสำคัญเนื่องจากเป็นครั้งแรกที่ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้เสนอความคิดการจัดแสดงด้วยตัวเองอย่างเป็นรูปธรรม จากที่ครั้งก่อนๆ เป็นเพียงการบอกเล่าให้นักวิจัยรับข้อมูลมาปรับปรุงเป็นแบบเพื่อเสนอต่อชุมชนเท่านั้น และการเกิดแบบร่างผังการจัดแสดงนี้ ได้ทำให้โครงการวิจัยเปลี่ยนทางการปรับปรุงการจัดแสดงมาให้ความสำคัญกับการจัดแสดงในหอไตร โดยใช้แนวคิดของคุณมานะเป็นจุดตั้งต้น

5.6 แบบร่างผังการจัดแสดง ที่ถูกเขียนโดยคุณมานะ (หนึ่งในผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์)

จากแบบของคุณมานะ ทำให้ผู้เขียนเปลี่ยนแนวทางการเน้นการจัดแสดงมาที่อาคาร หอไตร โดยมีเนื้อหาจัดแสดงใหม่ ในหอไตร วัดท่าพูด ประกอบด้วย ชั้นล่าง หัวข้อ บทนำ, ประวัติชุมชน, ประวัติวัด, ประวัติของอดีตเจ้าอาวาส, พระยานมาศ หัวเรือกัญญา และกระโถนถมบัต, เครื่องรางของขลังของวัดท่าพูด และ ชั้นบน หัวข้อ ชั้นบน, พระพุทธรูป, พระธรรม, พระสงฆ์ และเสนอแบบดังกล่าวต่อกลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์และนักวิชาการท้องถิ่น

5.7 แบบปรับปรุงการจัดแสดงที่เกิดขึ้นหลังจากที่คุณมานะได้เสนอความคิดต่อผู้เขียน

อย่างไรก็ตาม แม้ได้รับความเห็นชอบจากกลุ่มชาวบ้าน แต่กระบวนการนำเสนอดังกล่าวกลับไม่สามารถเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านได้เข้ามาแลกเปลี่ยนกับผู้เขียนและสิ่งที่ผู้เขียนนำเสนอไป โดยผู้เขียนสังเกตจากการที่ชาวบ้านขอให้ผู้เขียนไปอธิบายแบบเพื่อดำเนินการ โดยชาวบ้านไม่กล้าที่จะดำเนินการต่อไปเอง ในขั้นตอนต่อมา ผู้เขียนจึงได้พัฒนาการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านออกมาในรูปแบบของแบบจำลองห้องจัดแสดง

5.8 การพูดคุยแลกเปลี่ยนกับกลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ ด้วยแบบจำลอง

ภายหลังการนำเสนอแบบจำลองในที่ประชุม รวมทั้งการพูดคุยในวงสนทนาย่อย ทำให้กลุ่มผู้ปฏิบัติงานพิพิธภัณฑ์ (คุณมานะ คุณวิรัช และ อบต. ส้ารวาย) มีการสื่อสารได้ตอบได้ดีขึ้น แต่กระบวนการสร้างห้องแสดงมิได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเสียทีเดียว เนื่องจากในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนี้ ชาวบ้านในวัดท่าพุดมีกิจกรรมที่ต้องทำ คือ การจัดงานบุญวันออกพรรษา และการทำเครื่องรางของขลัง จตุคามของวัดท่าพุด กิจกรรมดังกล่าวส่งผลให้การสร้างห้องแสดงต้องรอรเวลาออกไปอีกราว 2 เดือน อย่างไรก็ตาม เมื่อเริ่มมีเวลารว่างจากงานประจำ ชาวบ้านจึงได้เริ่มงานสร้างโครงสร้างบางส่วนสำหรับห้องจัดแสดง ตั้งแต่ต้นเดือนพฤศจิกายนที่ผ่านมา

5.9 การเริ่มต้นงานสร้างโครงสร้างงานจัดแสดง ในช่วงต้นเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2550

ช่วงเวลาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด

ช่วงเวลาที่ชาวบ้านได้สร้างห้องจัดแสดง สามารถแบ่งลักษณะการทำงานได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงเวลาก่อนค้นพบฝาไม้เก่า และช่วงเวลาหลังค้นพบฝาไม้เก่า

ฝาไม้เก่า คือ ฝาผนังไม้สักเข้าลิ้นปะกน จำนวนหนึ่ง รวมทั้งโครงสร้างประกอบผนัง เช่น ประตูหน้าต่าง ซึ่งสิ่งของเหล่านี้ได้ถูกเก็บกองรวมอยู่กับเศษไม้อื่นๆภายในโรงไม้หลังวัด ชาวของเหล่านี้ได้มาจากหลายโอกาส บางส่วนเป็นสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาบริจาค หรือเก็บ เช่น เสาปูน เสาไม้ ซึ่งของบริจาคเหล่านี้ทางวัดยังไม่สบโอกาสที่จะใช้ประโยชน์ จึงนำมาเก็บรวมไว้ บางส่วนเป็นข้าวของที่หลงเหลือจากการบูรณะซ่อมแซมวัด เช่น เศษไม้นั่งร้าน เพอร์นิเจอร์เก่าๆ เป็นต้น

พระสงฆ์ในวัดได้ใช้ประโยชน์จากข้าวของเหล่านี้ โดยใช้เป็นวัตถุดิบในการดัดแปลงไปเป็นข้าวของเครื่องใช้อื่นๆ เช่น พระที่มั่งผู้เคยเป็นช่างไม้มาก่อนบวช มักจะนำเศษไม้เหล่านี้มาขัด ใส และประกอบขึ้นเป็นเครื่องใช้ต่างๆภายในวัด เช่น โต๊ะ ตั้ง เป็นต้น

5.10 โรงเก็บไม้เก่าหลังวัดเป็นที่เก็บฝาเรือนไทย

5.11 ส่วนหนึ่งของชิ้นส่วนของเครื่องบนเรือนไทยในโรงเก็บไม้เก่าหลังวัด

- ช่วงเวลาก่อนค้นพบฝาไม้เก่า – หลังจากที่ชาวบ้านได้รับแบบจำลองงานจัดแสดงในหอไตร ปรากฏว่าชาวบ้านได้ให้ช่างไม้ท้องถิ่นมารับเหมางานก่อสร้างโครงสร้างภายในห้องจัดแสดง โดยลักษณะสำคัญของช่างท้องถิ่นเหล่านี้คือ เป็นทั้งช่างไม้ที่รับทำงานตกแต่ง และเป็น ชาวนา ทำให้บางเวลาช่างเหล่านี้ต้องหยุดงานตกแต่งเพื่อกลับไปดูแลไร่นาของตน

การทำงานในช่วงนี้ ช่างไม้จะพยายามทำงานก่อสร้างให้ออกมาตรงกับแบบจำลอง ที่ผู้วิจัยได้ส่งมอบให้มากที่สุด “กลัวไม่เหมือน กลัวเขา (ผู้วิจัย) จะว่าเอา” เป็นคำที่ช่างใช้อธิบายการทำงานในช่วงนี้ โดยแม้จะเป็นเพียงแบบจำลองอย่างง่าย ๆ (mass model²) แต่ช่างจะหยิบแบบจำลองแต่ละชิ้นมาพลิกดูเพื่อ “ทำให้เหมือนแบบที่สุด”

- ช่วงเวลาหลังค้นพบฝาไม้เก่า – ในช่วงเดือนธันวาคม กลุ่มช่างและผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด ได้ค้นพบว่าฝาปะกนไม้สักเก่าถูกเก็บกองอยู่ในโรงเก็บของหลังวัด จึงได้ไปช่วยกันรื้อค้นออกมา และนำมาดัดแปลงเป็นโครงสร้างของงานจัดแสดงในหอไตร

โครงสร้างที่ใช้วัสดุที่มาจากฝาปะกนเดิม และไม้เก่าจากโรงเก็บของ คือ งานฝาผนัง และงานยกพื้น ซึ่งหลังจากช่างไม้ นำฝาปะกนนี้มาทำงานตกแต่งห้องแสดง แนวทางการทำงานของช่างเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไป

นอกเหนือจากการที่ไม่มีแบบจำลอง หรืองานเขียนแบบใดๆ มากำหนดว่าควรทำอย่างไรกับฝาปะกนนี้แล้ว ความคุ้นเคยของช่างไม้ที่มีต่อฝาปะกนเหล่านี้ก็ยังส่งผลให้ช่างไม้ทำงานร่วมกับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ขยับขยายงานโครงสร้างห้องจัดแสดงไปอีกหลายส่วน เช่น การทำผนังเพิ่มเติมเพื่อแขวนรูป การเปลี่ยนแบบจากผนังทึบเป็นผนังที่มีหน้าต่างแบบเก่า

5.12 จากเดิมที่ชาวบ้านไม่แน่ใจว่าควรทำผนังอาคารอย่างไร เมื่อมีการค้นพบฝาปะกน ชาวบ้านได้นำฝาปะกน มารื้อและประกอบเป็นส่วนต่างๆของผนังจัดแสดง

² mass model คือ แบบจำลองที่ไม่แสดงรายละเอียดของงานตกแต่ง เช่น สี พื้นผิว แต่มุ่งแสดงและทำความเข้าใจสัดส่วนต่างๆ ภายในงานตกแต่ง เช่น ขนาด พื้นที่ เป็นต้น

งานประจำปี วัดท่าพูด – หมายกำหนดการสำคัญที่ต้องเปิดพิพิธภัณฑ์

ความต้องการเปิดพิพิธภัณฑ์ให้ทันงานประจำปีวัดท่าพูด ในเดือนกุมภาพันธ์ เป็นเหตุผลสำคัญให้การดำเนินการสร้างห้องจัดแสดงในหอไตรมีความคืบหน้าเป็นอย่างมากในช่วงเดือนมกราคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ดังที่ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้เปรยว่า ต้องมีเส้นตายในการทำงาน ทำให้งานเดิน คืบวันสุดท้ายก่อนเปิดจะได้งานมากที่สุด

ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน ผู้วิจัยได้พัฒนาเนื้อหาและออกแบบบอร์ดจัดแสดงเพื่อส่งต่อไปให้ชาวบ้านดำเนินการติดตั้งร่วมกับการเก็บความเรียบร้อยของงานโครงสร้างครั้งสุดท้ายของช่าง

บทนำ

ส่วนบทนำเป็นส่วนนำสุดที่ผู้ชมจะได้เห็นเมื่อเดินเข้าสู่พิพิธภัณฑ์ ดังนั้นบทบรรยายนิทรรศการในส่วนนี้จึงมุ่งให้ผู้ชมเข้าใจการทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นว่า เน้นที่ “กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน” อันประกอบไปด้วยฐานการทำงาน 3 ด้าน คือ วิจัย อนุรักษ์ และจัดแสดง และจัดแสดงบอร์ดไว้ส่วนนำสุดของอาคารและนิทรรศการ

5.13 ภาพของอาคารพิพิธภัณฑ์เมื่อได้รับการปรับปรุง
การจัดแสดงใหม่

5.14 ส่วนจัดแสดงบทนำ

ประวัติชุมชน

ในการนำเสนอแบบจัดแสดงให้ชาวบ้าน ผู้เขียนได้เสนอว่าจะนำแผนที่ชุมชนเดิมมาขยายให้ผู้ชมได้เห็นภาพรวมของชุมชนท่าพูดในอดีต แต่เมื่อมีการพูดคุยถกเถียง ได้ข้อสรุปว่าการนำภาพบรรยากาศของแม่น้ำนครชัยศรีมาแสดงจะสร้างความหมายเชื่อมโยงกับเรื่อง “ชุมชนริมน้ำ” ได้ดีกว่า ผู้เขียนจึงได้เลือกขยายภาพริมแม่น้ำนครชัยศรีขึ้นมาโดยมีองค์ประกอบภาพส่วนหนึ่งเป็นการขยายรายละเอียดเรื่องราวของชุมชน

ในระหว่างการทำงานนี้ มีคนตั้งข้อสังเกตว่าแม่น้ำนครชัยศรีนี้เคยมีเรื่องราวที่น่าสนใจของ “การมของเก่าจากกันแม่น้ำ” จนกลายเป็นประเด็นที่ผู้คนทั่วไปหันมาสนใจวัดท่าพูด ส่วนหนึ่งของสิ่งของที่ขุดได้ ได้กลายเป็น

มาเป็นวัตถุมงคลที่ตั้งอยู่ด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์ พวกเราจึงตกลงกันว่าจะแบ่งพื้นที่ด้านล่างของบอร์ดประวัติชุมชน (ส่วนล่างของภาพแม่น้ำ) เป็นพื้นที่ตั้งแสดงวัตถุที่มได้บางส่วน เป็นเสมือนการเปรียบเทียบบริบทของสิ่งของที่ถูกมองว่า ได้มาจากแม่น้ำนครชัยศรี

5.15 ภาพเปรียบเทียบ ส่วนจัดแสดงที่ถูกนำเสนอครั้งแรกใช้แผนที่ชุมชนเป็นพื้นหลัง และภาพการจัดแสดงส่วนประวัติชุมชนที่ถูกปรับเปลี่ยนไปใช้ภาพทิวทัศน์ริมแม่น้ำนครชัยศรีแทน

ประวัติวัดท่าพุท

เนื้อหาในส่วนแสดงประวัติวัดท่าพุท อ้างอิงมาจากข้อสันนิษฐานหลายประการที่บันทึกอยู่ใน “หนังสือประวัติวัดท่าพุท” ได้แก่ ข้อสันนิษฐานประวัติและชื่อวัดจากตำนาน จากอิฐมอญ จากโฉนด จากชื่อต้นมะพุท ซึ่งจากข้อสันนิษฐานเหล่านี้ ผู้เขียนได้นำมาแยกย่อยและตีความการจัดแสดงเป็นส่วนๆ คือ

ส่วนตำนานจอมปลวก – มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของชื่อวัดท่าพุท จากตำนานเกี่ยวกับสองพี่น้องที่นอนหลับบนจอมปลวก โดยตำนานเหล่านี้ปรากฏอยู่เป็นเรื่องเล่าปากต่อปาก และบันทึกในหนังสือ การนำเสนอตำนานเหล่านี้จึงควรจะสร้างความน่าสนใจให้กับผู้ชมด้วย

เมื่อไม่นานมานี้ นักเรียนจากโรงเรียนยอเซฟ นครปฐมได้เข้ามาทัศนศึกษาที่พิพิธภัณฑ์วัดท่าพุท ในคราวนั้นผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้วาดภาพประกอบการอธิบายอุปกรณ์ต่างๆ ให้กับนักเรียน ซึ่งภาพดังกล่าวได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของนิทรรศการชั่วคราวในอาคาร

3

เมื่อผู้เขียนได้เห็นความสามารถของ คุณวิรัตน์ ผู้เขียนจึงได้เน้นให้คุณวิรัตน์ได้เขียนภาพบรรยายประกอบการเล่าเรื่องตำนานวัดท่าพุท จนปรากฏออกมาเป็นภาพประกอบหลักในส่วนตำนานวัดท่าพุทนี้เอง

5.16 ส่วนจัดแสดงตำนานจอมปลวก

ส่วนซื่อตันไม้วัดท่าพูด – มีข้อสันนิษฐานว่าชื่อวัดท่าพูดอาจมีที่มาจากชื่อต้นมะพูด แต่ปัจจุบันหลงเหลือต้นมะพูดอยู่ในบริเวณนี้ไม่มากนัก ชาวบ้านจึงได้พาผู้เขียนไปถ่ายรูปรต้นมะพูดเพื่อนำมาเป็นภาพประกอบ และจากความสนใจนี้เองทำให้ชาวบ้านเปรยกันว่าจะมีการรื้อฟื้นการปลูกต้นมะพูดขึ้นในวัด

5.17 ส่วนจัดแสดงต้นมะพูด

ส่วนโฉนดที่ดินเก่า – โฉนดที่ดินของชาวบ้านหลายคนยังคงเป็นฉบับที่มีการเขียนถึง “ตำบลท่าพูด” ซึ่งบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนในอดีต และมีวัดท่าพูดเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชน

ในการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับโฉนดที่ดินเก่านี้ จึงเป็นการนำโฉนดเก่าของชาวบ้านมาทำสำเนาและพิมพ์ขยายให้มีขนาดเท่าจริง

5.18 ส่วนจัดแสดงโฉนดเก่า

5.19 ส่วนจัดแสดงอิฐมอญ

ส่วนอิฐมอญ – อิฐมอญเป็นหลักฐานที่สามารถอ้างอิงได้กับประวัติความเก่าแก่ของวัด โดยสังเกตจากจารึกที่ปรากฏอยู่บนก้อนอิฐมอญทั้งสามก้อน

ในการจัดแสดง ชาวบ้านได้ไปเสาะแสวงหาอิฐมอญขนาดใหญ่ที่มีวิธีการเผาแบบโบราณมาก่อเป็นซากกองอิฐ เพื่อสร้างบรรยากาศที่น่าสนใจให้กับการจัดแสดง

5.20 ส่วนจัดแสดงเจ้าอาวาสวัดท่าพุดในอดีต

พระยานมาศ เรือกัญญา และกระโถนถมบัต – เป็นส่วนจัดแสดงที่ถูกชาวบ้านให้ความสำคัญเป็นลำดับต้นๆ เนื่องจากพระยานมาศเป็นเสมือน “ของชิ้นเอก” ในพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุด ดังนั้นชาวบ้านจึงเสนอให้ย้ายพระยานมาศไปจัดแสดงในส่วนท้ายสุดของห้อง ที่มองเห็นได้จากทางด้านหน้าเข้ามาถึงส่วนในสุด

นอกจากนั้น ยังมีการทำผนังและติดลวดลายไทย (wallpaper) เพื่อให้เกิดความสวยงามและสร้างความโดดเด่นให้กับพระยานมาศ โดยมีการตั้งแสดงกระโถนถมบัต และหัวเรือกัญญาเป็นวัตถุข้างเคียง

5.21 ส่วนจัดแสดงพระยานมาศ

เกมส์ต่อภาพ (Jigsaw) – ส่วนจัดแสดงนี้เกิดจากความต้องการสร้างมีส่วนร่วมให้ผู้ชมเข้ามาปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับวัตถุแสดง ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้เสนอความคิดให้นำภาพโบราณมาตัดเป็นชิ้นๆ ติดแผ่นแม่เหล็กข้างหลังแต่ละแผ่น กลายเป็น เกมส์ต่อภาพโบราณ ให้ผู้ชมมาทดลองเรียงรูป ต่อภาพ จนเกิดเป็นความสนใจต่อภาพโบราณเหล่านั้น

5.22 ส่วนจัดแสดงเกมส์ต่อภาพเก่า

5.23 ส่วนจัดแสดงพระพุท

ส่วนพระพุท – ชาวบ้านได้นำพระพุทธรูป หลวงพ่อ
ผดฺดภูซึ่งเคยอยู่ชั้นล่างขึ้นมาไว้บริเวณชั้นสองนี้ ส่วน
หนึ่งเพื่อสอดคล้องกับเรื่องราวของพระพุท อีกส่วนหนึ่ง
ชาวบ้านหวังว่าส่วนพระพุทธรูปจะเป็นส่วนที่ศักดิ์สิทธิ์
น่าเลื่อมใส ให้ผู้ชมที่เดินขึ้นมาบนชั้นสองของ
พิพิธภัณฑ์ได้กราบไหว้ โดยการตั้งพระพุทธรูปจะถือ
ตามคติความเชื่อที่ต้องตั้งพระหันหน้าออกสู่แม่น้ำ

5.24 ส่วนจัดแสดงพระธรรม

ส่วนพระธรรม – “พระธรรม คือ งานศพ” เป็น
คำอธิบายที่เชื่อมโยง พระธรรม เข้ากับ ตั๋วธรรม และ
งานศพ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสำหรับชาวบ้านวัดท่าพุ
ธูปธรรมที่เห็นชัดที่สุดของพระธรรมคือ ตั๋วธรรมในงาน
ศพนั่นเอง

ในการจัดแสดงเรื่องพระธรรมนี้จึงใช้ภาพเก่าของ
ชาวบ้านในพิธีศพ มาจัดวางร่วมกับตั๋วธรรม และสมุด
ธรรม อันเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้ชมได้ตระหนักถึงพระ
ธรรม

5.25 ส่วนจัดแสดงพระสงฆ์

ส่วนพระสงฆ์ – การจัดแสดงเรื่องพระสงฆ์ในวัดท่า
พุธ ได้แบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มหลัก คือ เครื่อง
อัฐบริหารทั้ง 8 ของพระสงฆ์ และ เรื่องงานบวช ซึ่ง
เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านจะเปลี่ยนสถานะมาสู่การเป็น
พระสงฆ์ โดยใช้ภาพเก่าในพิธีบวชมาจัดเรียง
ประกอบกับเครื่องอัฐบริหาร ทั้ง 8 สิ่ง

ช่วงเวลาภายหลังงานปี – งานจัดแสดงที่ยังต้องดำเนินต่อไป

ภายหลังการจัดแสดงในงานประจำปีวัดท่าพูด ผู้วิจัยได้มีโอกาสพูดคุยกับชาวบ้านและกลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับความคิดเห็นและความคาดหวังต่อไปในอนาคต กลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้เห็นว่า ยังคงต้องทำงานประชาสัมพันธ์ให้คนจากภายนอกได้รับรู้ถึงความน่าสนใจของวัดและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดท่าพูดให้ต่อเนื่องต่อไป เนื่องจากในปัจจุบันแม้จะมีผู้ชมเข้ามาในวันหยุดพอสมควร แต่ในวันปกติกลับไม่ค่อยมีผู้ชมเข้ามาดังที่หวัง

แนวทางประชาสัมพันธ์อาจเริ่มจากการทำป้ายพิพิธภัณฑ์ การจัดกิจกรรมภายในวัดท่าพูดที่น่าสนใจ เช่น การมีร้านค้าของกินและของที่ระลึกที่น่าสนใจสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นต้น นอกเหนือจากนั้นงานจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ยังคงต้องดำเนินการต่อเนื่องต่อไป โดยใช้ข้อสังเกตที่ได้จากการเปิดรับผู้ชมในงานประจำปีวัดท่าพูดมาปรับปรุง

แม้แนวโน้มโดยทั่วไปผู้ชมส่วนใหญ่จะมีความสนใจต่อการจัดแสดงที่ปรับปรุงใหม่ แต่ก็ต้องมีการเพิ่มเติมข้อมูลอีกหลายส่วน เช่น การอ้างอิงผู้แปลอิฐมอญคนแรก การทำป้ายบรรยายวัตถุย่อยๆ การหารูปพระเจ้าตากสินมาติดตั้งเพื่ออธิบายความเป็นมาของพระยานมาศ การหาภาพขบวนเรือที่มีเรือกัญญาประกอบเพื่อเพิ่มความน่าสนใจให้หัวเรือกัญญา การหาข้อมูลเพิ่มเติมของกระโถนถมบัด และการทดลองปรับเปลี่ยนภาพของเกมส่ต่อภาพให้เป็นภาพที่น่าสนใจสำหรับผู้ชมที่เป็นเด็กๆ เช่น ภาพการ์ตูนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือ การ์ตูนธรรมะ เป็นต้น

3. กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์วัดไหล่หิน

เดิมพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินมีการจัดแสดงเดิมอยู่ในอาคารหอพิพิธภัณฑ์โบราณล้านนา ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน พื้นปูหินขัด โครงหลังคาไม้มุงกระเบื้องดินเผา มีช่องแสงเป็นหน้าต่างบานไม้จริงโดยรอบ พื้นที่ภายในถูกแบ่งส่วนเพื่อเก็บวัตถุมีค่าของพิพิธภัณฑ์ และติดลูกกรงสำหรับป้องกันขโมย โดยวัตถุที่เก็บรักษาอยู่ในอาคารหลังนี้สามารถแบ่งออกได้เป็นสองส่วนหลักๆ คือ

1. วัตถุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และเรื่องราวของวัดไหล่หิน - เป็นกลุ่มวัตถุที่มีอยู่ในวัดมาแต่เดิมหลายชิ้นเป็นของหายาก และมีคุณค่าต่อชุมชนเป็นอย่างมาก เช่น มะพร้าวผ่าซีกที่เกี่ยวข้องกับประวัติวัด เครื่องใช้ของครูบา และพระสงฆ์ พระพุทธรูป หนังสือธรรม ฯลฯ
2. วัตถุที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในบ้านไหล่หิน - เป็นกลุ่มวัตถุที่ได้มาจากการบริจาคของชาวบ้านมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ เช่น เครื่องถ้วยชาม มูยา หม้อไห แบริบ กำ วี ฯลฯ

5.26 สภาพการจัดแสดงภายในเดิม อาคารหอพิพิธภัณฑิโบราณล้านนา

จากข้อมูลเบื้องต้นเมื่อผู้เขียนได้เข้ามาวิจัยการจัดแสดงในพิพิธภัณฑิวัดไหล่หิน คือ ความต้องการขยายส่วนการจัดแสดงของพิพิธภัณฑิเพิ่มเติมในบริเวณชั้นล่างของกุฏิอาวแก้ว โดยอาคารหลังนี้เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนขาวจากหินปูนดอยฮางมาฉาบ ซึ่งเป็นเทคนิคการก่อสร้างแบบโบราณ

เทคนิคการก่อสร้างแบบโบราณนี้ทำให้ผนังของอาคารมีความหนากว่าผนังปกติในปัจจุบัน ส่งผลให้ความร้อนที่มาพร้อมกับแสงแดดเมื่อตกกระทบผนังทั้งในตอนเช้าและตอนบ่าย ไม่เข้ามามีอิทธิพลกับอุณหภูมิภายในอาคารมากนัก ฝาเพดานของพื้นที่บริเวณชั้นล่างนี้ เป็นโครงสร้างคาน และตงของพื้นชั้นบน เป็นไม้เนื้อแข็งที่อาจทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากโครงสร้างเหล่านี้ได้ในการจัดแสดง

พื้นที่บริเวณชั้นล่างของอาคารนี้เคยถูกใช้จัดแสดงนิทรรศการชั่วคราว ปัจจุบันมีวัตถุของพิพิธภัณฑิวางเรียงรายอยู่ในบริเวณพื้นอาคารบางส่วน รวมทั้งมีตู้แสดงและแท่นแสดงที่อาจนำมาปรับปรุงใช้ประโยชน์ในการจัดแสดงในอนาคตด้วยเช่นกัน

5.27 สภาพการจัดแสดงภายในเดิม อาคารกุฏิอาวแก้ว

เบื้องต้นความคิดที่จะขยายการจัดแสดงไปสู่ชั้นล่างกุฏิตุ๋อวแก้วเป็นโครงร่างคร่าวๆ ที่ยังต้องคำนึงถึงปัญหาบางประการ เช่น มีความต้องการแสดงเรื่องราวของครูบามหาปาในอาคารใหม่ แต่เกรงว่าตำแหน่งการวางเรื่องราว และสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่เหมาะสม เนื่องจากห้องแสดงอยู่ชั้นล่าง ได้อาคารพักอาศัยของตุ๋อวแก้ว เป็นต้น

เมื่อนักวิจัยสนามได้เข้าไปศึกษาข้อมูลในบ้านไหล่หิน พร้อมทั้งได้นำเสนอแนวปฏิบัติกับวัดอุปัชฌาย์ เช่น การทำทะเบียน การอนุรักษ์ ส่งผลให้ชาวบ้านพักความต้องการจัดแสดงไว้ชั่วคราว และหันมาสนใจกระบวนการอื่นๆ ของพิพิธภัณฑ์ เช่น การทำทะเบียน การสร้างแนวร่วมปฏิบัติงานกับเด็กและกลุ่มผู้สูงอายุ การจัดทำนิทรรศการชั่วคราวในวาระต่างๆ รวมทั้งการเก็บข้อมูลของชุมชนในแง่มุมต่างๆ

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการสร้างแนวทางการทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับชาวบ้านและผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้ระยะหนึ่งแล้ว มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างห้องจัดแสดงเพื่อแสดงให้ชุมชนทั่วไปได้เห็นความก้าวหน้าในการทำงานพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หิน จึงได้เกิดการพูดถึงการปรับปรุงห้องแสดงในบริเวณชั้นล่าง กุฏิตุ๋อวแก้วขึ้นมาอีกครั้ง

การนำเสนอแบบปรับปรุงอาคาร

ในระหว่างการทำทะเบียนวัดอุปัชฌาย์กับชาวบ้าน นักวิจัยได้พบปัญหาสำคัญของอาคารเดิม (หอพิพิธภัณฑ์โบราณล้านนา) คือ มีน้ำฝนรั่วมาจากหลังคาที่ชำรุด และมีน้ำไหลย้อนมาจากขอบหน้าต่างเข้ามาองภายในอาคาร ทำให้เกิดความเสียหายต่อวัตถุที่จัดเก็บอยู่ภายใน จึงเกิดการพูดคุยให้เห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหานี้เฉพาะหน้าดังกล่าวด้วยการปรับปรุงอาคารภายนอกของหอพิพิธภัณฑ์โบราณล้านนาเสียก่อน

ผู้เขียนได้เสนอแบบปรับปรุงอาคารต่อชุมชนในเวทีประชุมสัมมนา ช่วงเดือน (ภายหลังหน้าฝน) ซึ่งที่ประชุมของชาวบ้านได้มีการพูดคุยถึงปัญหาดังกล่าวในหลายด้าน โดยปัญหาสำคัญคือ การหาเงินทุนที่จะมีใช้ปรับปรุงอาคารพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว ในท้ายที่สุดที่ประชุมของชาวบ้านได้สรุปว่าจะหาเงินส่วนหนึ่งมาจากการทอดผ้าป่าพิพิธภัณฑ์ และใช้เงินสนับสนุนจาก อบต. อีกส่วนหนึ่ง

5.28 รูปการนำเสนอแบบปรับปรุงอาคารหอพิพิธภัณฑ์โบราณล้านนา

ผู้เขียนได้เสนอให้มีการปรับปรุงอาคารภายนอก แบ่งเป็นสองส่วนหลัก คือ การซ่อมแซมหลังคาที่รั่ว และการทำกันสาดขึ้นใหม่ครอบหน้าต่างที่มีน้ำรั่วซึมทั้ง 14 ชุด รอบอาคาร แต่ในการดำเนินการจริง ชาวบ้าน

เพียงแต่เปลี่ยนหลังคาที่รั่วแต่มีได้มีการดำเนินการต่อเติมกันสาดแต่อย่างใด เนื่องจากการปรับปรุงอาคารพิพิธภัณฑ์ต้องใช้เงินจำนวนมาก และมีชาวบ้านบางกลุ่มไม่เห็นด้วยกับการต่อเติมกันสาดของอาคารพิพิธภัณฑ์ตามแบบซึ่งที่ประชุมในเวทีสัมมนาได้สรุปไปแล้ว ส่งผลให้ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์เสนอให้มีการปรับปรุงเพียงแต่การซ่อมแซมหลังคาพิพิธภัณฑ์ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งในชุมชน

การเกิดโครงร่างเนื้อหาและการเขียนบทนิทรรศการ

เดิมพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินมีการจัดแสดงอยู่แล้วในหอพิพิธภัณฑ์โบราณล้านนา ต่อมาชุมชนและผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์มีความคิดที่จะขยายการจัดแสดงไปสู่กุฏิอาวแก้ว ทำให้ในอนาคตพื้นที่จัดแสดงของพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินจะถูกแบ่งเป็นสองส่วนอย่างชัดเจน ผู้เขียนจึงได้เสนอความคิดที่จะแบ่งแยกวิธีการดำเนินการปรับปรุงการจัดแสดงออกเป็นสองส่วนหลัก คือ

1. การจัดแสดงที่สะท้อนแนวคิดชาวบ้านแบบเดิม คือ การเข้าไปช่วยให้คำแนะนำการจัดแสดงที่ชาวบ้านเคยทำไว้ในหอพิพิธภัณฑ์โบราณล้านนา โดยรักษาการจัดวางและจัดแสดงแบบเดิมของชาวบ้าน ผู้เขียนจะเป็นเพียงที่ปรึกษาในการทำป้ายบรรยายวัตถุเพิ่มเติม
2. การจัดแสดงที่สะท้อนการทำงานวิจัยของโครงการฯ คือ การนำเสนอแนวคิดการจัดแสดงใหม่ในกุฏิอาวแก้ว ที่แตกต่างไปจากการจัดแสดงแบบเดิม โดยประเด็นหลักของเนื้อหาจัดแสดงจะมาจากการทำงานของนักวิจัยสนาม ส่งผลให้กรอบการมองและการทำความเข้าใจชุมชนจะมีลักษณะที่แตกต่างไปจากอาคารเดิม รวมทั้งจะได้เสนอทางเลือกที่แตกต่างให้กับชาวบ้านในการจัดแสดง

การจัดแสดงใหม่จะแบ่งแยกเนื้อหาออกเป็นสองส่วนอย่างชัดเจน คือ การจัดแสดงที่เน้นเรื่องวัดไหล่หินหลวงและครุบาจะถูกจัดแสดงอยู่ในหอพิพิธภัณฑ์โบราณล้านนา และการจัดแสดงเรื่องชุมชนไหล่หินจะปรากฏในบริเวณชั้นล่างกุฏิอาวแก้ว ซึ่งการแบ่งแยกการจัดแสดงดังกล่าวนี้ยังเป็นการแก้ปัญหาเดิมในการวางสิ่งศักดิ์สิทธิ์เรื่อง ครุบามหาปา อยู่ใต้ที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ โดยให้เรื่องราวของครุบามหาปามาปรากฏอยู่ในหอพิพิธภัณฑ์โบราณล้านนา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในแง่ของความศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว

5.29 การนำเสนอเนื้อหาการจัดแสดงในบริเวณชั้นล่างกุฏิอาวแก้ว ครั้งแรก โดยมี theme คร่าวๆ เรื่องชุมชนไหล่หิน

จุดเปลี่ยนของเนื้อหา: การเปลี่ยนนักวิจัยสนาม กับ การเกิดธีม (theme) “หาอยู่หากิน”

แม้ว่าการดำเนินการของโครงการวิจัยมุ่งเน้นให้เกิดความมีส่วนร่วมของชาวบ้านและชุมชน แต่ในกระบวนการจัดแสดง ที่ต้องมีการเลือกสรรวัตถุที่เหมาะสมสำหรับจัดแสดง การเขียนบทนิทรรศการ การออกแบบและปรับปรุงพื้นที่จัดแสดง ซึ่งส่งผลให้ผู้เขียน และนักวิจัยภาคสนามได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญต่อแนวทางการจัดแสดงที่จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดแสดงใหม่ในบริเวณชั้นล่างภูมิคุ้มกัน

นักวิจัยสนามเป็นผู้เก็บบันทึกข้อมูลต่างๆที่ได้สัมผัสในชุมชนไหล่หิน และเป็นผู้แปรข้อมูลเหล่านั้นออกมาเป็นบทนิทรรศการ ดังนั้นบทนิทรรศการที่เกิดขึ้นจึงสะท้อนความเข้าใจชุมชนในมุมมองของนักวิจัยสนามผู้นั้น โดยระยะแรกของการวิจัย ช่วง ปี 2548-2549 มีนักวิจัยสนามที่เก็บข้อมูลในบ้านไหล่หิน คือ คุณปราโมทย์

ในช่วงปีที่ผ่านมาของคุณปราโมทย์ ได้เก็บข้อมูลพื้นฐานต่างๆและสัมผัสความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นในบ้านไหล่หิน โดยมีประเด็นสำคัญที่คุณปราโมทย์พูดถึงอยู่บ่อยครั้ง(ในการประชุมรายงานความคืบหน้า) คือ ประเด็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงอาชีพจากสังคมชาวนาไปสู่สังคมของการไปค้าแรงงานที่ต่างประเทศ นอกจากนั้นปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในบ้านไหล่หินจากกรณีของโรงแรมดาราเทวี เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่คุณปราโมทย์พูดถึงบ่อยครั้ง เพราะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงที่คุณปราโมทย์เข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม

อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่ปีที่สองของการทำงาน คุณนวลพรรณได้เข้ามารับช่วงต่อการเก็บข้อมูลภาคสนาม ส่งผลให้แนวทางการเขียนบทนิทรรศการเปลี่ยนแปลง จากมุมมองผ่านภาพใหญ่ลงไปสู่ภาพเล็กในการทำความเข้าใจชุมชนไหล่หินของคุณปราโมทย์ เช่น เรื่องการไปทำงานต่างประเทศ ปัญหาเรื่องโรงแรมดาราเทวี เรื่องเหมืองฝาย ได้เปลี่ยนแปลงแนวทางการเขียนบทนิทรรศการไปสู่แกนเรื่อง “หาอยู่หากิน” ที่ได้สะท้อนความสนใจของคุณนวลพรรณที่มีมุมมองการทำความเข้าใจชุมชนไหล่หินผ่าน “วิถีชีวิตเรื้อน” โดยปรากฏเป็นบทนิทรรศการเรื่อง บทนำ, ตลาด, เรื้อน, การเกษตร, เหมืองฝาย, ประเพณี หลังจากนั้น โครงการวิจัยได้นำเสนอร่างบทนิทรรศการสำหรับจัดแสดงใหม่ไปสู่ชุมชนไหล่หิน

5.30 ภาพทัศนียภาพการนำเสนอการปรับปรุงการจัดแสดงใหม่

สิ่งหนึ่งที่ผู้เขียนสังเกตเห็นจากการพูดคุยกับชาวบ้านในการเสนอแบบเปลี่ยนแปลงการจัดแสดง คือ แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะชอบแบบที่ถูกเสนอผ่านรูปภาพที่สวยงาม แต่ชาวบ้านไม่อาจจินตนาการภาพที่เห็นไปสู่

สถานที่จริงที่จะเกิดขึ้นได้ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดแสดงใดๆกลับมาที่ผู้เขียนและทีมงานได้ ดังนั้นในขั้นต่อมา ผู้เขียนจึงได้ทำแบบจำลองห้องจัดแสดง (model) ขนาด 1:10 เพื่อให้ชาวบ้านสามารถมีส่วนร่วมให้ความเห็นในการจัดแสดงได้มากขึ้น

3 เดือนหลังจากการนำเสนอภาพทัศนียภาพการเปลี่ยนแปลงไปสู่เวทีชุมชน โครงการวิจัยฯ ได้นำแบบจำลองการเปลี่ยนแปลงการจัดแสดงไปพูดคุยกับชาวบ้านในเวทีวงเล็ก โดยมีกลุ่มพ่อหลวง และสลาเข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นพร้อมเกี่ยวกับการจัดแสดง โดยภายใต้บรรยากาศของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวทีประชุมเล็ก สลา ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ และพ่อหลวงหลายคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วม เสนอความคิดเห็น และเปลี่ยนแปลงแบบการจัดแสดงได้มากขึ้น

5.31 การพูดคุยในเวทีประชุมเล็ก เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและส่งแบบจำลองต่อเพื่อสร้างห้องแสดง

อย่างไรก็ตาม การเสนอความคิดของชาวบ้านในการจัดแสดงปรากฏออกมาได้อย่างชัดเจนเมื่อมีการดำเนินการสร้างห้องแสดงจริงขึ้น หนึ่งเดือนภายหลังจากชาวบ้านได้รับแบบจำลองการจัดแสดงไปจากโครงการวิจัยฯ ชาวบ้านได้ร่วมกันดำเนินการสร้างโครงสร้างหลักของห้องแสดง เช่น บ้านจำลอง การกันผนังไม้ และผนังก่ออิฐฉาบปูนขาวซึ่งนำมาจากหินปูนดอยฮาง การดำเนินการดังกล่าวชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงแบบโครงสร้างไปหลายส่วน ตามสภาพปัญหาหน้างานโดยไม่จำเป็นต้องฟังความคิดเห็นของผู้เขียน

5.32 ความคืบหน้าล่าสุดในการจัดทำห้องแสดง บริเวณชั้นล่างกุฏิคุ้มแก้ว ช่วงเดือนตุลาคม

ช่วงเวลาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หิน

นำเสนอแบบร่าง ผัง โครงร่างเนื้อเรื่อง รูปทัศนียภาพ และรายละเอียดต่างๆ จนกระทั่งในเดือนกันยายน พ.ศ. 2550 ผู้วิจัยได้นำเสนอ แบบจำลองการจัดแสดงภายในหอสูง พิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินไปสู่ชุมชน ซึ่งแบบจำลองนี้ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในเสนอความคิดเห็นต่อการจัดแสดงได้ดีกว่าสื่อชนิดอื่นๆ

ข้อสังเกตประการหนึ่งที่สะท้อนความมีส่วนร่วมจากชาวบ้านในการจัดแสดงนี้ คือ ในช่วงเวลาหลายเดือนก่อนหน้านี้ แม้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอแนวทางและงานออกแบบการจัดแสดงไปสู่ชาวบ้านในทุกระดับที่ประชุมของชาวบ้านในชุมชน³ หรือในระดับปฏิบัติงานกับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ แต่ปฏิกิริยาตอบรับจากชาวบ้านยังคงเป็นเพียงการรับทราบโดยมิได้ดำเนินการต่อเนื่องไปแต่อย่างใด

ทว่าเมื่อผู้วิจัยได้นำเสนอแบบจำลองไปสู่ชาวบ้านในการประชุมกลุ่มย่อย ชาวบ้านหลายคนได้เสนอความคิดเห็นปรับปรุงแบบงานจัดแสดงให้เหมาะสมกับแนวทางและความชำนาญของสล่า (ช่าง) ในท้องถิ่น และส่งผลต่อเนื่องไปสู่การเริ่มดำเนินการจัดสร้างห้องจัดแสดงภายในหอสูงโดยชาวบ้านเอง การปรับปรุงงานจัดแสดงในหอสูงเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นนับจากช่วงเวลานี้เอง

ควบคู่ไปกับการดำเนินการสร้างห้องจัดแสดง (งานส่วนโครงสร้าง) ผู้วิจัยได้พัฒนาบทนิทรรศการร่วมกับนักวิจัยสนาม และพัฒนางานออกแบบบอร์ดจัดแสดง (Graphic) สำหรับนำเสนอรูปภาพ แผนภูมิ และเรื่องราวในการจัดแสดงเพื่อนำไปประกอบกับงานโครงสร้างที่ชาวบ้านกำลังดำเนินการอยู่ (ช่วงเดือนพฤศจิกายน-เดือนธันวาคม)

จนกระทั่งในช่วงเดือนมีนาคม การทำโครงสร้างนิทรรศการซึ่งดำเนินโดยชาวบ้านใกล้แล้วเสร็จแล้ว ผู้วิจัยจึงได้สรุปแบบงานบอร์ดจัดแสดงและนำไปติดตั้งร่วมกับงานโครงสร้างของชาวบ้านในช่วงต้นเดือนเมษายน

5.33 ส่วนจัดแสดงบทนำ

บทนำ – เนื่องจากอาคารพิพิธภัณฑ์นี้ตั้งอยู่ลึกเข้ามาในบริเวณค่อนไปทางหลังวัด ซึ่งมักจะทำให้ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมวัดเดินเข้ามาไม่ถึง บอร์ดส่วนบทนำนี้จึงถูกตั้งแยกออกมาภายนอกอาคาร โดยมุ่งที่จะให้ผู้ชมมองเห็นบอร์ดนี้ประกอบอยู่กับป้ายชื่อพิพิธภัณฑ์ตั้งแต่ระยะไกล

ชาวบ้านได้นำพามาเรียงต่อขึ้นเป็นแผงสำหรับติดรูปขนาดต่างๆ ที่สามารถปรับเปลี่ยนได้

³ นิยามคำว่า “ชาวบ้านในชุมชน” ในบริบทของงานวัดท่าพูด โดยอ้างอิงกับ “หมวดม้อ” ด้วย

5.34 ส่วนจัดแสดงผนังดอยฮ้าง

ผนังดอยฮ้าง – เรื่องเล่า ยักษ์เดินแบกดอยฮ้าง ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างๆ ในบริเวณนี้ รวมทั้งการที่ครูบาได้เคยไปจำวัดอยู่บนดอยฮ้าง และการที่ชาวบ้านนำปูนขาวจากดอยฮ้างมาเป็นส่วนประกอบในการก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์หลังนี้ต่างเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ

5.35 ส่วนจัดแสดงกาด

กาดในบ้านไหล่หิน - เป็นการตั้งบรรยายกายภาพเข้าของบ้านไหล่หินมาให้ผู้ชมได้เห็น โดยการขยายภาพให้ใหญ่ขึ้นจนภาพมีระดับสายตาเดียวกับผู้ชมเนื้อหาในส่วนนี้มุ่งให้ผู้ชมได้ทราบความสำคัญ และความเป็นไปของกาดในบ้านไหล่หิน

5.36 ส่วนจัดแสดงเรือน

เรือนในบ้านไหล่หิน – “ควรรักษาเรือนไหล่หินอย่างไรในนิทรรศการ” เป็นคำถามสำคัญในการจัดแสดงในส่วนนี้ เนื่องจากท่ามกลางพลวัตความเปลี่ยนแปลงต่างๆ มีรูปแบบของบ้านเรือนไหล่หินหลากหลายแบบ ผู้วิจัยจึงได้โยนคำถามนี้ไปสู่ชาวบ้านและสล่า เพื่อให้ชาวบ้านได้เลือกนำเสนอเรือนไหล่หินในแบบของตนเอง ชาวบ้านจึงได้เลือกจำลองเรือนไหล่หินโดยมีองค์ประกอบของตั่ง เติ่น ครัวไฟ รานน้ำ ฯลฯ

5.37 ส่วนจัดแสดงการเลี้ยงวัวและกาตวัว

การเลี้ยงวัว – เป็นพื้นที่แสดงที่จำลองคอกเลี้ยงวัวที่มักอยู่ใต้ถุนเรือนของคนไทลื้อ แต่ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ทำให้ไม่สามารถยกพื้นเรือนขึ้นสูงได้ คอกเลี้ยงวัวจึงถูกติดตั้งอยู่ข้างๆเรือน แต่ในการจัดแสดงผู้วิจัยได้ใช้วิธีนำภาพใต้ถุนจริงมาติดตั้งเป็นพื้นหลังของส่วนจัดแสดง เพื่อให้แนวรั้วที่ติดตั้งใหม่ต่อเนื่องไปกับแนวรั้วใต้ถุนดังเช่นในภาพ และได้เพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับกาตวัวลงไปด้วย

5.38 ส่วนจัดแสดงการทำนา

การทำนา – การทำนาเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในชีวิตของคนไทลื้อ โดยเนื้อหาของการทำนาจะตั้งอยู่ถัดมาจากเรือนและการเลี้ยงวัว
วัตถุแสดงที่โดดเด่นคือ แอวนขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นอุปกรณ์ทำนาของชาวบ้าน นอกจากนั้น ชาวบ้านยังได้เลือกช่วงเวลาหลังจากหน้าทำนาที่ผ่านมา ตัดเอาตอข้าวมาจากที่นาจริงนำมาติดตั้งเป็นพื้นบริเวณส่วนแสดงที่นา และได้จำลองเถียงนามาร่วมกับพื้นที่นาอีกด้วย

เหมืองฝาย – เป็นส่วนจัดแสดงที่มีความซับซ้อนมากกว่าส่วนอื่น เนื่องจากวิธีการทำความเข้าใจต่อกลศาสตร์ของเหมืองฝาย เป็นเรื่องต้องใช้เวลาและประสบการณ์ ดังที่ชาวบ้านมักกล่าวว่า “อยากเข้าใจเหมืองฝาย ต้องเดินเหมืองฝาย” แต่ผู้ชมทั่วไปไม่มีโอกาสและเวลาในการเดินเหมืองฝายได้ดังเช่นชาวบ้านหรือคณะวิจัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้จำลองแผนผังของเส้นทางเหมืองฝายขึ้น

แผนผังนี้เกิดจากการทำงานร่วมกันในหลายขั้นตอน เช่น การเขียนแผนที่อธิบายความคิดของเหมืองแบบอบต., การพยายามทำความเข้าใจเหมืองฝายแบบนักวิจัย, และการดึงชาวบ้านเข้ามาให้ข้อมูลถึงเส้นทางเหมืองฝาย พร้อมทั้งมิติทางวัฒนธรรมต่างๆของเหมืองฝาย

เกิดเป็นแผนที่เหมืองที่ผู้ชมสามารถเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ (หมุนให้แผนที่เคลื่อนไหว)

5.39 ส่วนจัดแสดงเหมืองฝาย

ประเพณีสำคัญของคนไหลหิน - ชุมชนไหลหินเป็นชุมชนที่ยังคงดำรงประเพณีของท้องถิ่นอยู่อย่างเข้มข้นในทุกๆปี ในการจัดแสดงนักวิจัยได้พูดคุยกับชาวบ้านและเลือกประเพณีสำคัญขึ้นมาจัดแสดง 3 ประเพณี คือ ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีตานก๋วยสลาก และประเพณีลอยโคมยี่เป็งและสวดเบิก ในการจัดแสดงได้มีการยกพื้นส่วนประเพณีให้สูงและมีความสำคัญกว่าส่วนอื่นๆโดยรอบ พร้อมทั้งสร้างบรรยากาศแวดล้อมให้ผู้ชม

5.40 ส่วนจัดแสดงประเพณี

4. ภาพรวมของพัฒนาการสื่อสารกับชาวบ้านในการออกแบบการจัดแสดงและการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ชาวบ้านร่วมถ่ายทอดข้อมูล และเขียนออกมาเป็นบทนิทรรศการ

ในความพยายามพัฒนาบทนิทรรศการร่วมกับชาวบ้าน โครงการวิจัยได้พยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัย และถ่ายทอดความรู้ของตนออกมาสู่งานพิพิธภัณฑ์ กิจกรรมหลายอย่างได้ถูกนำเสนอสู่ชาวบ้านผ่านเวทีสัมมนาหลายวาระ แต่กระบวนการที่ชาวบ้านสามารถนำเสนอความรู้ของตนยังไม่เกิดขึ้นมากนัก อย่างไรก็ตาม ยังคงมีหลายพื้นที่ซึ่งชาวบ้านสามารถนำเสนอความคิด เรื่องราว ความรู้ของตนออกมาได้ เช่น

ความคิดเห็นของชาวบ้านที่ผ่านออกมาทางนิทรรศการชั่วคราว – การจัดนิทรรศการชั่วคราวในโครงการวิจัยนี้ ส่วนหนึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากการจัดนิทรรศการภาพเก่าของคุณทรงศักดิ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง โดยคุณทรงศักดิ์ได้รวบรวมภาพเก่าๆที่มีเก็บสะสมอยู่ในหลายครัวเรือนออกมาจัดเป็นนิทรรศการอย่างง่าย

นิทรรศการอย่างง่ายที่เกิดขึ้นในช่วงเทศกาลพิเศษในบ้านไหล่หินได้ทำให้เกิดความสนใจในหมู่ชาวบ้านมาแวะเวียนเยี่ยมชม และพูดคุยถึงประเด็นต่างๆในบอร์ดนิทรรศการ เกิดเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างคนบ้านไหล่หินด้วยกัน และแรงบันดาลใจจากนิทรรศการภาพเก่าที่บ้านไหล่หินได้ทำให้โครงการวิจัยมีการจัดนิทรรศการชั่วคราวขึ้นมาอีกหลายครั้ง เช่น นิทรรศการภาพเก่าที่วัดท่าพูด นิทรรศการคนไหล่หินไปทำงานเมืองนอก เป็นต้น

การเกิดวสนทนา แลกเปลี่ยน และเสนอความคิดเห็นของชาวบ้านในนิทรรศการชั่วคราวแต่ละครั้ง สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถแสดงความรู้ ความคิด ความเห็น ของตนออกมาได้ดี มิใช่การเขียนรายงาน การจัดแสดง หากแต่เป็นการเสนอผ่านปฏิสัมพันธ์ในสถานการณ์จริง

จากแนวทางดังกล่าว ผู้เขียนจึงจะเตรียมพื้นที่บางส่วนในห้องจัดแสดง ให้ชาวบ้านสามารถแสดงความคิด ความเห็นผ่านสถานการณ์ในพื้นที่จัดแสดง โดยการเว้นที่ว่างในส่วนต่างๆของบอร์ดจัดแสดงเพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น ให้ชาวบ้านหรือผู้ชมมีโอกาสเขียนคำอวยพรบนไม้ค้ำศรี การเขียนความคิดเห็นต่อนิทรรศการไปแขวนไว้บริเวณป้ายสายสินธ์ของพิพิธภัณฑสถาน หรือการนำบัตรอวยพร รูปถ่ายเก่ามารวมติดตั้งบนบอร์ดส่วนหน้า เป็นต้น

ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกแบบและสร้างการจัดแสดง

ในการทำงานวิจัยและพัฒนาการจัดแสดงในกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูดและพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หิน ผู้เขียนได้พยายามสร้างพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบ ซึ่งการสร้างพื้นที่และโอกาสเหล่านี้จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปตามบริบทต่างๆของชุมชน ได้แก่

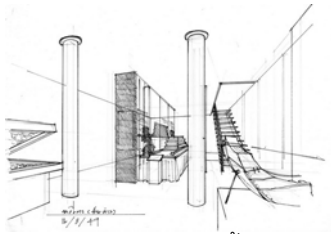
1. การพูดคุย เป็นพื้นฐานที่สุดในการเริ่มทำงานออกแบบ ซึ่งรูปแบบการพูดคุยมีตั้งแต่การสอบถามความเห็นและความต้องการจากชาวบ้านโดยตรง ในกรณีนี้กลุ่มชาวบ้านที่ผู้เขียนสอบถามความต้องการ คือ กลุ่มผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ต้องเข้ามาใช้พิพิธภัณฑ์บ่อยที่สุด

การพูดคุยที่ลึกกว่านั้น คือ การพูดคุยในระดับชีวิตประจำวัน/การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม โดยใช้วิธีทางมานุษยวิทยา ซึ่งโครงการวิจัยฯ ได้ให้นักวิจัยสนามมาเป็นผู้ปฏิบัติการ ผู้เขียน จึง “ฝากความหวัง” ไว้ที่นักวิจัยสนามที่จะเข้าใจและสะท้อนความต้องการของชาวบ้าน รวมทั้ง อารมณ์ความรู้สึกในระดับชีวิตประจำวัน

5.41 ตัวอย่างการประชุมและพูดคุยกับชาวบ้าน

2. แบบร่าง (sketch) นอกเหนือจากการพูดคุย นักออกแบบมักจะใช้การร่างแบบเป็นสื่อกลางทำความเข้าใจจินตนาการที่อยู่ในความคิดของผู้ใช้และนักออกแบบ ซึ่งการร่างแบบนี้จะเกิดขึ้นอย่างง่ายและรวดเร็ว และแบบร่างที่เกิดขึ้นนี้จะเพียงเป็นโครงร่างความคิดคร่าวๆ เท่านั้น ปราศจากรายละเอียดของพื้นที่ สี วัสดุ บรรยากาศ ฯลฯ ดังนั้นเพื่อความชัดเจนในความเข้าใจที่ตรงกัน นักออกแบบจะนำแบบร่างคร่าวๆ ไปทำให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การเขียนรูปทัศนียภาพ การทำแบบจำลอง การหาวัสดุจริงมาพูดคุย

5.42 ตัวอย่างแบบร่างขั้นต้น

3. แบบนำเสนอ (presentation) หลังจากทราบความคิดเห็นและความต้องการผ่านการพูดคุยและข้อมูลจากนักวิจัยสนามแล้ว ผู้เขียนมาทำแบบนำเสนองานปรับปรุงการจัดแสดงให้เป็นรูปธรรมด้วยการเขียนภาพทัศนียภาพในแบบต่างๆ เช่น โปรแกรม 3 มิติ ด้วยคอมพิวเตอร์ หรือ โดยหวังว่าความสมบูรณ์ของสี แสงเงา บรรยากาศ และวัสดุที่ปรากฏในภาพจะทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าใจถึงงานจัดแสดงที่เกิดขึ้นในอนาคตได้ดี ที่ว่าความสมบูรณ์ของการนำเสนอได้กลายเป็น “พื้นที่” ที่ชาวบ้านไม่สามารถให้ความคิดเห็นได้

ชาวบ้านโดยทั่วไปมักไม่คุ้นเคยกับการทำความเข้าใจการนำเสนอบนพื้นที่ 2 มิติ รวมทั้งไม่สามารถจินตนาการเชื่อมโยงสิ่งที่เห็นเข้ากับพื้นที่จริงของพิพิธภัณฑ์ได้ หรือในกรณีที่ชาวบ้านมีความคิดเห็นต่อแบบก็มักไม่สามารถนำเสนอผ่านเวทีประชุมได้มากนัก เนื่องจากแบบที่ถูกนำเสนอมัก “สวยงามเกินไป/เกินจริง”

5.43 ตัวอย่างแบบทัศนียภาพที่เสนอต่อชุมชน

4. การใช้แบบจำลอง (mass model) จากปัญหาที่ชาวบ้านไม่สามารถทำความเข้าใจและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อแบบการจัดแสดง ในช่วงหลัง ผู้เขียนได้เปลี่ยนแปลงแนวทางการนำเสนอแบบไปสู่การทำแบบจำลองของห้องจัดแสดง

ผู้เขียนได้เลือกทำแบบจำลองขนาดมาตราส่วน 1: 10 ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าแบบจำลองปกติ เนื่องจากแบบจำลองขนาดนี้จะทำให้ชาวบ้านสามารถมองเห็นและอ่านข้อความที่เป็นงานพิมพ์ (Graphic) ที่ปรากฏบนแบบจำลองได้ และมาตราส่วน 1: 10 นี้ยังเป็นสัดส่วนที่ชาวบ้านสามารถใช้ไม่บรรทัดทั่วๆไปมาใช้ได้ ซึ่งน่าจะส่งผลให้ชาวบ้านมีความคุ้นเคยกับแบบจำลองนี้ได้มากขึ้น

จากการนำแบบจำลองไปนำเสนอต่อชุมชน ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นได้มากกว่าการนำเสนอด้วยรูปภาพก่อนหน้านี้ ซึ่งชาวบ้านสามารถนำแบบจำลองนี้ไปใช้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในการปรับปรุงห้องแสดงพิพิธภัณฑ์ต่อไป⁴

⁴ จากการติดตามความคืบหน้าหลังจากนำแบบจำลองไปให้ชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านสามารถใช้แบบจำลองเป็นตัวอย่างในการสร้างห้องจัดแสดง พร้อมทั้งสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้มากขึ้น (โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงแบบเมื่อสร้างเรือนจำลองที่พิพิธภัณฑ์วัดไหล่หิน) แต่ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า การใช้แบบจำลองที่ไม่ตายตัว เปิดช่องให้ต่อรองได้นี้ ในอีกด้านหนึ่งกลับส่งผลให้ชาวบ้านไม่กล้าดำเนินการในบางส่วน เช่น กรณีที่คุนทรงศักดิ์ไม่ดำเนินการในส่วนเหมือง ต้องรอให้ผู้เขียนไปสรุปและยังคงต้องรอให้ผู้เขียนหาอุปกรณ์เฉพาะต่างๆ (เช่น ดิลบลูกปืนสำหรับติดผ้าใบให้หมุน) ไปติดตั้งเสียก่อน ซึ่งปัญหาเหล่านี้ก็น่าจะมีน้อยหากผู้เขียนได้ เขียนแบบก่อสร้างที่สมบูรณ์ไปให้ เพราะสละจะเป็นคนคอยหาวัสดุอุปกรณ์เฉพาะเหล่านั้นได้

5.44 ภาพตัวอย่างการนำเสนอแบบจำลองให้ชาวบ้าน

จากความพยายามพัฒนาสื่อสารกับชาวบ้านและผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุดดังกล่าว ได้ทำให้ระดับความเข้าใจและความสามารถที่ชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมปฏิสัมพันธ์กับการออกแบบการจัดแสดงมีเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตบางประการจากกลุ่มนักวิจัยของโครงการว่า รูปแบบที่ดีที่สุดที่ชาวบ้านจะสามารถเข้าใจและเข้ามามีส่วนร่วมได้มากที่สุดน่าจะเป็นการเกิดพื้นที่นิทรรศการขึ้นจริงเสียก่อน จึงนำศึกษาและเก็บข้อมูลต่อไปว่าภายหลังการเกิดห้องจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุดแล้ว ชาวบ้านจะสามารถเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ที่เกิดขึ้นจริงได้อย่างไรบ้าง

เกิดงานออกแบบที่น่าสนใจต่อผู้ชม

นอกเหนือจากการสร้างพื้นที่และโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดแสดงแล้ว ผู้เขียนยังพยายามพัฒนาแนวทางการจัดแสดงที่น่าสนใจแต่มีต้นทุนไม่มาก เพื่อความเหมาะสมกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดยภายหลังจากการส่งมอบแบบจำลองการจัดแสดงให้กับพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่ง ผู้เขียนได้กลับมาดำเนินการ “พัฒนาบทนิทรรศการ” ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดเนื้อหาการจัดแสดงที่ละเอียดขึ้น รวมทั้งสัมพันธ์กับพื้นที่ (space) งานภาพ (graphic) และสื่อ (interactive media) สำหรับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่ง เพื่อนำบทนิทรรศการดังกล่าวกับไปพูดคุยแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในขั้นตอนต่อไปของการจัดแสดง

ในช่วงที่มีการพัฒนาบทนิทรรศการนี้ ผู้เขียนได้ขยายขอบเขตการจัดแสดงให้กว้างไปกว่าพื้นที่จัดแสดงในห้องของพิพิธภัณฑ์ โดยการพัฒนาชุดสื่อพิพิธภัณฑ์ (Museum kits) โดยสื่อดังกล่าวมีลักษณะสำคัญคือ

1. เป็นสื่อที่เชื่อมโยงกับเนื้อหาการจัดแสดงบางส่วนของพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ผู้ชมสามารถนำติดตัวออกไปภายนอกห้องจัดแสดงได้
2. เป็นสื่อที่ราคาไม่แพง และสามารถผลิตซ้ำได้ด้วยศักยภาพของชุมชน
3. เป็นสื่อที่เก็บบันทึกได้ง่าย ซึ่งจะมีประโยชน์ในการเก็บรักษาและพัฒนาถ่ายทอด
4. เป็นสื่อที่มีลักษณะคาบเกี่ยวกับการเป็นของที่ระลึกที่นักท่องเที่ยวสามารถซื้อกลับไปได้

ตัวอย่างของ “ชุดสื่อพิพิธภัณฑ์”

5.45 ชุดสื่อ “ปฏิทินไหล่หิน”

5.46 ชุดสื่อ “ปฏิทินไหล่หิน” สำหรับพกพา (ผู้คนภายนอก)

การพัฒนาสื่อดังกล่าวเป็นของพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง โดยเชื่อมโยงกับเนื้อหาส่วนตลาด, เหมืองฝาย, และประเพณี โดยในอนาคตจะได้มีการพัฒนาต่อเนื่องไปในเนื้อหาจัดแสดงที่เหมาะสม รวมทั้งศึกษาความเป็นไปได้ในการผลิตเพื่อใช้งานจริงต่อไป

5. สรุปกิจกรรมการทำงานวิจัยและพัฒนาที่ผ่านมาตามลำดับเวลา

เมษายน พ.ศ. 2550

หลังจากเสนอแนวทางการปรับปรุงสถาปัตยกรรม เพื่อความเหมาะสมในการจัดแสดง ผู้เขียนได้เริ่มต้นพัฒนาการออกแบบส่วนจัดแสดง
ในเดือนนี้ ผู้เขียนได้เสนอแบบร่างของเนื้อหาและการตกแต่งภายในห้องแสดงต่อชุมชนไหล่หิน และทำพูด

ช่วงเทศกาลสงกรานต์ มีการเก็บข้อมูลงานปีใหม่เมือง และการทำนิทรรศการชั่วคราว “จากบ้านไหล่หิน สู่มืองไกล”

พฤษภาคม พ.ศ. 2550

พระสงฆ์และชาวบ้านไหล่หินมาชมงานสถาปนิกสยามประจำปี พ.ศ. 2550 เนื่องจากวัดไหล่หินได้รับรางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่นจะสมาคมสถาปนิกสยาม

คณะวิจัยได้ทำแบบร่างเสนอเนื้อหาและการตกแต่งภายในส่วนจัดแสดงพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด

มิถุนายน พ.ศ. 2550

เสนอแบบปรับปรุงไปสู่ชุมชนวัดท่าพูด

เสนอแบบปรับปรุงไปสู่ชุมชนไหล่หิน

กรกฎาคม พ.ศ. 2550

พัฒนาสื่อการนำเสนอต่อชาวบ้าน เกิดเป็นแบบจำลองเพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมกับการออกแบบการจัดแสดง ในพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่ง

สิงหาคม พ.ศ. 2550	ตั้งแต่ปลายเดือนนี้ ต่อเนื่องไปสู่เดือนหน้า เป็นช่วงการนำแบบจำลองดังกล่าวไปเสนอต่อชาวบ้าน เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อการจัดแสดง
กันยายน พ.ศ. 2550	หลังจากนำแบบจำลองไปให้ชาวบ้าน ก็กลับมาพัฒนา ลงรายละเอียดเนื้อหาการจัดแสดง
ตุลาคม พ.ศ. 2550	ชุมชนพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่งเริ่มดำเนินการจัดทำห้องแสดง นักวิจัยพัฒนาบทนิทรรศการและสื่อเพื่อนำกลับไปแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในขั้นต่อไป
พฤศจิกายน พ.ศ. 2550	นำบทนิทรรศการและสื่อเพื่อนำกลับไปแลกเปลี่ยนกับชาวบ้าน
ธันวาคม พ.ศ. 2550	จัดทำงานภาพพิมพ์สำหรับพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด พร้อมทั้งประสานงานกับชาวบ้านในการตกแต่งภายในพื้นที่จัดแสดงในหอไตร อาคารพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด
มกราคม พ.ศ. 2551	สรุปงานภาพพิมพ์ครั้งสุดท้ายและนำเข้าไปดำเนินการติดตั้งในพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด
กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551	ติดตั้งงานภาพพิมพ์เสร็จ และดำเนินการตกแต่งพื้นที่จัดแสดงหอไตร อาคารพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด พร้อมทั้งทำพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูดในงานประจำปีวัดท่าพูด
มีนาคม พ.ศ. 2551	จัดทำงานภาพพิมพ์สำหรับพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง พร้อมทั้งประสานงานกับชาวบ้านในการตกแต่งภายในพื้นที่จัดแสดงในหอสูง อาคารพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง
เมษายน พ.ศ. 2551	นำงานภาพพิมพ์ไปติดตั้งที่พิพิธภัณฑ์วัดไหล่หิน พร้อมทั้งแสวงหาความร่วมมือจากชาวบ้านมาช่วยจัดพิพิธภัณฑ์ในขั้นตอนตกแต่งสถานที่

- ภาคผนวก -

สรุปภาพรวมการดำเนินงานและกิจกรรม วิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กรณีศึกษา โครงการระยะที่ 2 ปีที่ 1¹

การดำเนินงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กรณีศึกษา โครงการระยะที่ 2 ปีที่ 1 ประกอบด้วยงาน 3 ส่วนหลักๆ ได้แก่ 1) การจัดอบรมนักวิจัยภาคสนาม 2) และการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาร่วมกับพิพิธภัณฑ์กรณีศึกษา ได้แก่ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม พิพิธภัณฑ์วัดไหล์หินหลวง จังหวัดลำปาง และพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง และ 3) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการสำหรับเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ภาพรวมโดยสังเขปของการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโครงการระยะที่ 2 ปีที่ 1 สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. การจัดอบรมนักวิจัยภาคสนาม

การจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและการพัฒนา จัดขึ้นเมื่อวันที่ 4 - 6 ตุลาคม 2547 ณ ห้องประชุม 207 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วัตถุประสงค์หลักของการจัดอบรม เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักวิจัยภาคสนามของศูนย์ฯ ที่จะเข้าไปประจำอยู่ในแต่ละพื้นที่กรณีศึกษาและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการคัดเลือกนักวิจัยภาคสนามเพื่อปฏิบัติงานในพื้นที่กรณีศึกษา และเพื่อให้การอบรมครั้งนี้เป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและการพัฒนาที่ก่อเกิดประโยชน์ในวงที่กว้างออกไป จึงได้เปิดโอกาสให้ตัวแทนจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในเครือข่ายเข้าร่วมอบรมและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้วย

เนื้อหาการอบรมประกอบด้วยความรู้ทางวิชาการ ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษาชุมชนและงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดยวิทยากรจากสาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนักมานุษยวิทยา นักวิชาการพิพิธภัณฑ์ ผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ นักวิจัยภาคสนามได้เรียนรู้มุมมองและแนวทางการทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นเบื้องต้น และนำไปสู่การพัฒนางานเชิงลึกในภาคสนามต่อไป

เนื้อหาการอบรมจำแนกเป็น 4 กลุ่มหลักๆ ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ประกอบด้วย 2 หัวข้อ คือ 1) ประสบการณ์การทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อสร้างสำนักชุมชน โดย รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ 2) การทำงานเครือข่าย: ประสบการณ์ “ชมรมเพื่อนพิพิธภัณฑ์แห่งนครปฐม” โดย คุณวิชณุ เอมประณีตร พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย กลุ่มที่ 2 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑ์ศึกษา ได้แก่ 1) พิพิธภัณฑ์: การอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม โดย อาจารย์ปฐมฤกษ์

¹บทที่ 2 ของรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2 ปีที่ 1 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โดย ดร. ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล และคณะ, 2549. เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

เกตุทัต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ 2) *วัตถุและการสร้างความหมาย* โดย อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง มหาวิทยาลัยมหิดล กลุ่มที่ 3 เรื่องการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นการนำเสนอ*ประสบการณ์การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: กรณีพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม* โดย อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร กลุ่มที่ 4 ว่าด้วยการศึกษาและการทำงานร่วมกับชุมชน ประกอบด้วย 1) *แนวทางการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา* โดย ผศ.ดร. จวีวรรณ ประจวบเหมาะ นักวิชาการด้านมานุษยวิทยา 2) *กระบวนการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในงานพัฒนาชุมชน* โดย ผศ.สายันต์ ไพเราะญจิตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 3) *การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน องค์การปกครองท้องถิ่น และนักวิชาการ: กรณีพิพิธภัณฑ์บ้านโป่งมะนาว จ.ลพบุรี* โดย รศ.สุพล นาถะพินธุ มหาวิทยาลัยศิลปากร ช่วงท้ายการอบรมเป็นการเสวนากลุ่มย่อย หัวข้อ *ประสบการณ์ทำงานภาคสนาม* หน้าที่ *ภารกิจของเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม* นำการเสวนาโดย ดร. ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล หัวหน้าโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

2. การดำเนินงานวิจัยและพัฒนาร่วมกับพิพิธภัณฑ์การศึกษา

การดำเนินงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นร่วมกับพิพิธภัณฑ์การศึกษาทั้ง 3 แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด พิพิธภัณฑ์วัดไผ่หินหลวง และพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเมื่อเดือนธันวาคม 2547 หลังจากที่คณะผู้วิจัยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้เดินทางไปร่วมประชุมหารือและประสานงานกับพิพิธภัณฑ์การศึกษาแต่ละแห่ง ดำเนินการคัดเลือกและอบรมนักวิจัยภาคสนามจนเสร็จสิ้นกระบวนการ นักวิจัยภาคสนามได้เริ่มต้นทำงานภาคสนามในแต่ละพื้นที่การศึกษา การดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละการศึกษา สรุปได้ดังนี้

2.1 พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม²

นักวิจัยภาคสนามของศูนย์ฯ เริ่มต้นทำงานร่วมกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดในเดือนธันวาคม 2547 การทำงานในเบื้องต้น เน้นที่การศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและพิพิธภัณฑ์ ลักษณะของวัตถุที่มีอยู่และการจัดการเกี่ยวกับวัตถุของพิพิธภัณฑ์ ต่อมานักวิจัยภาคสนามได้เริ่มทำงานร่วมกับกลุ่มเยาวชนนักเรียนโรงเรียนวัดท่าพูด ที่มีความสนใจเรียนรู้การสืบค้นเรื่องราวในท้องถิ่นและสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นเยาวชนกลุ่มที่เคยช่วยกันสำรวจข้อมูล จปฐ. ในช่วงก่อนหน้านี้

วัตถุประสงค์นำชมพิพิธภัณฑ์: กิจกรรมร่วมกับกลุ่มเยาวชน

กิจกรรมร่วมกับกลุ่มเยาวชนได้พัฒนากลายเป็นกลุ่มมัคคุเทศก์นำชมพิพิธภัณฑ์ในเวลาต่อมา โดยเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ ได้ร่วมกับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์จัดอบรมให้ความรู้แก่เยาวชนที่สนใจจะเป็นมัคคุเทศก์นำชมพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของสถานที่และสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ มีการฝึกซ้อมนำชม

²ดูรายละเอียดใน “พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด: รายงานภาคสนาม”

บทที่ 3 ของรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2 ปีที่ 1, 2549.

พิพิธภัณฑ์ทั้ง 3 หลัง ก่อนที่ลงมือปฏิบัติหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์นำชมพิพิธภัณฑ์ในงานประจำปีวัดท่าพุดที่กำลังจะจัดขึ้นระหว่างวันที่ 15 - 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 ในงานประจำปีทุกปีจะมีการเปิดพิพิธภัณฑ์ให้ผู้ที่มาเที่ยวงานประจำปีได้เข้าชมตั้งแต่เช้าจนถึงกลางคืน โดยเฉพาะในช่วงเย็นถึงช่วงกลางคืนจะเป็นเวลาที่มีบุคคลทั่วไปเข้าชมพิพิธภัณฑ์มากเป็นพิเศษ ซึ่งในปีนี้ก็เช่นเดียวกัน ระหว่างที่กลุ่มเยาวชนมาทำงานเป็นมัคคุเทศก์นำชมพิพิธภัณฑ์ ทางวัดได้อำนวยความสะดวกในเรื่องต่างๆ ให้กับเด็กที่มาช่วยงานเป็นอย่างดี ทั้งเรื่องอาหาร และการจัดรถไปส่งเด็กถึงบ้านทุกคืนหลังเลิกทำงาน ซึ่งการเป็นมัคคุเทศก์นำชมพิพิธภัณฑ์ก็สร้างความสนุกสนานและสร้างความภาคภูมิใจให้กับเด็กเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ดี ข้อจำกัดประการสำคัญของการทำงานร่วมกับเยาวชน ก็คือ การขาดความต่อเนื่องในการทำงาน เนื่องจากเด็กนักเรียนจำเป็นต้องหยุดทำงานกับทางพิพิธภัณฑ์เมื่อเข้าสู่ช่วงใกล้สอบปลายภาค ทำให้การทำงานของพิพิธภัณฑ์หยุดชะงักลง ขณะที่ในช่วงปิดภาคเรียน เด็กที่เคยทำงานร่วมกันบางส่วนก็จบการศึกษาจากโรงเรียนออกไป บางคนย้ายไปเรียนต่อที่อื่น จึงไม่สะดวกที่จะมาช่วยงาน บางส่วนที่ไม่ได้เรียนต่อก็ต้องเข้าสู่ระบบการทำงานโดยไปเป็นแรงงานในโรงงานที่ตั้งอยู่ในชุมชน ทำให้พิพิธภัณฑ์ไม่มีเด็กมาช่วยทำงานอย่างต่อเนื่อง

ทัศนศึกษา "พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม"

กิจกรรมทัศนศึกษาเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ส่งผลในทางปฏิบัติต่องานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ วันที่ 29 เมษายน 2548 ศูนย์ฯ ร่วมกับพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุดจัดกิจกรรมทัศนศึกษาพาคณะชาวบ้านท่าพุดไปเยี่ยมชมและพูดคุยกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑ์ที่พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม โดยได้รับอนุเคราะห์จากอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ กรุณามาเป็นวิทยากรและร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชาวบ้านท่าพุดตลอดทั้งวัน

การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเป็นตัวอย่งให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เห็นวิธีการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน ทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น การติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน การบอกเล่าถึงการก่อตัวและพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ ในระหว่างการชมพิพิธภัณฑ์ และการร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวภายในชุมชน ทำให้เห็นว่า การที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจะดำเนินการไปได้ดีนั้น ต้องมาจากการทำงานร่วมกันระหว่างคนในชุมชนเป็นสำคัญ

ภายหลังจากกิจกรรมศึกษาดูงาน คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุด ชาวบ้าน และอาจารย์จากโรงเรียนวัดท่าพุดได้ประชุมร่วมกัน และแสดงความคิดเห็นถึงทิศทางและงานสนับสนุนพิพิธภัณฑ์ด้านอื่นๆ ความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏคือ ความร่วมมือระหว่างพิพิธภัณฑ์กับโรงเรียนที่เริ่มต้นขึ้น โรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น โดยพยายามเปิดโอกาสให้นักเรียนที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ในช่วงโมฆกรรม แม้ว่าในแต่ละครั้งจะมีเวลาไม่มากนัก แต่ถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่จะสร้างแนวร่วมการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ต่อไปในอนาคต

การอบรมเชิงปฏิบัติการ "ทำทะเบียนโบราณวัตถุ"

พิพิธภัณฑ์วัดท่าพุฒมีลักษณะเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์วัดหลายๆ แห่งที่มีข้าวของหลากหลายประเภทและหลายที่มา การพัฒนาพิพิธภัณฑ์จึงอาศัยงานทะเบียนที่เปิดโอกาสให้เราสำรวจวัตถุที่มีอยู่ งานทะเบียนจะมีส่วนช่วยให้เรามองเห็นทิศทางในการสร้างเนื้อหาและความหมายของข้าวของ ดังนั้น ในวันที่ 29 กรกฎาคม 2548 ศูนย์ฯ จึงได้จัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ "การทำทะเบียนโบราณวัตถุ" ขึ้นที่พิพิธภัณฑ์วัดท่าพุฒ โดยศูนย์ฯ ได้จัดเตรียมอุปกรณ์พื้นฐานที่ใช้ในการวัดสัดส่วนต่างๆ ของวัตถุ ไม่บรรทัด สายวัด และเวอร์เนีย (vernier caliper) ที่ใช้วัดความหนาของวัตถุ พร้อมทั้งวัสดุสำหรับทำความสะอาดและอนุรักษ์วัตถุเบื้องต้น การอบรมพยายามให้ภาพรวมของการอนุรักษ์วัตถุว่าเหตุใดเราจึงต้องใส่ใจต่อการปกป้องวัตถุ และเราสามารถปฏิบัติอย่างไรได้บ้างเพื่อให้วัตถุนั้นๆ เสื่อมสลายได้ช้าลง จากนั้น เป็นการให้ความรู้ในการทำทะเบียนวัตถุด้วยการเริ่มต้นจากลักษณะทางกายภาพของวัตถุที่เห็น ทั้งขนาด วัสดุ และข้อมูลอื่นๆ

เนื่องจากการทำทะเบียนวัตถุที่วัดท่าพุฒเป็นงานที่ปฏิบัติโดยนักเรียนจากโรงเรียนวัดท่าพุฒ งานทะเบียนที่ดูว่าเป็นเรื่องพื้นๆ ได้กลายเป็นเวทีสำคัญในการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ระหว่างเพื่อนนักเรียน และระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ผลลัพธ์ที่ศูนย์ฯ คาดหมายไว้เมื่อแรกเริ่มกิจกรรมการอบรม มีเพียงความต้องการให้ชุมชนย้อนสำรวจข้าวของของพิพิธภัณฑ์ และจัดทำทะเบียนวัตถุไว้เพื่ออำนวยความสะดวกในการสืบค้นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ แต่สิ่งที่ได้กลับมาดูจะมีคุณค่าเพิ่มขึ้นอย่างมิได้คาดหวัง

อย่างไรก็ตาม การทำทะเบียนเป็นเพียงหนึ่งในกระบวนการทำงานพิพิธภัณฑ์ เพราะแม้เราจะทราบเรื่องราวของวัตถุมากขึ้นเพียงไร แต่การจะทำความเข้าใจภาพโดยรวมของวัฒนธรรม และความเกี่ยวข้องระหว่างวัตถุกับสังคมจะต้องอาศัยการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นอื่นๆ ประกอบกันไปด้วย ฉะนั้น ก้าวต่อไปของงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุฒจึงเป็นการส่งเสริมความรู้ในการสืบค้นเรื่องราวของท้องถิ่น และด้วยข้อมูลที่มาจากการสืบค้น พิพิธภัณฑ์สามารถพัฒนาเป็นเนื้อหาหรือเรื่องเล่าในนิทรรศการได้ต่อไป

ทัศนศึกษา "ตลาดเก่าห้อง - ตลาดสามชุก - พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชาวนาไทย"

วันที่ 20 ตุลาคม 2548 ศูนย์ฯ ร่วมกับพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุฒจัดกิจกรรมอบรมสร้างความเข้าใจในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ชุมชน และทัศนศึกษาการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ที่ จ.สุพรรณบุรี คณะบุคคลที่ร่วมเดินทางประกอบด้วยผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ ผู้อาวุโสของชุมชน ครู ประธานอบต. และสมาชิก อบต. ไร่ชิง กลุ่มเยาวชนที่มาช่วยงานพิพิธภัณฑ์ และชาวบ้านจากชุมชนท่าพุฒที่สนใจ นอกจากนี้ยังได้เชิญ อ.สัญญา สุดล้ำเลิศ นักวิชาการท้องถิ่น ร่วมเดินทางไปด้วย ช่วงเช้าเดินทางไปเยี่ยมชมตลาดเก่าห้องและพูดคุยกับคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก่าห้อง ช่วงบ่ายได้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติชาวนาไทย จ.สุพรรณบุรี หลังจากนั้นเดินทางไปชมพิพิธภัณฑ์บ้านขุนจ้านงคี่นารักษ์ ตลาดสามชุก และพูดคุยกับคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุก

การจัดกิจกรรมทัศนศึกษาครั้งนี้ ในด้านหนึ่งเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาสืบค้นเรื่องราวประวัติท้องถิ่นและได้เห็นตัวอย่างการใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ ขณะอีกด้านหนึ่งมุ่งเน้นไปที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานแบบมีส่วนร่วม จากตัวอย่างที่ได้ไปดู

แสดงให้เห็นว่า การร่วมมือทั้งกับคนในชุมชนเอง และกับองค์กรหรือบุคคลจากภายนอก ต่างก็มีส่วนสำคัญในขับเคลื่อนงานพัฒนาตลาดให้ฟื้นกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง ด้วยมุมมองที่ว่า ตลาด คือ "พิพิธภัณฑ์มีชีวิต" กรณีตลาดเก่าห้องเป็นตัวอย่างการดำเนินงานพัฒนาที่กำลังอยู่ในระยะเริ่มต้น ขณะที่ตลาดสามชุกเป็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จแล้ว การได้เยี่ยมชมตลาดและพูดคุยกับคณะกรรมการพัฒนาตลาดทั้ง 2 แห่ง ทำให้มองเห็นแนวทางและประโยชน์ของการทำงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ร่วมกัน และได้รับฟังบทเรียนประการสำคัญ นั่นคือ การทำงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคมากมายหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเข้าใจในกระบวนการทำงาน ความร่วมมือในการดำเนินงาน หรือความขัดแย้งในหลายๆ กรณี วิธีการแก้ปัญหาที่ทำให้การทำงานลุล่วงไปได้ คือ ความเอาใจจริงเอาใจสั่ง อดทนไม่ย่อท้อ และต้องพูดคุยปรึกษาหารือช่วยเหลือให้กำลังใจกัน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอยู่ตลอด

การอบรมเชิงปฏิบัติการ "สืบค้นประวัติท้องถิ่นท่าพูด"

วันที่ 26 ตุลาคม 2548 ศูนย์ฯ และพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูดได้ร่วมกันจัดอบรมความรู้และทักษะในการสืบค้นประวัติท้องถิ่นขึ้นที่วัดท่าพูด เป็นกิจกรรมต่อเนื่องจากการทัศนศึกษาเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2548 กิจกรรมในวันนี้เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่กลุ่มเยาวชนที่มาช่วยงานพิพิธภัณฑ์ โดยเรียนเชิญผู้อาวุโส ผู้รู้ในท้องถิ่นมาร่วมเป็นวิทยากรผู้ให้ข้อมูล และให้เยาวชนทดลองสัมภาษณ์และเรียบเรียงข้อมูลเพื่อนำเสนอในที่ประชุม เพื่อเพิ่มพูนทักษะในการสืบค้นข้อมูลจากท้องถิ่น ซึ่งหากนำไปฝึกฝนต่อก็จะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างฐานความรู้ของท้องถิ่นและสามารถใช้เป็นเนื้อหาที่จะนำเสนอในพิพิธภัณฑ์ต่อไป

การอบรมเริ่มต้นด้วยการบรรยายให้ความรู้และทักษะการสืบค้นประวัติท้องถิ่นโดยวิทยากร ผศ.สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และทำการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำแม่กลอง - ท่าจีน มายาวนาน หลังจากการบรรยาย เป็นการสาธิตทักษะในการสืบค้นประวัติท้องถิ่น และทดลองปฏิบัติจริง โดยการแบ่งกลุ่มย่อยตามหัวข้อหลักๆ ได้แก่ การทำนา พิธีแต่งงาน พิธีทำขวัญ การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน ในแต่ละกลุ่มจะมีนักวิจัยสนาม นักวิชาการของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และคุณครูจากโรงเรียนในชุมชน มาช่วยเป็นพี่เลี้ยงประจำกลุ่มด้วย หลังจากนั้นก็จะให้เยาวชนแต่ละกลุ่มนำเสนอข้อมูลในที่ประชุม พร้อมกับเปิดให้ผู้ฟังร่วมซักถามข้อมูลเพิ่มเติมจากวิทยากรผู้อาวุโส

การทำห้องคลังวัตถุที่พิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด

การดูแลจัดการวัตถุในพิพิธภัณฑ์เป็นงานอีกส่วนหนึ่งที่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา จนกระทั่งปรากฏผลเป็นรูปเป็นร่าง คือ การทำห้องคลังเก็บวัตถุ พร้อมๆ ไปกับงานพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการขั้นพื้นฐานอื่นๆ ได้แก่ การทำทะเบียนวัตถุ การทำความสะอาดวัตถุ แต่เดิมทางพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดไม่มีห้องคลังสำหรับเก็บวัตถุสิ่งของ วัตถุสิ่งของทั้งหมดจะถูกจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ ห้องจัดแสดงจึงเต็มไปด้วยวัตถุเสมือนเป็นห้องเก็บของ เมื่อศูนย์ฯ ได้เข้ามาทำงานร่วมกับทางพิพิธภัณฑ์ ได้พยายามชวนให้ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์เห็นความสำคัญและความจำเป็นของการมีคลังเก็บวัตถุสิ่งของ ด้วยการบอกเล่า กล่าวอ้าง และชวนไปศึกษาดูงานจากพิพิธภัณฑ์ที่อื่น ในที่สุดทางผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้ตัดสินใจเลือกใช้ห้องเก็บของที่อยู่บนชั้น 2 ของ

อาคารหลังที่ 2 (กุฏิประชาชนโนปถัมภ์) ทำเป็นห้องคลังเก็บวัตถุ โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระในวัดท่าพุด เป็นผู้ประกอบชิ้นเก็บของให้ทั้งหมด

เมื่อคลังเก็บวัตถุของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพุดสร้างเสร็จเรียบร้อย ทางพิพิธภัณฑ์ได้ทำการย้ายวัตถุสิ่งของที่อยู่ตามอาคารต่างๆ มาคัดแยก จำแนกประเภท และเก็บรักษาไว้ที่คลังเก็บวัตถุ แต่เนื่องจากวัตถุของพิพิธภัณฑ์มีเป็นจำนวนมากทำให้พื้นที่ทำไว้มีไม่เพียงพอ ประกอบกับเมื่อเดือนกันยายน 2548 ทางพิพิธภัณฑ์ได้รับวัตถุที่ได้จากการงมในแม่น้ำนครชัยศรีอีกเป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่ชั้นบนของอาคารหลังที่ 2 เต็มไปด้วยวัตถุเดิมของพิพิธภัณฑ์และวัตถุใหม่ที่ได้จากแม่น้ำ ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์จึงตัดสินใจใช้พื้นที่บริเวณชั้นบนของอาคารหลังที่ 2 ทั้งหมดเป็นคลังเก็บวัตถุ มีการประกอบชิ้นสำหรับจัดเก็บวัตถุสิ่งของขึ้นมาใหม่ โดยรูปแบบของชั้นเก็บวัตถุก็ยังคงใช้รูปแบบและวัสดุในการประกอบแบบเดิม แต่มีขนาดเล็กกว่าชั้นเดิมเล็กน้อย ทางพิพิธภัณฑ์ได้ทำการแบ่งแยกประเภทและจัดวางวัตถุทั้งเก่าและใหม่ไว้บนชั้นเพื่อรอการทำทะเบียนวัตถุต่อไป

2.2 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง³

การทำงานภาคสนามกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ไหล่หินหลวง นักวิชาการและเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามของศูนย์ฯ เริ่มปฏิบัติงานในเดือนมกราคม 2548 โดยเน้นที่การศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน ทั้งโครงสร้างทางกายภาพและลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งการจัดการเกี่ยวกับวัตถุของพิพิธภัณฑ์

จากการสำรวจสภาพปัญหาของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล่หินหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปางพบว่า พิพิธภัณฑ์ฯ ยังไม่มีคณะหรือกลุ่มทำงานโดยตรง การดำเนินงานอาศัยกลไกของคณะศรัทธาวัดไหล่หินหลวงเป็นผู้รับผิดชอบและระดมแรงงานในการปรับปรุงเป็นครั้งคราวเท่านั้น โดยกลุ่มผู้สูงอายุเป็นผู้มีบทบาทหลัก คณะผู้วิจัยและผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์จึงมีความเห็นร่วมกันว่า การปฏิบัติงานควรมุ่งเน้นไปที่การสร้างความร่วมมือของชุมชนต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ นำไปสู่การจัดกิจกรรมสัญจรดูงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหลายแห่งดังนี้

กิจกรรมทัศนศึกษางานพิพิธภัณฑ์

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้จัดกิจกรรมทัศนศึกษาตัวอย่างการทำงานด้านพิพิธภัณฑ์ ครั้งที่ 1 ขึ้นในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2548 เดินทางไปที่หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ และพิพิธภัณฑ์พระครูบาศรีวิชัย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน และครั้งที่ 2 ในวันที่ 5-6 มีนาคม 2548 เดินทางไปพิพิธภัณฑ์บ้านโป่งมะนาว จังหวัดลพบุรี และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวี จังหวัดพิษณุโลก ตามลำดับ การศึกษาดูงานทั้ง 2 ครั้ง มีวัตถุประสงค์สำคัญในการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการทำงานพิพิธภัณฑ์ การขยายการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนไหล่หินหลวง และนำไปสู่การหารูปแบบการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของชุมชนต่อไป

³ดูรายละเอียดใน “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล่หินหลวง: รายงานภาคสนาม”

บทที่ 4 ของรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2 ปีที่ 1, 2549.

กล่าวได้ว่า การศึกษาดูงานเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาความเข้าใจต่องานพิพิธภัณฑ์ และกระตุ้นให้ชุมชนพิจารณาหาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ที่เหมาะสมให้กับตนเอง ความหลากหลายในการจัดแสดงและรูปแบบการจัดการของพิพิธภัณฑ์ที่ได้ศึกษาดูงานทั้ง 2 ครั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นความร่วมมือของชาวบ้านและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นที่บ้านโป่งมะนาว ที่ได้สร้างความตระหนักในความร่วมมือและการลงมือปฏิบัติการผลักดันให้พิพิธภัณฑ์เกิดขึ้นและดำรงอยู่ จนกลายเป็นตัวอย่างอันดีของพิพิธภัณฑ์ชุมชน ความหลากหลายในการจัดแสดง ทั้งที่เป็นการออกแบบที่ต้องลงทุนสูงอย่างหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ หรือที่เป็นการจัดแสดงอย่างเรียบง่ายด้วย ข้าวของที่เคยอยู่ในชีวิตการทำมาหากิน และลำดับไปตามประเภทหน้าที่ของสิ่งของ แต่เนื้อหาได้รับการถ่ายทอดอย่างมีชีวิตชีวาจากวิทยากรนำชมอย่างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวี หรือที่เป็นการจัดแสดงที่สร้างบรรยากาศและความศรัทธาต่อบุคคลสำคัญของพุทธศาสนิกชน ด้วยเครื่องบูชา ภาพถ่าย และรูปจำลอง รวมถึงเนื้อหา คำบรรยาย เช่นพิพิธภัณฑ์ครุฑาศรีวิชัย ย่อมเป็นทางเลือกให้กับพิพิธภัณฑ์ที่ต้องการการพัฒนาได้เลือกรับ ปรับใช้ และยังเป็นกระจกสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญต่างๆ ของวัฒนธรรมของคนที่สามารถนำมาเป็นสื่อและสาระของพิพิธภัณฑ์ในชุมชน

กิจกรรมศึกษาดูงานพิพิธภัณฑ์จึงเป็นทั้งวิธีการเพิ่มพูนความรู้ และเป็นวิธีการขยายการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนไหลหินหลวง ซึ่งภายหลังการเดินทางดูงานพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 ครั้ง พบปรากฏการณ์ที่ผู้ร่วมกิจกรรมดูงานได้พูดคุยถึงประสบการณ์ที่แต่ละกลุ่มได้รับ พร้อมกับถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อคนอื่นๆ นอกจากนี้ยังเกิดความตื่นตัวในการผลักดันงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่นขึ้นมาก โดยเมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2548 ชุมชนได้จัดประชุมกลุ่มกรรมการวัดและกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อร่วมพิจารณาเรื่องการจัดการพิพิธภัณฑ์โดยเฉพาะ

นิทรรศการย่อย และจดหมายข่าว: ช่องทางการสื่อสารระหว่างพิพิธภัณฑ์กับคนในชุมชน

หลังจากที่ศูนย์ฯ ได้จัดทัศนศึกษาให้กับตัวแทนชาวบ้านจากชุมชนไหลหินได้เห็นการทำงานพิพิธภัณฑ์หลายๆ แห่ง เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้กระบวนการทำงาน การเปรียบเทียบการทำงานของพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง ความเหมือนและความแตกต่างของการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ เจ้าหน้าที่ภาคสนามได้จัดเวทีขึ้นในชุมชนเพื่อพูดคุยหาแนวทางพัฒนาพิพิธภัณฑ์ร่วมกัน ข้อตกลงใหญ่ๆ ที่ได้จากการประชุมหลายครั้ง คือ (1) การปรับเปลี่ยนพื้นที่ของอาคารเก่าบางส่วนสำหรับจัดนิทรรศการเพิ่มเติม ซึ่งหมายรวมถึงการได้พื้นที่ในการจัดวางวัตถุที่มีอยู่จำนวนมากเพิ่มเติม และ (2) การสร้างเนื้อหาของนิทรรศการที่แสดงถึงความศรัทธาของชาวบ้านต่อพระมหาปาเกสรปัญญาภิบาล หรือที่เรียกกันติดปากว่า “ครูบามหาปา” วัตถุประสงคสำคัญของการเลือกเนื้อหา ดังกล่าวในการจัดแสดงในนิทรรศการคือ การให้ผู้ที่มีโอกาสเข้าชมพิพิธภัณฑ์ได้เข้าใจถึงสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนในชุมชน

ทว่าความก้าวหน้าในการทำงานจากข้อตกลงข้างต้นมีลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป เพราะผู้ที่ลงมือปฏิบัติมีจำนวนไม่มากนัก และเนื้อหาในการทำงานก็เช่นกันมิได้มุ่งตรงไปที่การจัดแสดงเรื่องราวของครูบามหาปา ดังที่ได้ตั้งใจไว้ การจัดนิทรรศการย่อยเป็นกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นเตือนให้คนที่มีโอกาสร่วมทัศนศึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ ได้เข้ามาลงมืออย่างจริงจัง นิทรรศการชุดแรกเริ่มต้นด้วยการจัดแสดงภาพถ่าย

เก่าเกี่ยวกับวัดและชุมชน จากนั้น เป็นการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับภูมิปัญญาการจักสาน และมาถึงนิทรรศการล่าสุดที่เป็นการจัดนิทรรศการวิถีชีวิตของพิพิธภัณฑ์

นิทรรศการวิถีชีวิตของพิพิธภัณฑ์บอกเล่าผ่านภาพถ่าย 2 กลุ่ม กลุ่มแรกแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์กับชุมชนที่ผ่านมา นักเรียนเคยเข้ามาเรียนวาดรูปที่วัด ผู้สูงอายุเคยนำนักท่องเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์ พ่ออุ้ยพ่อหลวงเคยเข้ามาช่วยทำงาน ส่วนกลุ่มที่สองเป็นภาพบันทึกความทรงจำจากการทัศนศึกษาดูงาน การจัดนิทรรศการพยายามย้ำให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์เป็นเรื่องที่หลายผู้คนเข้ามาเกี่ยวข้อง และจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกคนในการปรับเปลี่ยนพิพิธภัณฑ์

ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นจากนิทรรศการนำไปสู่วงของการพูดคุยถึงปัญหาของคนทำงาน และหาทางทำให้อื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน ผลพวงที่มาจากกาสนทนาครั้งดังกล่าวคือ วันที่พ่อหลวงพ่ออุ้ยมาเลี้ยงไม้ดอกตะปู ช่วยกันทำฐานวัตถุ ด้วยเงินที่ปันจากวัด และในวันต่อมา ชาวบ้านที่เคยทำงานร่วมกันได้เข้ามาร่วมจัดบอร์ดเกี่ยวกับเครื่องจักสานในท้องถิ่น ส่งผลให้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับพิพิธภัณฑ์ได้เริ่มต้นขึ้นอีกครั้ง

"ข่าวสารพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล่หินหลวง" เป็นจดหมายข่าวที่ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์จัดทำขึ้น เพื่อเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสื่อสารระหว่างพิพิธภัณฑ์กับคนในชุมชน จดหมายข่าวขนาด 1 หน้ากระดาษ A4 บอกเล่าถึงความเคลื่อนไหว ความคิด ความหวัง การดำเนินงาน และกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ นับตั้งแต่เริ่มโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นร่วมกับศูนย์ฯ ตลอดระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา พิพิธภัณฑ์ได้จัดทำจดหมายข่าวรวม 5 ฉบับ วิธีการหนึ่งที่ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ใช้ในการส่งจดหมายข่าวถึงคนในชุมชน นอกจากการแจกจ่ายโดยทั่วไป คืออาศัยความร่วมมือกับโรงเรียนในชุมชนจัดส่งให้เด็กนักเรียนนำกลับไปที่บ้านเพื่อส่งให้แก่สมาชิกในครอบครัว

นิทรรศการภาพถ่ายและการเสวนาหัวข้อ "ไหล่หินในอดีต"

อีกกิจกรรมหนึ่งที่ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวงและนักวิจัยภาคสนามของศูนย์ฯ ร่วมกันจัดขึ้น คือ นิทรรศการ "ไหล่หินในอดีต คุณค่าทางประวัติศาสตร์" เป็นการรวบรวมรูปถ่ายเก่าๆ มาจัดแสดง พร้อมกับมีเวทีพูดคุยกันเกี่ยวกับอดีตของไหล่หินและประเพณีสวดเบิก กิจกรรมครั้งนี้เป็นกิจกรรมสำคัญอันหนึ่งที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมและดึงอารมณ์ความรู้สึกร่วมของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้ ทำให้ชาวบ้านได้ระลึกถึงเหตุการณ์ในอดีตที่ปรากฏในภาพ บางคนกลับไปค้นหารูปถ่ายเก่าๆ ที่บ้านแล้วนำมาให้พิพิธภัณฑ์เก็บไว้เพื่อใช้ในการงานพิพิธภัณฑ์ต่อไป ขณะที่ผู้สูงอายุได้มีเวทีเล่าถึงประวัติและความเป็นมาของชุมชน

การแสดงนิทรรศการจัดขึ้นระหว่างวันที่ 15 - 20 พฤศจิกายน 2548 ณ บริเวณลานต้นสะหรื วัดไหล่หินหลวง โดยใช้โอกาสช่วงที่วัดไหล่หินจะจัดพิธีสวดเบิกในคืนยี่เป็ง ซึ่งตรงกับวันลอยกระทงของภาคกลาง ในปีนี้ตรงกับวันที่ 16 พฤศจิกายน 2548 พิพิธภัณฑ์จึงจัดให้มีกิจกรรมเสวนาขึ้นในวันที่ 15 พฤศจิกายน 2548 ซึ่งเป็นวันเปิดงานแสดงนิทรรศการภาพถ่าย เวทีเสวนาเป็นการเล่าเรื่อง "ไหล่หินในอดีต คุณค่าทางประวัติศาสตร์" โดยกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งก็ได้รับความสนใจจากคนในชุมชนอย่างมาก นอกจากนั้นยังมีการแสดงของนักเรียนโรงเรียนไหล่หินวิทยา และพิธีมอบเกียรติบัตรแก่นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมที่ทางพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินได้จัดขึ้นเป็นระยะๆ เช่น กิจกรรมประกวดวาดภาพ ออกแบบตราสัญลักษณ์พิพิธภัณฑ์ เขียนเรียงความเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์

การเก็บข้อมูลในท้องถิ่นเพื่อจัดทำหนังสือ "ท้องถิ่นไหล่หิน"

กิจกรรมต่างๆ ที่พิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง และศูนย์ฯ ร่วมกันจัดขึ้น เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามในการสร้าง "กระบวนการมีส่วนร่วม" และ "ความรู้สึกร่วม" ระหว่างคนในชุมชนกับพิพิธภัณฑ์ เป็นการพยายามแสดงให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์คือส่วนหนึ่งของชุมชน แม้ว่าชาวบ้านจะไม่ได้ใช้พิพิธภัณฑ์ในวิถีชีวิตประจำวัน แต่พิพิธภัณฑ์ก็คือนั่นส่วนหนึ่งที่สามารถบอกรากเหง้าความเป็นมาเป็นไปของชุมชนได้ ผลสืบเนื่องจากนิทรรศการภาพถ่ายในอดีต และกิจกรรมอื่นๆ ก่อนหน้านี้ นำไปสู่การปรึกษาหารือกันถึงการเก็บรวบรวมเรื่องราวของคนไหล่หินและท้องถิ่นไหล่หิน การสืบค้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในท้องถิ่นจึงเป็น "หมุดหมาย" ต่อไปของการทำงานวิจัยและพัฒนา ร่วมกับพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง

การจัดทำหนังสือขนาดย่อมเพื่อบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับ "ท้องถิ่นไหล่หิน" เผยแพร่สู่สาธารณชน เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ศูนย์ฯ กำลังดำเนินการร่วมกับพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง กระบวนการจัดทำหนังสือดังกล่าว นำไปสู่การบอกเล่า และบันทึกเรื่องราว ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ ผู้คน ข้าวของ และพิพิธภัณฑ์ไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้หนังสือดังกล่าวสามารถบอกเล่าเรื่องราวของชุมชน ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

2.3 พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง⁴

นักวิจัยภาคสนามเริ่มต้นทำงานร่วมกับพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนตั้งแต่เดือนธันวาคม 2547 เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพ และโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน ฯลฯ หลังจากลงพื้นที่ศึกษาครั้งแรก นักวิจัยภาคสนามมีข้อค้นพบในเบื้องต้นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์และชุมชนยังมีช่องว่างอยู่ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะช่องว่างระหว่างคนในชุมชนกับวัดอุโบสถพิพิธภัณฑ์

"หนังใหญ่" เป็นวัฒนธรรมเก่าแก่กว่าร้อยปีที่ถูกนำเข้ามาในชุมชนบ้านดอนจากแหล่งอื่น ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นโดยคนในท้องถิ่น ขาดบันทึกหลักฐานความเป็นมาแน่ชัดมีแต่เพียงประวัติบอกเล่า ส่วนใหญ่ผู้ที่มีความรู้เรื่องหนังใหญ่เสียชีวิตไปแล้ว เมื่อสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับหนังใหญ่ชาวบ้านมักจะได้รับคำบอกให้ไปสอบถามจากอาจารย์อานาจ มณีแสง ผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพยกย่องเป็นปราชญ์ท้องถิ่น

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเกรงกลัวในอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของหนังใหญ่ ด้วยมีเรื่องเล่าขานสืบทอดกันมาว่า "เป็นมหรสพโบราณ ถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ครูแรง ผู้ใดสมควรเข้าไปเล่นหรือรบกวน" ทำให้ไม่กล้าเข้าไปยุ่งเกี่ยว รูปแบบการแสดงและการถ่ายทอดความรู้เรื่องหนังใหญ่จึงเน้นให้มีการสืบทอดเฉพาะในวงทายาทของอดีตครูหนังหรือลูกหลานของผู้ที่ได้คุ้นเคยกับการแสดงหนังใหญ่มาก่อน ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิดระหว่างคนกับวัดอุโบสถจึงเกิดขึ้นเฉพาะในคนกลุ่มเล็กๆ

⁴รายละเอียดใน "พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน: รายงานภาคสนาม"

บทที่ 5 ของรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2 ปีที่ 1, 2549.

จากการสำรวจสภาพของพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน และตัวหนังใหญ่ นักวิจัยภาคสนามพบว่า

(1) หนังใหญ่วัดบ้านดอนยังไม่ได้ทำทะเบียน แม้จะมีการทำบัญชีตัวหนังเมื่อปี 2538 แต่ภาพถ่ายและฟิล์มถ่ายภาพสูญหาย และสติ๊กเกอร์ชื่อตัวหนังเริ่มหลุดลอก

(2) หนังใหญ่พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง มีอายุกว่า 100 ปี หนังบางตัวอยู่ในสภาพชำรุด ทางชมรมอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนจึงมีความต้องการที่จะซ่อมแซมหนังดังกล่าวให้คงสภาพอยู่ได้ ในขณะเดียวกันก็ต้องการที่จะทำหนังใหญ่ได้เองเพื่อจัดสร้างหนังตัวใหม่ และเพื่อจัดทำตัวหนังขนาดเล็กเป็นของที่ระลึก แต่ในชุมชนไม่มีผู้มีความรู้ในเรื่องนี้

(3) ขาดผู้สืบทอดการเชิดหนังใหญ่และผู้ประสานงาน แม้ว่าปัจจุบันจะมีการฝึกให้นักเรียนเป็นผู้เชิดหนังแต่เมื่อเรียนจบจากโรงเรียนวัดบ้านดอนแล้ว ก็ต้องไปศึกษาต่อที่อื่น บ้างต้องประกอบอาชีพ จึงไม่มีเวลามาเชิดหนัง รวมถึงการขาดผู้ประสานงาน ทั้งนี้ แม้ในปัจจุบันจะมีผู้ทำหน้าที่ประสานงาน แต่ก็อายุมากแล้ว และยังไม่มีความรู้สืบทอดตำแหน่งนี้

เมื่อพิจารณาจากความต้องการดังกล่าวของชุมชน ศูนย์ฯ เห็นว่าการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมความรู้ดังกล่าวให้กับกลุ่มพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน จะกระตุ้นให้คนในชุมชนบางส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และร่วมมองถึงทิศทางการทำงานของคณะเชิดหนังและพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่มากยิ่งขึ้น กิจกรรมจึงประกอบด้วย การจัดทำทะเบียนตัวหนังใหญ่ทั้งหนังชุดใหม่ และหนังชุดเก่า การให้ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุการเสื่อมสภาพของหนัง การดูแลรักษาอย่างถูกวิธี และการปฏิบัติการสงวนรักษาหนังใหญ่ เช่น การทำความสะอาด การจัดเก็บ และการเคลื่อนย้ายอย่างถูกวิธี และการจัดอบรมการทำหนังใหญ่

การสำรวจสภาพตัวหนังและการทำทะเบียนหนังใหญ่

คลังวัตถุวัดบ้านดอนมีลักษณะเฉพาะที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการวางแผนการทำงานพัฒนา เนื่องจากวัตถุของพิพิธภัณฑ์ หรือหนังใหญ่เป็นมรดกชั้นสูง การสร้างและการดำรงอยู่ของหนังใหญ่เกิดขึ้นภายใต้ความคิดการทำนุบำรุง “มรดกของชาติ” ด้วยเหตุนี้ ความเป็นท้องถิ่นของพิพิธภัณฑ์วัดบ้านดอนจึงไม่มีลักษณะ “ท้องถิ่น” ในความหมายที่บอกเล่าถึงวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่ความเป็นท้องถิ่นเกิดขึ้นจากความพยายามอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบสานการเล่นหนังใหญ่

ด้วยเหตุที่การดูแลวัตถุของพิพิธภัณฑ์อยู่ในความรับผิดชอบของวัดบ้านดอน จึงทำให้การตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับคณะหนังใหญ่หรือพิพิธภัณฑ์อยู่ในวงของคนที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่นั้น การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ตามสภาพการจัดการพิพิธภัณฑ์ส่งผลให้ศูนย์ฯ พิจารณาผู้เข้าร่วมกิจกรรมในกลุ่มเยาวชนในคณะหนังใหญ่ และกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับคณะหนังใหญ่เป็นสำคัญ

การทำงานร่วมกันในเบื้องต้นคือ การลงทะเบียนตัวหนังในพิพิธภัณฑ์ โดยเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำทะเบียนวัตถุร่วมกับชาวบ้าน เบื้องแรกผู้ที่เข้ามาช่วยงานได้ลงมือแยกประเภทของตัวหนัง โดยผู้อาวุโส เด็กๆ ทำหน้าที่ในการบันทึกข้อมูล ทั้งที่เป็นข้อมูลทางกายภาพของตัววัตถุ และข้อมูล

วรรณกรรมของหนังแต่ละตัว ในขั้นตอนนี้ ความสัมพันธ์และการถ่ายทอดความรู้สึกระหว่างคน 2 รุ่นเกิดขึ้นในการทำกิจกรรมร่วมกัน

กิจกรรมอบรมการแกะสลักหนังใหญ่

การสร้างความตระหนักต่อมรดกทางวัฒนธรรมกับชาวบ้านไม่สามารถตีกรอบเพียงการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพิพิธภัณฑ์ หากแต่ความเป็นพิพิธภัณฑ์วัดบ้านดอนฝังอยู่ในมรดกหนังใหญ่และตัวหนังใหญ่ ฉะนั้นเมื่อทางวัดบ้านดอนและชาวบ้านดำริที่จะสร้างตัวหนัง เพื่อทดแทนตัวหนังที่ชำรุดแตกหักชำรุด หรือชุดหนังผลิตใหม่ที่มองตามความเห็นของชาวบ้าน ศูนย์ฯ จึงใช้โอกาสดังกล่าวในการสร้างกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูหนังใหญ่

"การอนุรักษ์และฟื้นฟูหนังใหญ่" ในที่นี้หมายถึง กระบวนการสืบสานลายหนังใหญ่เดิม การเตรียมหนัง การลอกลาย การแกะหนัง โดยศูนย์ฯ คาดหวังว่า กิจกรรมดังกล่าวจะเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์ และตอบสนองต่อความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ต่อไปในอนาคต

ศูนย์ฯ ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากวิทยากรที่มีความสามารถในการแกะสลักหนังใหญ่ คือ อาจารย์วาทิ ทรัพย์สิน และครูเสนีย์ ทรัพย์สิน ลูกหลานนายหนังเมืองนครศรีธรรมราช หนึ่งสุชาติ ทรัพย์สิน มาเป็นผู้ถ่ายทอดวิธีการแกะสลักหนังใหญ่ให้กับเด็กและเยาวชนของคณะเซตคั้ง การอบรมดังกล่าว จัดขึ้น 3 ครั้งด้วยกัน ครั้งที่ 1 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 22 – 23 กรกฎาคม ครั้งที่ 2 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 3 – 4 กันยายน 2548 และครั้งที่ 3 จัดขึ้นระหว่างวันที่ 9 - 16 ตุลาคม 2548

เนื้อหาการอบรมครั้งที่ 1 ประกอบด้วยการให้ความรู้ในการใช้เครื่องมือ การฝึกทักษะการตอกและแกะหนังให้ปรากฏเป็นลวดลาย ครั้งที่ 2 เป็นการสาธิตและการฝึกปฏิบัติการลงสีตัวหนัง และการลอกลายตัวหนังใหญ่เดิมสำหรับการสืบสานงานศิลป์ และแกะสลักหนังใหญ่เพื่อใช้ในการแสดง ความรู้เกี่ยวกับการฟอกหนังถือเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่จะอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านใช้วัสดุในท้องถิ่นในการสร้างตัวหนังใหญ่ และครั้งที่ 3 คือ การถ่ายทอดทักษะการลงสีบนตัวหนังแกะสลัก และการฟอกหนังเพื่อเป็นวัตถุดิบในการแกะสลักหนังใหญ่

กิจกรรมในการอบรมครั้งที่ 3 สามารถสร้างความสนใจและการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านได้อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาการอบรม วงของผู้ที่สนใจขยายมากขึ้นจากการอบรมใน 2 ครั้งแรก นักเรียน เด็ก และเยาวชนที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของคณะเซตคั้งใหญ่เริ่มเข้ามาเรียนรู้การแกะสลักหนังใหญ่ นอกจากนี้ ผู้ปกครองบางส่วนได้เข้าร่วมกิจกรรมไปพร้อมกับลูกหลานที่เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวด้วย การร่วมอบรมดังกล่าวอาจไม่นับสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาที่เกิดขึ้นภายในระยะเวลาอันใกล้ แต่ความร่วมมือดังกล่าวอาจสามารถจุดประกายต่อความสนใจในมรดกท้องถิ่นให้มากขึ้นได้ไม่มากนัก

การจัดทำหนังสือ “หนังใหญ่วัดบ้านดอน”

การทำทะเบียนหนังใหญ่เป็นหนึ่งในงานพัฒนา นอกจากเพื่อสำรวจสถานภาพของวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของพิพิธภัณฑ์ ยังเป็นความพยายามรวบรวมความรู้เกี่ยวกับหนังใหญ่เพื่อบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งลักษณะทางกายภาพ เรื่องราวที่ปรากฏบนแผ่นหนังสลัก และบทบาท ผลการรวบรวมความรู้ดังกล่าว

มีลักษณะเป็นงานมรดกท้องถิ่นสำคัญที่ศูนย์ฯ สามารถให้การสนับสนุนในเชิงวิชาการ อย่างไรก็ตาม งานมรดกจะมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นหากสามารถสร้างความตระหนักต่อสังคมในระดับกว้างมิใช่เพียงต่อชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น การดำเนินงานด้วยการเผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อต่างๆ เช่น การผลิตหนังสือ สามารถทำให้สังคมมองเห็นความสำคัญของการสนับสนุนงานมรดกวัฒนธรรม และกระตุ้นเตือนให้คนในชุมชนในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมเข้าร่วมกระบวนการรักษามรดกท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

หนังสือ “หนังสือวัดบ้านดอน” ต้องการนำเสนอวัฒนธรรมท้องถิ่น และกระตุ้นให้สาธารณชนมองเห็น “ความงาม” ของมรดกทั้งที่เป็นวัตถุคือ หนังสือ และที่เป็นนามธรรม ได้แก่ คณะหนึ่งใหญ่ บทพากย์ ชีวิตของผู้คนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับมรดกหนังสือ นอกจากนี้ งานพัฒนาของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรเป็นประเด็นเนื้อหาอีกส่วนหนึ่งที่พยายามย้ำให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของสังคมภายนอก และพัฒนาสถานภาพของวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง และมีฐานะทัดเทียมกับมรดกวัฒนธรรมอื่นๆ

นอกจากภาพงดงามของลายสลักหนังสือ และความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวัตถุเหล่านั้น จะเป็นสาระหลักของหนังสือแล้ว บทพากย์ที่สร้างสรรค์โดยศิลปินพื้นบ้านก็จะเป็นเนื้อหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ความสำคัญของการสร้างสรรค์งานวรรณศิลป์ในประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า การสร้างสรรค์งานศิลปะไม่ว่าจะโดยรัฐหรือราษฎรควรอยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกัน

กิจกรรมอนุรักษ์ลวดลายตัวหนังสือเก่าด้วยการลอกลาย

กิจกรรมนี้สืบเนื่องมาจากโครงการจัดทำหนังสือ “หนังสือวัดบ้านดอน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์หนังสือวัดบ้านดอนในรูปแบบของภาพถ่าย ขณะที่ “โครงการลอกลายหนังสือชุดเดิม” มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ การอนุรักษ์ลวดลายและเทคนิคการแกะสลักหนังสือที่มีความงดงามยากที่จะหาช่างฝีมือในปัจจุบันที่สามารถผลิตงานได้อย่างที่ช่างในอดีต ด้วยการลอกลายหนังสือเก็บไว้ เพื่อเป็นการรักษาและสืบสานให้งานศิลปกรรมคงอยู่ นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์หากทางวัดต้องการที่จะสร้างตัวหนังสือที่มีลวดลายแบบเดิมก็สามารถนำแบบที่ลอกลายไว้แล้วมาเป็นต้นแบบสร้างตัวหนังสือขึ้นได้

การดำเนินการลอกลายหนังสือเป็นความร่วมมือระหว่างกลุ่มชาวบ้านที่มีความสนใจในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม ร่วมกับอาจารย์และนักศึกษาทางด้านศิลปะไทยในฐานะผู้ปฏิบัติการทางศิลปะ (อาจารย์วาที ทรัพย์สิน และนักศึกษาจากคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี) และศูนย์ฯ ในฐานะสื่อกลางให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างท้องถิ่น การลอกลายประกอบด้วย 2 ขั้นตอนสำคัญ คือ การลอกลายจากหนังสือด้วยกระดาษไข และการทำสำเนาพิมพ์เขียวเพื่อเก็บไว้ใช้ในการแกะสลักหนังสือในอนาคต ขณะนี้กำลังอยู่ระหว่างการประสานงานและเตรียมการจัดกิจกรรม

3. การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการกับเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

หลังจากที่กระบวนการวิจัยและพัฒนา ร่วมกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นศึกษาดำเนินมาได้ประมาณ 1 ปี ได้ร่วมคิดร่วมทำกิจกรรม ได้เรียนรู้ไปด้วยกันจากการทำงานร่วมกันมาระยะหนึ่ง ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้จัดให้มีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานกับเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดยมีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นศึกษา

ร่วมเป็นเจ้าภาพ ในโครงการระยะที่ 2 ปีที่ 1 มีการจัดประชุม 2 ครั้งด้วยกัน ครั้งที่ 1 เวทีภาคกลาง - ตะวันตก และภาคตะวันออก ที่วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 25 - 27 พฤศจิกายน 2548 และครั้งที่ 2 เวทีภาคเหนือ ที่วัดโหลหินหลวง จังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ 3 - 5 กุมภาพันธ์ 2549

3.1 การประชุมเครือข่ายเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ครั้งที่ 1

การประชุมเครือข่ายเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ครั้งที่ 1 จัดขึ้นระหว่างวันที่ 25 - 27 พฤศจิกายน 2548 ณ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เนื้อหาการประชุมให้เน้นที่การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานระหว่างพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งก็อาจมีทั้งความเหมือนและความต่าง ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการจัดประชุมเครือข่ายครั้งนี้ นอกเหนือจากการที่ผู้รับผิดชอบหรือผู้ปฏิบัติการในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ลักษณะการปฏิบัติงาน การแก้ปัญหา และการสร้างสรรค์กิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ ยังเป็นการค้นหาแนวทางพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาและรูปแบบการประชุมเครือข่ายในครั้งต่อไป ให้มีความเหมาะสมสำหรับการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนและเรียนรู้การทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงได้รับทราบข้อมูลและความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ที่เข้าร่วมประชุมเครือข่ายเพื่อนำไปปรับปรุงฐานข้อมูลให้ก้าวหน้าทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ

การคัดเลือกพิพิธภัณฑ์เข้าร่วมประชุมเครือข่ายฯ ในครั้งนี้ มิได้จัดแบ่งพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ดังเช่นที่ทำมาในโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นระยะที่ 1 การเลือกพิพิธภัณฑ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ 2 ภูมิภาค คือ ภาคกลาง - ตะวันตก และภาคตะวันออก เนื่องมาจากความสะดวกในการเดินทาง และมุ่งหมายให้เกิดการแลกเปลี่ยนลักษณะการทำงานระหว่างพิพิธภัณฑ์ใน 2 พื้นที่ที่แตกต่างกัน

บ่ายวันแรกเป็นการแนะนำตัวและทำความรู้จักกันระหว่างผู้เข้าร่วมประชุม หลังจากนั้น ดร.ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เล่าถึงความเป็นมาของโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2 และกล่าวนำเกี่ยวกับเนื้อหาและรูปแบบการประชุมครั้งนี้

การประชุมวันที่สอง เสาร์ที่ 26 พฤศจิกายน 2549 เริ่มด้วยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์หัวข้อ ทำอย่างไรให้โรงเรียนและพิพิธภัณฑ์ร่วมมือกันได้: ทำไมบางแห่งทำได้ บางแห่งทำไม่ได้ โดย อาจารย์รุจิรา เขาว์ ธรรม พิพิธภัณฑ์วัดจันเสน จ.นครสวรรค์ และคุณจุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์ นักวิจัยภาคสนามของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรที่ทำงานร่วมกับพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด หลังจากนั้นเป็นการบรรยายหัวข้อ ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้ไม่แพ้นักวิชาการ โดย รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ และอาจารย์สัญญา สุดล้ำเลิศ จากโรงเรียนไร่ขิงวิทยา ต่อด้วยการเล่าประสบการณ์การทำงานวิจัยท้องถิ่น หัวข้อ นักวิจัยท้องถิ่นทำงานอย่างไร โดย อาจารย์ยิภาดา เกตุกุลยา โรงเรียนวัดสำโรง จ.จันทบุรี และอาจารย์ลิขิต สุเมธานุสรณ์ โรงเรียนวัดท่าหัว แหวน จ.จันทบุรี หัวข้อสุดท้ายของวันนี้เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์หัวข้อ พิพิธภัณฑ์เลี้ยงตัวเองได้จริงหรือไม่ โดย อาจารย์วาที ทรัพย์สิน พิพิธภัณฑ์บ้านหนังตะลุงสุชาติ ทรัพย์สิน จ.นครศรีธรรมราช และคุณวีระ พงษ์ กังวานนกุล ตัวแทนกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จ.เชียงราย

การประชุมในวันอาทิตย์ที่ 27 พฤศจิกายน 2548 เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัตถุและการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ เริ่มต้นจากการบรรยายนำในหัวข้อ *การอนุรักษ์วัตถุที่ชาวบ้านควรรู้และทำได้* โดยอาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง มหาวิทยาลัยมหิดล หลังจากนั้นเป็นการฝึกปฏิบัติการอนุรักษ์วัตถุบางประเภท โดยให้ผู้เข้าร่วมการประชุมแบ่งกลุ่มและทดลองปฏิบัติการจริง ช่วงบ่ายเป็นการเล่าประสบการณ์การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ หัวข้อ *จัดแสดงง่ายงามตามแบบพื้นบ้าน* โดย อาจารย์ภูธร ภูมะธน กรณีหอโสภณศิลป์ วัดเชิงท่า จ.ลพบุรี และคุณพัชรี ศรีมัธยมกุล พิพิธภัณฑ์บ้านผื่น จ.เชียงราย ปิดท้ายการประชุมด้วยการไปเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด โดยมีชาวบ้านท่าพูดเป็นเจ้าภาพต้อนรับและนำชมพิพิธภัณฑ์

3.2 การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ครั้งที่ 2

การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ครั้งที่ 2 (ภาคเหนือ) จัดขึ้นเมื่อวันที่ 3 – 5 กุมภาพันธ์ 2549 ณ วัดไหลหินหลวง จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการทำงานพิพิธภัณฑ์ และสร้างเวทีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้วิธีการทำงานพิพิธภัณฑ์ที่แตกต่างกันในแต่ละแห่ง เพื่อให้ผู้ปฏิบัติการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้รู้จักเพื่อนชาวพิพิธภัณฑ์ใหม่ ๆ ซึ่งจะเป็นเครือข่ายในการสร้างความเข้มแข็งให้การดำเนินงานต่อไป และเพื่อเป็นการศึกษาหาแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบการประชุมเครือข่ายให้มีความเหมาะสมและสนองตอบความต้องการได้เต็มที่ยิ่งขึ้น นอกจากนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลและความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ที่เข้าร่วมประชุมเครือข่ายเพื่อประชาสัมพันธ์ในเว็บไซต์และจุลสารของศูนย์ฯ ด้วย

เนื้อหาการประชุมเป็นการนำเสนอความรู้และทักษะพื้นฐานในการทำงานพิพิธภัณฑ์ใน 3 ด้าน ได้แก่ 1) การอนุรักษ์วัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ 2) การวิจัยท้องถิ่นและการนำมาใช้ในงานพิพิธภัณฑ์ และ 3) การร่วมมือกับชุมชนเพื่อสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ การนำเสนอประกอบด้วยการให้ความรู้เบื้องต้น และการฝึกปฏิบัติเพื่อให้นำไปใช้ได้จริง โดยเน้นที่การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้และประสบการณ์การดำเนินงาน ข้อจำกัดและการแก้ไข เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานเห็นแนวทางการคิดและการทำงานที่จะสามารถนำไปประยุกต์กับพิพิธภัณฑ์ของตน รูปแบบของการประชุมจะมีการบรรยายและการทำงานกลุ่ม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนอย่างมีส่วนร่วมระหว่างผู้ปฏิบัติงานพิพิธภัณฑ์ที่อยู่ต่างพื้นที่กันอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นส่วนที่ปรับจากการประชุมคราวที่แล้ว

การประชุมวันแรก *ศุกร์ที่ 3 กุมภาพันธ์ 2549* เริ่มต้นโดย ดร.ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กล่าวเปิดการประชุม เล่าถึงความเป็นมาของโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และกล่าวนำเกี่ยวกับเนื้อหาและรูปแบบการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ หลังจากนั้นคุณทรงศักดิ์ แก้วมูล ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์วัดไหลหินหลวง กล่าวต้อนรับ และกล่าวถึงการทำงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของชุมชนไหลหินร่วมกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ช่วงสายเริ่มการบรรยายหัวข้อแรก *ชุมชนและชาวบ้านจะสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ได้อย่างไร* โดยคุณเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ กลุ่มวิจัย สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ช่วงบ่ายหลังจากนำชมสถาปัตยกรรมและหอพิพิธภัณฑ์โดยพ่อหลวงแม่หลวงและเยาวชนบ้านไหลหิน เป็นการทำงานกลุ่มในการ

นำเสนอแนวทางและกิจกรรมที่จะสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ และนำเสนอผลการระดมความคิดเห็นต่อที่ประชุม

เนื้อหาการประชุมวันที่สอง วันเสาร์ที่ 4 กุมภาพันธ์ 2549 เป็นเรื่องเกี่ยวกับการวิจัยท้องถิ่นและการนำมาใช้ในงานพิพิธภัณฑ์ ช่วงเช้าเป็นการบรรยายต่อเนื่องกัน 3 หัวข้อ เพื่อแสดงให้เห็นว่าเนื้อหาจากการวิจัยท้องถิ่นท้องถิ่น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน สามารถเชื่อมโยงกับวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ และชีวิตคนในชุมชนได้อย่างไร เริ่มจาก ข้อสังเกตจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนไหลหิน โดย ผศ.สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เล่าประสบการณ์การทำวิจัยท้องถิ่น โดย คุณวีรพงษ์ กังวานนวกุล หัวข้อ ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้ ต่อด้วยประสบการณ์ของพิพิธภัณฑ์วัดไหลหินหลวงในหัวข้อ สิ่งของเล่าถึงประวัติศาสตร์ชุมชนอย่างไร โดย คุณทรงศักดิ์ แก้วมูล พิพิธภัณฑ์วัดไหลหินหลวง และคุณปราโมทย์ รักดีณรงค์ นักวิจัยภาคสนามของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ช่วงบ่ายหลังกลับจากนมัสการศาลครูบามหาพา เป็นการทำกิจกรรมกลุ่มเพื่อสืบค้นประวัติวัตถุและเรื่องเล่าเกี่ยวกับท้องถิ่น “เห็นของ ต้องเห็นคน” จากวัตถุในพิพิธภัณฑ์วัดไหลหินหลวง โดยมีพ่อหลวงแม่หลวงจากบ้านไหลหินสละเวลามาเป็นวิทยากรเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุสิ่งของต่างๆ ในพิพิธภัณฑ์ หลังจากนั้นแต่ละกลุ่มจะนำข้อมูลมาเรียบเรียงเป็นคำบรรยายสั้นๆ ที่สื่อให้เห็นถึงชีวิตคนในวัตถุสิ่งของ เพื่อนำเสนอในที่ประชุม และจัดทำเป็นตัวอย่างป้ายคำบรรยายแบบง่ายๆ สำหรับตั้งแสดงในพิพิธภัณฑ์

เนื้อหาการประชุมในวันอาทิตย์ที่ 5 กุมภาพันธ์ 2549 เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัตถุที่ชาวบ้านควรรู้และทำเองได้ โดย อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล มีการสาธิตวิธีการปฏิบัติและแบ่งกลุ่มฝึกปฏิบัติการอนุรักษ์วัตถุบางประเภท ช่วงสุดท้ายเป็นการเปิดเวทีให้ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการประชุมและแนวทางการทำงานเครือข่าย

กิจกรรม	ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาเครือข่ายและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
โครงการ	วิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2
ผู้รับผิดชอบ	คณะทำงานโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
ปีงบประมาณ	2550
ที่มาของงบประมาณ	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1. หลักการและเหตุผล

โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ : กรณีศึกษา ได้ศึกษาและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น 2 แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพุด จ.นครปฐม และพิพิธภัณฑ์วัดไทรใหญ่ จ.ลำปาง ตั้งแต่ พ.ศ. 2548 โครงการฯ ได้ทำการศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์ และส่งเสริมกิจกรรมให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ อันได้แก่ การทำวิจัย การให้ข้อมูล การจัดการวัตถุในพิพิธภัณฑ์ การปรับปรุงอาคารและการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ และการตัดสินใจดำเนินการในแต่ละระยะ

เป้าหมายของโครงการอีกประการหนึ่งคือ การสร้างเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างคนทำงานพิพิธภัณฑ์ การประชุมเชิงปฏิบัติการของเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ภาคใต้เป็นกิจกรรมหนึ่งที่สืบเนื่องมาจากการสร้างเครือข่ายที่เคยดำเนินการมาแล้วในโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นระยะที่ 1 ในการประชุมครั้งนี้ โครงการจะเน้นการถ่ายทอดประสบการณ์และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชาวบ้านที่ร่วมโครงการวิจัย: กรณีศึกษา ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ในเขตภาคใต้ และเจ้าหน้าที่ของโครงการวิจัย

กิจกรรมระหว่างการประชุมประกอบด้วย (1) การบรรยาย (2) การดูงาน และ (3) การทดลองปฏิบัติ ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมประชุมทุกฝ่าย อันจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายการทำงานต่างๆ ในอนาคต ทั้งในระหว่างพิพิธภัณฑ์ในพื้นที่เอง และระหว่างศูนย์ฯ กับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ นอกจากนี้ ข้อคิดเห็นต่างๆ ในระหว่างการประชุมจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดทิศทางการทำงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่อไปในอนาคต

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อเป็นเวทีในการถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์
- 2.2 เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ภาคใต้
- 2.3 เพื่อเก็บข้อมูลความต้องการของพิพิธภัณฑ์ และกำหนดทิศทางการทำงานเครือข่ายในอนาคต

3. วิธีกำรดำเนึนงานและระยะเวลา

3.1 การสำรวจความต้องการและสถานภาพของพหิพริภณัฑ์ในภาคใต้ เพื่อกำหนดเนื้อหาและรูปแบบสถานที่ในการจัดประชุมและดูงานเบื้องต้น: กุมภาพันธ์ 2550

3.2 การจัดทำเอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ: มกราคม – กรกฎาคม 2550

3.3 การประสานงานกับองค์กรในพื้นที่ และการเตรียมการสถานที่ในการประชุม และการดูงานในพื้นที่ จ.กระบี่: พฤษภาคม 2550

3.4 การจัดประชุมจัดแบ่งเป็น 3 วัน ซึ่งจะประกอบด้วยกิจกรรมการบรรยาย การดูงาน และการทดลองปฏิบัติการ: สิงหาคม 2550

4. กลุ่มเป้าหมาย

- 4.1 ตัวแทนจากพหิพริภณัฑ์ที่อยู่ในระหว่างการพัฒนาความรู้และการจัดแสดง
- 4.2 ตัวแทนจากพหิพริภณัฑ์ที่ต้องการพัฒนาการทำงานของตนเอง
- 4.3 นักวิชาการที่ต้องการร่วมแบ่งปันประสบการณ์

5. ผลลัพธ์

- 6.1 การจัดประชุม 1 ครั้ง (การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การดูงาน และแบบฝึกปฏิบัติการ)
- 6.2 เอกสารประกอบการประชุม

6. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 6.1 ผู้รับผิดชอบหรือผู้ปฏิบัติการในพหิพริภณัฑ์ทองถึนได้เนื้อหาความรู้และทักษะ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาพหิพริภณัฑ์
- 6.2 ได้รู้จักเพื่อนชาวพหิพริภณัฑ์ใหม่ๆ ซึ่งจะเป็นเครือข่ายในการสร้างความเข้มแข็งให้กับกรดำเนินงานต่อไป
- 6.3 ได้แนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาและรูปแบบการประชุมเครือข่ายในครั้งต่อไป ให้มีความเหมาะสมและสนองตอบความต้องการได้เต็มที่ขึ้น
- 6.4 ข้อมูลและความเคลื่อนไหวของพหิพริภณัฑ์ต่างๆ ที่เข้าร่วมประชุมเครือข่าย เพื่อประชาสัมพันธ์ในเว็บไซต์และจุลสารของศูนย์ฯ

กำหนดการ

“ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาเครือข่ายและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ภาคใต้”

ณ จังหวัดกระบี่ ระหว่างวันที่ 14 -17 สิงหาคม 2550

วันอังคารที่ 14 สิงหาคม 2550*

เจ้าหน้าที่โครงการ และผู้เข้าร่วมประชุมบางส่วนเดินทางถึงโรงแรมปรี๊นเซส ปาร์ค สุราษฎร์ธานี

วันพุธที่ 15 สิงหาคม 2550

เวลา 08.00น.

เดินทางสู่พิพิธภัณฑ์ปลาหิน คุณลุงกิตติ สินอุดม

อ.ดอนสัก จ.สุราษฎร์ธานี

เวลา 08.30น.

ทอดผ้าป่าเพื่อสนับสนุนงานพิพิธภัณฑ์ปลาหินแก่

คุณลุงกิตติ สินอุดม

เวลา 08.50 - 10.45น.

พบปะพูดคุยกับคุณลุงกิตติ สินอุดม

- เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับปลา
- แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นในการจัดแสดง
ปลาหินและการถ่ายทอดความรู้

เวลา 10.45 - 12.15น.

รับประทานอาหารกลางวัน ร้านป่าทิ้ง ตลาด อ.ดอนสัก

และเดินทางไปยัง จ.กระบี่ (โรงแรมคริสตัล จ.กระบี่)

เวลา 13.30 - 17.00น.

เดินทางไปวัดโกคชาวุฒามาตย์ จ.กระบี่ ร่วมสนทนาและทำความรู้จัก
พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เข้าร่วมประชุม

เวลา 17.30 – 18.30น.

รับประทานอาหารเย็น และเข้าพัก โรงแรมคริสตัล จ.กระบี่

เวลา 19.00 – 20.30น.

“สนทนาประสานงานอนุรักษ์” และร่วมตั้งข้อสังเกตจาก
ประสบการณ์การจัดการวัตถุของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อ
เตรียมการทำกิจกรรมที่พิพิธภัณฑ์สถานวัดคลองท่อม จ.กระบี่
โดย อ.ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง คุณนวลพรรณ บุญธรรม และ
คุณจุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์

* หมายเหตุ ผู้เข้าร่วมประชุมท่านใดที่ไม่ประสงค์จะเข้าพักโรงแรมปรี๊นเซส ปาร์ค จ.สุราษฎร์ธานี

ในวันอังคารที่ 14 สิงหาคม 2550 กรุณามาพร้อมกันที่โรงแรมในวันพุธที่ 15 สิงหาคม 2550 เวลา 07.30 น.

วันพฤหัสบดีที่ 16 สิงหาคม 2550

เวลา 08.30น.	เดินทางไปพิพิธภัณฑ์สถานคลองท่อม จ.กระบี่
เวลา 09.10น.	“เรื่องราวเกี่ยวกับลูกปัด” โดย คุณสมศักดิ์ แซ่ซ่งกุล “เราจะจัดแสดงและอนุรักษ์วัตถุอย่างไรในพิพิธภัณฑ์” โดย อ. ประภัศร โพธิ์ศรีทอง
เวลา 11.45น.	รับประทานอาหารกลางวันที่วัดคลองท่อม
เวลา 12.45 - 14.30น.	สนทนากิจการงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในมุมมองต่างๆ
เวลา 15.00 - 16.30น.	เดินทางไปชมพิพิธภัณฑ์ชาดึกดำบรรพ์ โรงไฟฟ้าภาคใต้ อ.เหนือคลอง จ.กระบี่
เวลา 17.00 - 19.30น.	รับประทานอาหารเย็นที่ร้านกุลากาสัย อ.เหนือคลอง จ.กระบี่

วันศุกร์ที่ 17 สิงหาคม 2550

เวลา 08.30 - 09.30น.	การดำเนินงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หิน อ.เกาะคา จ.ลำปาง “จากชาวบ้านรากหญ้าสู่นักวิจัยท้องถิ่น” โดย คุณทรงศักดิ์ แก้วมูล ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หิน “บทบาทเยาวชนในการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่น” จากการ ทำงานโครงการ “เรียนรู้บ้านเราด้วยเรื่องเล่า” โดย ผศ. สุวรรณา เกรียงไกรเพชร ดำเนินการสนทนา โดย คุณนวลพรรณ บุญธรรม
เวลา 09.30 - 10.00น.	แลกเปลี่ยนความคิดเห็น
เวลา 10.00 - 10.15น.	พักรับประทานอาหารว่าง
เวลา 10.15 - 11.15น.	“การทำนิทรรศการและกิจกรรมหมุนเวียนของพิพิธภัณฑ์” ประสบการณ์จากพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด จ.นครปฐม โดย คุณวิรัตน์ น้อยประชา และคุณชาญวิทย์ ตรีประเสริฐ ดำเนินรายการ โดย คุณชีวิสิทธิ์ บุญเกียรติ
เวลา 11.15 - 11.45น.	แบ่งกลุ่มย่อยเพื่อทดลองปฏิบัติ และนำเสนอในที่ประชุม
เวลา 11.45 - 12.30น.	แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และอภิปรายข้อเสนอแนะต่างๆ จาก ผู้ร่วมเข้าประชุม
เวลา 12.30 - 13.30น.	รับประทานอาหารกลางวัน และเดินทางกลับภูมิลำเนาโดยสวัสดิภาพ